

TALİBAN İKTİDARI VE AFGANİSTAN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hekmatullah BARATI

Eskişehir 2024

TALİBAN İKTİDARI VE AFGANİSTAN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hekmatullah BARATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK

Eskişehir

Eskişehir Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2024

ÖZET

TALİBAN İKTİDARI VE AFGANİSTAN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hekmatullah BARATI

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2024

Danışman: Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK

Afganistan Cumhurbaşkanı Eşraf Gani Ahmadzai'n ülkenin terk etmesi ve Amerikan güçlerinin Afganistan'dan çekilme sonucu, 15 Ağustos 2021'de Taliban tarafından Afganistan başkenti Kabil ele geçirilmiştir. Bu durum Taliban'ın ikinci kez iktidara gelmesine yol açmıştır. Taliban ilk iktidar dönemi 1996-2001 yılları arasında gerçekleşmiştir.

Afganistan İslam Emirliği (Taliban), mevcut iktidarında uluslararası toplum tarafından tanınmak için çabalasa da iktidarın üzerinden iki yıl geçmesine rağmen hala bu hedefine ulaşamamıştır. Çünkü Taliban 1996-2001 yılları arasındaki ilk iktidarı döneminde uluslararası toplum tarafından terör örgütü olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışma, Afganistan'daki iç savaşlar sırasında ortaya çıkan Taliban'ın kökenini ve iktidara yükselişini, ayrıca 2021'de yirmi yıllık savaştan sonra tekrar iktidara gelmesini ve Taliban'ın uluslararası toplum tarafından meşru bir devlet olarak kabul edilebileceğini nitel bir yöntem çerçevesinde inceleyecektir.

Anahtar Sözcükler: Afganistan, iç savaşlar, Partiler, Taliban, ABD

ABSTRACT

TALİBAN RULE AND ITS IMPACT ON AFGHANİSTAN

Hekmatullah BARATI

Department of International Relations

Anadolu University, Social Sciences Institute, January 2024

Supervisor: Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK

After the Afghan President fled the country and American forces withdrew from Afghanistan, the Taliban captured the capital city of Kabul on August 15, 2021. This led to the Taliban's return to power for the second time. The Taliban's first period of rule took place between 1996 and 2001.

The İslamic Emirate of Afghanistan (Taliban) has been trying to gain international recognition since it came to power in 2021. However, after two years in power, the Taliban has yet to achieve this goal. This is because the Taliban was designated as a terrorist organization by the international community during its first period of rule from 1996 to 2001.

This study will examine the origins and rise to power of the Taliban, which emerged during the civil wars in Afghanistan, as well as their return to power in 2021 after twenty years of war, and the possibility of the Taliban being recognized as a legitimate state by the international community, using a qualitative method.

Keywords: Afghanistan, civil wars, Parties, Taliban, USA

TEŞEKKÜR

Büyük Allah'a şükürler olsun ki, yüksek lisans eğitimimi tamamlayıp bilimin gelişmesine katkıda bulunmama yardım etti. Değerli danışmanım Sayın Prof.dür. Cenap ÇAKMAK, varlığı her zaman işlerim için bir güç olmuştur ve şüphesiz bu tezin tamamlanması, onların değerli yardımları ve rehberliği olmadan mümkün olmamıştır. En derin teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, bu projede bana çok yardımcı olan sevgili meslektaşım Leyla HASHIMOVA'ya özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Fedakârlık ve özveri kelimesinin en büyük ve en insanî yorumunu yaptıkları için, bu en soğuk zamanlarda en iyi destekçiler oldukları için, umut verici sıcaklığı ve içten sevgileri için, çığlık atan kalpleri için, kaybolmuşluk ve korkunun sığınaklarına cesarete dönüştüğü için ve asla eksilmeyen sevgileri için, bu eseri sevgili anne ve babama ithaf ediyorum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Hekmatullah BARATI

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BM: Birleşmiş Milletler

CIA: Central Intelligence Agency

DDR: Disarming, Demobilizing and Reintegrating

DIAG: Disbandment of Illegal Armed Groups

ISI: Inter-Services Intelligence

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

NATO: North Atlantic Treaty Organization

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
KISALTMALAR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
Birinci Bölüm	6
1. Taliban'ın Ortaya Çıkmasından Önce Yaşananlar (1992-1996)	6
1.1. Mücahitlerin Yönetimi	6
1.2. Peşaver Anlaşması ve Geçici Hükümetlerin Kurulması	8
1.3. Savaşta Kabil Şehri	11
1.4. Mücahit Hükümetinin Çöküşü.....	13
2. Taliban'ın Ortaya Çıkışı	15
2.1. Taliban'ın Ortaya Çıkışının İç Faktörler	17
2.1.1. Siyasi Belirsizlik	17
2.1.2. Otorite ve Kanun Eksikliği	18
2.1.3. Ahlaki Yolsuzluk ve Sosyal Güvenlik Eksikliği	19
2.1.4. Ekonomik Kriz, Kültürel Yoksulluk ve Etnik Faktör	20
2.2. Dış Faktörleri ve Başrol Oyuncular.....	21
2.2.1. Pakistan.....	22
2.2.2. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri.....	24
2.2.3. Amerika Birleşik Devletleri.....	26
3. Taliban'ın Büyümesi ve Büyük Şehirlerin Fethi	27
3.1. Gazni, Vardak ve Logar Vilayetlerine Taliban Saldırısı	28
3.2. Kabil'e Yönelik Savaş ve Taliban'ın Mağlubiyeti.....	30
3.3. Herat'ın Düşüşü	31
3.4. Taliban Başkenti Ele Geçirmesi	32
İkinci Bölüm	34

2. Afganistan İslam Emirliği (1996-2001).....	34
2.1. Taliban Yönetimi.....	34
2.1.1. Liderlik Makamı	35
2.1.2. Taliban'ın Yüksek Konseyi	36
2.1.3. Geçici Hükümet Konseyi.....	36
2.1.4. Bakanlar Kurulu	37
2.2. Taliban'ın Başarı ve İlerleme Faktörleri	38
2.2.1. Taliban'ın Manevi Motivasyonu ve Sağlam İnancı.....	38
2.2.2. Komuta İş Birliği Yönetimi.....	39
2.2.3. Etki Altındaki Bölgelerde Güvenliğin Sağlanması	40
2.2.4. Taliban'a Muhalif Kuvvetlerin Savunmasızlığı (Kuzey İttifakı).....	40
2.2.5. Askeri Konsey	42
2.2.6. Taliban'ın Merkezi Dârü'l-Fetvâ-sı.....	43
2.3. Taliban'ın Askeri-Politik Bileşenleri	44
2.3.1. Askeri Tahrikleri	44
1.3.2. Deobandi	44
2.4. Taliban'ın Ekonomik Bileşenleri	45
2.4.1 Uyuşturucu Ticareti.....	45
2.4.2. Ticari Emlak Kaçakçılık	46
2.4.3. Orta Asya'nın Enerji Dönüşümü.....	46
2.5. Taliban'ın Kültürel ve Sosyal Bileşenleri	47
2.5.1. Batı Yenilikleri ile Mücadele	47
2.5.2. Kendini Üstün Görme	47
2.5.3. Kadın Hakları Ve İnsan Hakları İhlali	48
2.6. Taliban'ın Düşüşünün Faktörleri Ve Nedenleri	48
2.6.1. Eylül Olayları ve Afganistan'a Saldırının Başlangıcı	48
2.6.2. Amerika Ve Kuzey İttifakı, Taliban'a Karşı Savaş	51
2.6.3. Amerikan Hava Bombardımanı Ve Taliban Hükümetinin Düşüşü.....	52
2.7. Taliban'ın Düşüşünden Sonra ABD ve Afganistan	54
2.7.1. Bonn Anlaşması.....	54
2.7.2. Geçici Hükümet Ve Hamid Karzai'nin Liderliğinin Başlangıcı	57
Üçüncü Bölüm	59
3. Afganistan Cumhuriyeti'nin Düşüşüne Giden Süreç ve Taliban'ın Yeniden	
Dirilişi Ve Etkisi.....	59

3.1. Cumhuriyet Dönemi ve Taliban	59
3.2. Taliban'ı İktidara Getiren Faktörler	62
3.2.1. Cumhuriyet Döneminde Güçlü Ordunun Kurulamaması.....	62
3.2.2. Afganistan Savaşı'nın Muazzam Maliyetleri	64
3.2.3. Taliban'ın Maliyesinin Kesilmemesi ve ABD'nin Savaş Sırasındaki Hataları.....	65
3.2.4. Yolsuzluk ve Devam Eden Etnik Kriz	66
3.2.5. Hükümet Sisteminin Kurulması Sırasında Gerçeklere Dikkat Edilmemesi	67
3.2.6. Seçimlerde Sahtecilik.....	68
3.2.7. Taliban'ın Savaş Taktikleri	69
3.2.8. IŞİD ile Mücadelede Bölge Ülkelerinin Taliban'a Desteği	71
3.2.9. Doha Anlaşması.....	73
3.3. Afganistan İslam Emirliği.....	74
3.3.1. Taliban'a Karşı Silahlı Muhalifler.....	76
3.3.1.1. IŞİD (İslami Vilayet Horasan Devleti).....	76
3.3.1.2. Milli Direniş Cephesi.....	78
3.3.2. Meşruiyet	79
3.3.2.1. Taliban'ın Meşruiyeti ve Güvenlik Endişeleri	79
3.3.2.2. Taliban'ın Meşruiyeti ve İnsan Hakları Endişeleri	80
3.3.2.3. Uluslararası Toplumun Taliban ile Karşılaşması ve Tepkisi	81
3.3.3. Taliban İktidarının İki Yılında Afganistan.....	83
3.3.3.1. Ekonomik Durum.....	83
3.3.3.2. Kadınların Çalışma ve Eğitim Hakkı	85
3.3.3.3 Taliban'ın Askeri-Güvenlik Gücü	86
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	91

GİRİŞ

Afganistan, jeopolitik ve stratejik açıdan özel bir konuma sahiptir. Bu coğrafi konumu nedeniyle, her zaman dünyanın büyük sömürgeci devletlerinin oyunlarına maruz kalmıştır. Her biri sırayla Afganistan'ı işgal etmeye çalışmış ancak sonunda yenilgiye uğrayarak geri çekilmiştir. Ekonomik açıdan çok önemli olmasa da çok boyutlu konumu nedeniyle, dünyanın bu coğrafi bölgesini kontrol etmek için sömürgeci devletler tarafından her zaman çaba sarf edilmiştir. Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Asya'ya yakınlığı, Türkmenistan ve Hindistan alt kıtası ile Çin pazarlarına giden konumu, Afganistan'a "dünya ticaretinin kapısı" adını vermiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve süper güçlerin Afganistan oyunundan çekilmesi, Afganistan'ın yönetimini kendi çıkarları doğrultusunda ele geçirmek isteyen bölgesel aktörlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1996-2001 yılları arasında Afganistan'daki iç savaşın ardından, Pakistan ve diğer ülkelerin doğrudan askeri ve mali desteğiyle iktidara gelen Taliban, Afganistan'ın siyasi izolasyonuna yol açmıştır. Yabancı ülkelerin siyasi olayları ve politikalarını yanlış anlaması, bir kez daha Afganistan halkının yabancı çıkar çatışmalarının kurbanı olmasına ve telafisi mümkün olmayan büyük zararlar ve kayıplara katlanmasına neden olmuştur.

11 Eylül'den sonra ABD ve BM Güvenlik Konseyi'nin desteğiyle, Ekim 2001 tarihinde Taliban İslam Emirliği'ne karşı El Kaide'ye sığınma sağladığı için ağır bir askeri saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırı Taliban'ın savaştaki rolünü olumsuz etkilemiştir. ABD, Afganistan'da yeni bir sistem yaratmak amacıyla Almanya'da Bonn Konferansı'nı düzenlemiştir. ABD'nin Bonn Konferansı'nda yapılan müzakerelerdeki rolü arabuluculuktan ziyade baskı yönünde olmuştur. Bu baskı sayesinde ABD, Hamid Karzai'yi geçici başkan olarak seçmiştir. Karzai, Ekim 2004 yılında gerçekleşen seçimlerde Afganistan Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Yeni siyasi-askeri durumun hızlı bir şekilde şekillenmesi ve cumhuriyet hükümetinin kurulması hem ülke hem de bölge ilişkilerinde güç dengesinde

yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu sayede Afganistan, siyasi izolasyondan kurtularak açık ve bağımsız bir politika benimsemiş ayrıca uluslararası toplumun bir üyesi olarak dış siyasi konumunu yükselterek ülkelerle benzeri görülmemiş diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır.

ABD'nin 2001 yılındaki saldırısıyla Taliban yönetimi devrilmiş ve terörist olarak adlandırılmıştır. Bonn Konferansı'na katılmaması üzerine Taliban, farklı taktikleri kullanarak savaşa devam etmiştir. 2014 yılında o zamanki ABD Başkanı Barack Obama, Amerika'nın Taliban'a karşı stratejisini değiştirmiş ve Taliban'la müzakere etmek için Katar'ın Doha kentinde bir siyasi ofis açılmasına izin vermiştir. Bu 2001'de Taliban yönetiminin yenilgisinin ardından Amerika'nın Taliban'la yaptığı ilk uzlaşma olmuştur.

ABD 29 Şubat 2020 yılında Afganistan hükümetinin yokluğunda, Katar'ın Doha kentinde Taliban ile bir anlaşma imzalamıştır. Doha Anlaşması'nda Taliban, El Kaide de dahil olmak üzere tüm terör gruplarıyla ilişkilerini kesme sözü vermiştir. Buna karşılık ABD, Afganistan'dan çekilme ve bu gruba karşı hava operasyonlarını durdurma sözü vermiştir. 2021 yılında, ABD Başkanı Joe Biden, Doha Anlaşması uyarınca 11 Eylül 2021'e kadar tüm kuvvetlerini Afganistan'dan çekeceğine dair söz vermiştir. Bu eylemin ardından Taliban, hükümetle müzakere etmek yerine saldırılarına devam etmeye başlamıştır. Bu saldırılar sonucunda Taliban, Afganistan'ın çoğu bölgesini kontrol altına almıştır. Taliban Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin ülkenin terk etmesiyle 15 Ağustos 2021'de ABD'nin gözetiminde Kabil'e girerek bir kez daha iktidarı ele geçirmiştir.

1996-2001 yıllarında, işgal döneminden kaynaklanan toplumsal güvensizliği düzeltmek ve mücahitler arasındaki iç savaşı sona erdirmek için, Taliban teorik inançlarına dayanarak ve küresel meseleleri dikkate almadan Afganistan'ın kaderine hükmetmeye başlamıştır. Taliban'ın yapmış olduğu eylemler İslami ilke ve standartlar açısından uygun olmamıştır. Ayrıca bu eylemler küresel standartlar tarafından da onaylanmayan eylemler olarak kaydedilmiştir. Tüm gücüyle Taliban, Afganistan'ı yabancıların uzun vadeli planlarını uygulamak için uygun bir zemin haline getirmiştir. Bu çerçevede konunun incelenmesi araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu araştırmanın amacı,

Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de ikinci kez Afganistan'a hükmederek iktidara gelmesini ve mevcut iktidarlarının öncekine göre hangi gelişmeleri ve değişiklikleri içerdiğini ortaya koyarak inceleyecektir.

Afganistan'da iç savaşların ortaya çıkması ve Afgan cihat liderlerinin kapsayıcı bir hükümet kurmaktaki yetersizliği, ülkede siyasi istikrar ve iç güvenliğin sağlanamaması, Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesine neden olmuştur. Taliban'ın ortaya çıkışı ve yayılmasına katkıda bulunan iç ve dış faktörler, ardından 2001'de ABD'nin hava saldırılarıyla Taliban iktidarının yenilmesi ve geçici ve kalıcı hükümetlerin kurulması, kitap, makale ve bilimsel araştırmalarda yaygın olarak ele alınan konulardır. Bu bağlamda aşağıdaki yazarlar tarafından yapılan araştırmalar, mevcut araştırma konusunu daha iyi anlamak için kullanılmaktadır.

Said Abdulkayum Sajadi'nin "Afganistan'ın Toplumsal Siyaseti: Etniklik, Din ve Hükümet" adlı araştırması, Afganistan'daki etnik ve dini bölünmeleri ve Sovyetler Birliği'nin çekilmesinden sonra cihatçı partiler arasındaki iç savaşla olan ilişkisini ele almıştır (Sajadi, 2001).

Mohammad Ekrem Andishmand tarafından gerçekleştirilen "İstilalar ve Direniş Yılları" adlı araştırma, son yirmi yılın Afganistan'daki politik, toplumsal ve askeri gelişmelerini genel bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu yılların olayları, 1978'de Halk Demokratik Partisi'nin askeri darbesi ve bu parti tarafından siyasi kontrolün ele geçirilmesiyle başlamış ve Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle genişlemiştir. Bu yazıda, o yılların politik, toplumsal ve askeri olayları ve dönüşümleri değerlendirilmiştir (Andishmand, 2018).

Faramarz Tamanna, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'daki Dış Politikası" adlı kitabında, ABD'nin Afganistan'a girmesinden sonra terörizmle mücadele amacıyla nasıl bir dış politika geliştirdiğini anlatmaktadır (Tamanna, 2010).

Ahmet Şah Ferzan, "Afganistan: Mücahit hükümetinden Taliban'ın düşüşüne" adlı kitabında, Afganistan'ın iç savaşında farklı mücahit gruplar arasındaki çatışmalardan başlayarak, Taliban'ın iktidara gelmesinden ve

Afganistan'ın cumhuriyet rejimine geçişinden sonra yaşanan olaylara kadar Afganistan'ın farklı yönlerine kapsamlı bir şekilde değinmiştir (Ferzan, 2010).

Hesamuddin İmami, "Afganistan ve Taliban'ın Yükselişi" adlı kitabında, Afganistan'da Taliban'ın ortaya çıkışından başlayarak, ülkenin tarihi, siyasi, sosyal ve etnik özelliklerini incelemiştir (İmami, 1999).

William Milly, Abdulgaffar Mohaqiq'in çevirisiyle "Afganistan-Taliban ve Küresel Politikalar" adlı kitabında, Taliban'ın ortaya çıkışı, bu grubun sosyal ve dini kökleri, Amerika, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın Taliban ile ilişkileri ve Taliban yönetimindeki kadınların durumu hakkında bir inceleme yapmıştır (Mohaqiq, 1998).

Ahmet Han Devletyar, "Taliban'ın Yeniden İktidar Gelişindeki Faktörler ve Afganistan'ın Geleceği" adlı makalesinde, 20 yıllık savaştan sonra Taliban'ın nasıl iktidara geldiğini, incelemiştir (Devletyar, 2020).

Muhammad Bakır Hasani, "Afganistan'da Ulusal Kimlik Krizi'nin Tarihsel Arka Planı ve Çözüm Yolları" başlıklı makalesinde, Afganistan'da ulusal kimlik krizini, bu krizin tarihsel arka planını, nedenlerini ve Afganistan'da ulusal kimlik oluşturma yollarını açıklamıştır (Hasani, 2020).

Ali Rıza Muhammed Şerifi, "Pakistan'ın Taliban'ın Dini ve Kabilesel Oluşumunda Rolü" adlı makalesinde, Taliban hareketinin ideolojik temellerini dini ve kabilesel eksen üzerinde ele almakta ve Taliban'ın kabile geleneklerinin dini anlayışları üzerindeki etkilerini açıklamaktadır (Şerifi, 2009).

Taliban'ın hakimiyeti üzerine birçok tarihsel araştırma yapılmıştır. Ancak, sunulan örnekler göre son araştırmalarda araştırmacılar Taliban'ın yeniden iktidara gelmesini incelemeye çalışmışlardır. Bu bakış açısıyla, Taliban'ın iktidarının, Afganistan üzerindeki etkilerin ve Taliban'ın ilk iktidarı ile mevcut iktidarının arasındaki farklılıkları hakkında hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan literatür taramasına göre, bu çalışmanın bu bilimsel boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu yazıda, yukarıdaki araştırma hedeflerine ulaşarak şu araştırma sorusuna cevap verilecektir: 20 yıllık savaştan sonra Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi ve otoritesinin Afganistan'daki durumu nasıl etkilemiştir?

Bu tez çalışmasında, nitel araştırma yöntemi kullanılarak, Afganistan'da Taliban'ın iktidara gelişi ve iktidarda kalma süreci farklı dönemlerde incelenmiştir. Bu araştırmada, nitel yöntemi kullanılarak, konu farklı yönlerden ele alınmış ve analiz edilmiştir. Kitaplar, makaleler ve bilimsel dergilerden geniş ölçüde yararlanılarak, Taliban ile ilgili güvenilir küresel haberler de araştırmada kullanılmıştır.

Bu araştırma, girişin yanı sıra üç ana bölümden ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Afganistan mücahitleri arasındaki iç savaşlara, Taliban'ın ortaya çıkışının arka planını ve Taliban'ın güçlenmesinin bölgesel ve küresel ülkelerin müdahalelerine odaklanmaktadır. İkinci bölüm, Taliban'ın yapısını, siyasi-askeri ve ekonomik-sosyal bileşenlerini, Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül saldırılarını, Bonn Konferansı'nı ve Afganistan Geçici Hükümeti'nin kurulmasını kapsamaktadır. Bu iki bölüm, tartışmanın temelini oluşturmaya devam etmektedir. Üçüncü bölüm, Afganistan cumhuriyet sisteminin çöküşünün nedenlerini, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun barışı ve güvenliği sağlamadaki rolü, Doha Anlaşması, Taliban'ın yeniden güçlenmesi, Taliban'ın meşruiyeti ve Taliban'ın Afganistan'daki iki yıllık iktidarına odaklanmaktadır.

Birinci Bölüm

1. Taliban'ın Ortaya Çıkmasından Önce Yaşananlar (1992-1996)

1.1. Mücahitlerin Yönetimi

Afganistan'da mücahitler, çeşitli isyancı ve İslamcı gruplar olarak adlandırılmıştır. Bu gruplar, Afganistan'ın farklı etnik kökenlerinden gelen insanlardan oluşup, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ile Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetine karşı uzun süren bir mücadele yürütmüşlerdir. Bu mücadele sonucunda Sovyetler Birliği 1989'da Afganistan'dan çekilmiş ve ardından 1992'de Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti çökmüştür. Ancak mücahit gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, Afganistan'da iç savaşın patlak vermesine yol açarak Taliban'ın yükselmesine zemin hazırlamıştır. Taliban'ın yükselişi, Afganistan'da daha fazla çatışma ve belirsizlik dönemini başlatmıştır. Bu süreç ülkenin çalkantılı bir siyasi ve askeri ortam içinde kalmasına neden olmuştur.

8 Nisan 1992'de Afganistan'ın başkenti Kabil'in Demokratik Cumhuriyet hükümeti, mücahitlerin saldırısı sonucu çökmüş ve bu olay başkentin kontrolünü mücahitlere bırakmıştır. Kabil, Afganistan'ın en büyük ve en stratejik şehirlerinden biri olarak büyük bir öneme sahiptir. Şehir, yönetim, devlet kurumları ve geniş coğrafi bağlantılar Afganistan'ın diğer bölgeleri ile bağlantılı olmuştur. Kabil'in, devletin merkezini temsil etmesi ülkenin tümünü yönetme yetkisine sahiptir.

Kabil'i kontrol edenler, sadece şehrin nüfusu ve coğrafi konumu nedeniyle değil, aynı zamanda Afganistan'ın diğer bölgelerine yönetim sağlama rolü nedeniyle büyük bir yetki ve etki sahibi olarak kabil edilmektedir. Kabil'i ele geçirenler, genellikle tüm Afganistan'ın yöneticileri olarak tanımlanıyor. Çünkü Muhammed Necibullah'ın, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin Başkanı olarak görev yaptığı dönemde, sadece başkent Kabil ve diğer bazı şehirleri kontrol ettiği halde, uluslararası toplum ve dünya hükümetleri tarafından ülkenin genel yöneticisi olarak tanınmaktaydı (Jabraili, 2018).

Mücahit liderleri, Kabil'de görünürlük kazansalar da istikrarlı bir birlik oluşturmakta başarılı olamamışlardır. Her biri, ülkenin iç bölgelerinde ve ellerinde bulundurdıkları topraklarda yerel komutanlara sahipti. Ayrıca her biri, diğerinin üzerinde etkili güç olabilmeyi amaçlıyordu. İslami Cihad partileri, ülke içinde ciddi bir rekabet içerisindeydiler. Özellikle iki parti, Hizb-i İslami liderliğindeki Gulbuddin Hikmetyar ve Cemaat-i İslami liderliğindeki Burhaneddin Rabbani, gerçekten bir ittifak yapmış olsalardı ve kişisel çıkarlarından vazgeçselerdi, Afganistan'da bu tür felaketler yaşanmayabilir ayrıca dış güçler, Afganistan'ın içişlerine müdahale etme cesaretini asla bulamamıştır (Farzan, 2010, s. 41).

Afganistan halkının Mücahitlerin zaferinden sonraki beklentisi, Mücahit gruplar arasında yaşanan savaş değildi, çünkü onlar, 1978'den 1992'ye kadar olan yıllarda bu toprakların halkının büyük acılar yaşadığını yakından görmüşlerdi. Bu insanlar, kendi canları ve mallarıyla destek vererek Mücahitlere zafer kazandırmışlardı. Ancak Mücahit liderler halkı unutmuş gibi görünmese de her şeyi sadece kendi çıkarları için istiyorlardı. Bu bağlamda, İslami patının liderliğindeki Gulbuddin Hikmetyar ve Cemaat-i İslami liderliğindeki Burhaneddin Rabbani gibi figürler öne çıkmıştı. Diğer gruplar da güç paylaşımında yer almak istiyorlardı, ancak Rabbani ve Hikmetyar gibi hem büyük bir askeri güce hem de stratejik öneme sahip parti liderleri karşısında mümkün değildi. Hikmetyar, Peştü kökenliyen, Peştü halkını kendi yanına çekmek ve desteklerini kazanmak istemesine rağmen, bu hedefe tam ulaşmakta başarısız oldu. Kendisi ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli türde silah depolarına sahip olup başkent'in tamamen kontrolünü ele geçirmek için çalışmalar yürütse de ancak başarısız oldu. Hikmetyar'ın en önemli bağlantılarından biri Pakistan'dı ve cihat dönemi boyunca bu ülkeden en fazla yardımı almıştır. Rabbani ise Tacik kökenliydi ve kendi partisinde en büyük askeri komutanlardan biri olan Ahmet Şah Mesud'u destekleyerek Hikmetyar'ı güçlü bir rakip olarak görmüştür. (Farzan, 2010, s. 96).

Mücahitlerin başkent Kabil'e girmesi iki önemli meseleyi gündeme getirmiştir. İlki, Afganistan'ın yeni tarihini göstermişti: hiçbir etnik grup ülkeyi tek başına yönetemez ve bu sorun meşru ve yasal bir ulusal devlet oluşturma yoluyla çözülebilirdi. İkincisi ise, bu hedefe ulaşmak için mücahit liderlerin

güç paylaşımı konusunda ortak bir uzlaşmaya varmalarını gerektirmekteydi. Bu nedenle Peşaver ve Pakistan'da toplanan mücahit liderler, ulusal bir uzlaşma sağlama amacıyla bir araya gelmişlerdi. Onlar, Kendi mücahit gruplarını temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda farklı etnik ve dil gruplarını temsil etme iddiasında bulunmuşlardır. Bu, yalnızca katılımcıların iyi niyetine ve birbirlerine saygısına dayalı olarak sürekli ve etkili bir güç yapısı kurmaları gerektiği anlamına gelmekteydi. Bu sayede rekabeti sonlandırabilir ve istikrarı yeniden tesis edebilirlerdi (Milley, 1998, s. 51-52).

1.2. Peşaver Anlaşması ve Geçici Hükümetlerin Kurulması

Peşaver Anlaşması, Pakistan'daki yedi merkezli mücahit grup: İslam Partisi (Gulbeddin grubu), İslam Partisi (Halis grubu), İslam Cemiyeti, Afganistan İslami Kurtuluş Birliği, Afganistan Milli İslam Cephesi, Afganistan Ulusal Kurtuluş Cephesi, İslami Devrim Hareketi tarafından imzalanan bir anlaşmadır. Ancak Başbakan Navaz Şerif liderliğindeki Pakistan hükümeti de bu anlaşmaya dâhildi. Anlaşma öncelikle geçici bir hükümet için bir çerçeve sağlamak üzere tasarlanmış ve iki aşamada uygulanması gerekmekteydi. İlk aşama, Peştun Mücahitlerinden olan Sibghatullah Mujadidi'yi geçici bir hükümetin liderliğini iki aylığına devralması için bir uzlaşmaya ikna etmekten oluşup 30 komutan, 10 din adamı ve çeşitli Mücahit gruplarının seçilmiş 11 üyesini dâhil eden ve toplam 51 üyeden ibaret bir komisyon teşkil etmekten ibaretti (Azimi, 1997, s. 581). İkinci aşama, önemli siyasi nüfusa sahip olan Cemaat partisi lideri Burhaneddin Rabbani'nin, dört ay süreliğine Sibghatullah Mujadidi'nin yerine geçici hükümetin başkanı olmasıydı (Farzan, 2010, s. 59).

Peşaver anlaşmasının zayıf noktasını söz konusu olan yedi grup arasında yaşanan memnuniyetsizlik sonucu taraflardan birinin her şeyi altüst edebileceği gerçeği oluşturmaktaydı. Bu durum anlaşma için olumsuzluk yaratmıştır. İslami Parti lideri Gulbuddin Hikmetyar'ın aşırı güç isteği, Peşaver Anlaşmasına karşı çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Hikmetyar'ın Peşaver Anlaşmasını imzalamış olmasına rağmen, anlaşmaya göre İslami Parti'ye verilen başbakanlık görevinin cumhurbaşkanının yönetimi altında olmamasını talep etmiştir. Ayrıca Ahmet Şah Mesud'a verilen Savunma Bakanlığı görevinin de Başbakanın emri doğrultusunda uygulanmasını öne sürmüştür.

Ancak Hikmetyar'ın itirazlarıyla bu anlaşma tamamen etkisiz hale getirilmiştir (Milley, 1998, s. 53).

Geçici hükümet üyelerini taşıyan konvoy, 27 Nisan 1992'de Peşaver şehrinde ayrılmış ve ertesi gün, İslam Partisi'nin lideri olan Gulbeddin Hikmetyar'ın komutanları tarafından engellense de sonunda Kabil'e ulaşmayı başarmıştır. Profesör Sibghatullah Mujadidi ve geçici hükümetin üyeleri başkanlık sarayına girerek düzenlenen bir törenle iktidarı ele geçirdiler. Afganistan İslam Devleti Başkanı Sibghatullah Mujadidi hükümetinin sadece iki ay süresi vardı. Ancak onun ve Cihat Konseyi üyelerinin görev ve yetkileri Peşaver anlaşmasında belirsiz bir durumda olmuştur. Peşaver Anlaşmasını imzalayarak Mujadidi'yi hükümetin başına seçen parti liderleri arasında yaşanan muhalefet, onun Kabil'e gelmesinden daha önce yaşanmış ve iç savaşın patlak vermesine neden olmuştur. Hükümetin ikinci gününde Mujadidi, Pakistan Başbakanı Navaz Şerif'i ve Suudi Arabistan İstihbarat Başkanı Prens Türki El-Faysal'ı başkanlık sarayında karşılamıştır. Navaz Şerif, yeni hükümeti desteklemek için on milyon dolarlık bir çek vererek desteğini dile getirmiş olsa da İSİ Pakistan'da hala İslam Partisi lideri Gulbuddin Hikmetyar'ın arkasında dayanarak Kabil'in onun eline geçmesini beklemiştir. Ancak Hikmetyar'ın bu adımı başarılı sonuçlanmamıştır (Andishmand, 2004, s. 132-134).

Yeni hükümet neredeyse tüm dünya tarafından resmi bir şekilde tanınmıştır. Mayıs 1992'de Geçici İslam Devleti Başkanı Sebgatullah Mujadidi, bir Geçici Hükümet Bakanlar Konseyi ilan etmiştir. Savunma Bakanlığı görevi cihatçı komutanlardan biri olan Ahmet Şah Mesud'a ve Dışişleri Bakanlığı görevi ise milli uzlaşma lideri Seyyid Ahmet Geylani'ye verilmiştir. Bununla birlikte Başbakanlık görevine İslam Partisi'nden Abdul Sabur Ferid atanmıştır. Mucadadi'nin ilk adımlarından biri, genel af ilan etmek ve İslam Partisi lideri Gulbuddin Hikmetyar'ın silahını bırakmaya teşvik etmek yönünde olmuş ancak Hikmetyar, çeşitli nedenlerle Kabil'i topçu ve roket bombardımanına tutarak onlarca sivilin ölümüne ve yaralanmasına yol açmıştır. Bu iç savaş Mucadadi'nin iki aylık yönetim dönemi boyunca devam etmiştir (Andishmand, 2004, s. 142).

28 Haziran 1992'de Burhaneddin Rabbani, Sebgatullah Mujadidi'nin iki aylık hükümet süresinin sona ermesinden sonra göreve geldi ve Peşaver Anlaşmalarının ikinci aşaması olan İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağladı. Rabbani hükümeti Herat, Ghor, Badghis, Farah, Nimroz, Helmand, Kandahar, Logar, Zabul, Ghazni, Parwan, Kapisa, Khost, Nurestan, Badakhshan ve Takhar vilayetlerinde kontrolü sağladı. Cüzcan, Mazar-i Şerif, Sar-e Pol, Maymana, Samangan ve Baghlan vilayetlerini ise İslami Milli Hareket Partisi lideri Abdur Rashid Dostum'un bağımsız yönetimi altındaydı (Mubarez, 1999, s. 152). Rabbani, Afganistan'ın savaş alanına döndüğü bir dönemde iktidarı ele geçirdi. Kabil, birkaç bölgeye bölünmüş, her birinde kendi başına hareket eden ve kendi kurallarını belirleyen mücahit grupların olduğu bir yer haline gelmişti. Neticede Rabbani hükümeti oluşturuldu ve bakanlıklar siyasi partiler, silahlı gruplar ve savaş liderleri arasında bölündü. Savunma Bakanlığı, İslam Cemaat partisinin etkili komutanlarından biri olan Ahmet Şah Mesud'a verildi. Burhaneddin Rabbani'nin Kabil'de iktidarı ele geçirerek mücahitler hükümetini kurduğu günden bu yana, İslami Parti lideri Gulbuddin Hikmetyar ona karşı çıkmı. Hikmetyar'ın açık hedefi, Kabil'i ele geçirmektir. Hikmetyar, Pesaver Anlaşması'na uygun olarak kendi Tacik komutanlarından Abdul Sabur Faridi'yi Kabine başkanlığında görevlendirerek müzakere ve çatışma sürecinde Peştun halkının ulusal duygularını tahrik etmekle onlara Rabbani hükümetinin kendileri için uygun bir yer olmadığını göstermeye çalışmıştır. (Scandrov, 2003, s. 23-24)

Pesaver Anlaşması'nın üçüncü aşaması bir uzlaşma ve çözüm konseyi kurma yönündeydi. Aralık 1992'de, Burhaneddin Rabbani, danışma toplantısı için İçişleri Bakanlığı salonunda bir toplantı düzenlemiştir. Bu konsey yerel komutanlar, âlimler ve bilim insanlarının dahil olduğu üyelerden oluşuyordu. Konsey yasaları hazırlamak ve gelecekteki cumhurbaşkanını seçmek amacıyla kurulmuş ve iki günlük müzakerelerin ardından 916 oy lehte, 59 oy aleyhte ve 360 oy çekimserle, Rabbani yeniden iki yıl daha cumhurbaşkanı olarak seçilmişti. Bu seçim, Pakistan, İran ve Suudi Arabistan tarafından onaylanmıştı. Afganistan'daki bazı parti liderleri, Konsey'i Cumhurbaşkanı Rabbani tarafından yasadışı bir şekilde sahnelenen bir olay şeklinde görerek

kabil etmişlerdir. Bu yönde Konseyin feshedilmesini ve Rabbani'nin istifasını talep ettiler (Scandrov, 2003, s. 22)

Uzlaş ve çözüm konseyinin kurulması ve Rabbani'nin yeniden seçilmesi, 1993 yılının başlarında şiddetli çatışmalara aynı zamanda Kabil şehri ve diğer vilayetlerde kitlesel cinayetlerin yaşanmasına yol açtı. Durumun kötüleşmesiyle tüm diplomatlar ocak ayı sonuna kadar Kabil'i terk etti. Aynı zamanda Pakistan, İran ve Suudi Arabistan hükümet güçleri ile İslami Parti lideri Gulbuddin Hikmetyar'ın güçleri arasında ateşkes görüşmeleri başlatma girişimlerinde bulunsalar da bu çatışmalar ve anlaşmazlıklar çözülemedi. Ancak Rabbani ve Hikmetyar, ortak bir karara varmak için Pakistan'ın İslamabad kentinde bir araya gelerek barışı sağlama, savaşı durdurma yönünde müzakereler yapma ve anlaşmaları ele alma konusunda görüşmeler düzenlemeye karar verdiler. Bu müzakereler Pakistan istihbarat şefi ve Suudi Arabistan istihbarat şefinin katılımıyla gerçekleşti ve taraflar arasında anlaşma imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu anlaşma sonrasında Rabbani'nin iki yıllık hükümet süresi altı aya indirildi. Ayrıca bu anlaşma, Afganistan'ın başkentinde uzlaş ve çözüm konseyini geçersiz hale getirdi ancak taraflar arasındaki savaş yine de devam etmiştir (Mubarez, 1999, s. 157-158).

İslami Parti lideri Gulbuddin Hikmetyar tüm faaliyetlerinde üç esas hedefi vardı. İlk olarak, Başkan Burhaneddin Rabbani ve Savunma Bakanı Ahmet Şah Mesud'un iktidarlarını güçlendirmelerinin önlenmesine ve sağlam bir hükümetin kurulmasının engellenmesine çalıştı. İkincisi, Rabbani hükümetinin etki alanını zayıflatarak Kabil halkının hükümete yardım etmesini engellemek için çaba gösterdi. Son olarak ise Kabil'i uluslararası toplumun temsilcileri için güvensiz hale getirerek Rabbani hükümetinin savaş sonrası ülkenin yeniden inşa sürecini, hükümetin ekonomik faaliyetlerinin ve uluslararası itibarını önlemeyi hedeflemiştir (Milley, 1998, s. 54-55).

1.3. Savaşta Kabil Şehri

Kabil'de ilk savaş 1992 Temmuz ayında başlamıştır. Bu savaş Cemaat-i İslami, İttihat İslami ve Ulusal İslam Hareketi partilerinin, İslami Parti lideri Gulbuddin Hikmetyar'ın güçlerine karşı ilk kez saldırmasıyla yaşanmıştır. Hikmetyar'ın güçlerini şehir merkezinden uzaklaştırmak amacıyla başlatılan

savaş başarılı sonuçlanmıştır. Neticede, Hikmetyar Çarasıyab bölgesinde sağlam bir üs kurmuştur.

Ağustos 1992'de yaşanan İkinci Kabil Savaşı Afganistan Savunma Bakanı Ahmet Şah Mesud ve İslami Parti lideri Gulbuddin Hikmetyar arasında gerçekleşmiştir. Ağır silahlar, topçu ve füzeler kullanılan bu savaşın sonunda çoğunluğunu sivil kadın, çocuk ve erkekler oluşan 2400'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir (Mubarez, 1999, s. 113-114).

Kabil üzerinde üçüncü savaşı, Aralık 1992 yılında Başkan Burhaneddin Rabbani'nin görev süresinin bitmesine yakın gerçekleşmiştir. Rabbani iktidarı terk edip Cihat konseyine devretmeli olsa da sahip olduğu güç nedeniyle bu devri yapmaya istekli yanaşmamıştır. Kabil'e düzenlenen roket saldırıları 1993 yılının başlangıcından mart ayına kadar devam etmiş ve Gülbedin Hikmetyar'ın liderliğindeki İslam Partisi'nin başlattığı bu saldırılar ile zirveye ulaşmıştır. Bu vahşi saldırılar sadece Kabil'in yıkımına yol açmakla kalmamış aynı zamanda Afganistan halkı tarafından Hikmetyar'a "Kabil kasabı" adı verilmesiyle sonuçlanmıştır. Ahmet Şah Mesud, Hikmetyar'ın saldırılarına karşı inatla Kabil'i savunmaya çalışmıştır. Pakistan ise bu savaşlarda Hikmetyar'ın İslam Partisi'ni destekleyerek savaşın devam etmesinden yana bir tutum göstermiştir. Pakistan temelde iki önemli hedefe sahip olmuştur. İlk olarak Afganistan'daki silahların azalması ve bu ülkenin ordusunun tamamen yok edilmesini istemiştir. İkinci olarak ise eğittiği yeni bir grup insanı Afganistan'a dahil etmeyi hedeflemiştir.

Kabil üzerinde devam eden dördüncü savaş, 1993 yazı boyunca sürmüştür. Bu savaş hükümet kuvvetleri, İslam Davet Partisi lideri Abdül rab Resul Sayyap, Ulusal İslam Hareketi Partisi Genel Abdül reşit Dostum lideri ile İslam Partisi lideri Gulbuddin Hikmetyar ve Birlik Partisi lideri Abdul Ali Mazari'nin güçleri arasında ağır silahlarla yoğun bir şekilde devam etmiştir. Kabil şehrinden dışarıya doğru yayılan savaş Ekim ayında Sarubi bölgesine kadar ulaşmış ve Kasım-Aralık 1993'te Kapisa ilinin Tagab bölgesinde şiddetli savaş yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bu çatışmalar tarafların ağır kayıplar vermesine sebep olmuş ve sivil halk daha fazla zarar görmesine yol açmıştır.

Ancak ne Rabbani cumhurbaşkanlığı görevinden ne de Hikmetyar onu görevden alma isteğinden vazgeçmemiştir.

Beşinci savaş Ocak 1994'te başlayarak Şubat 1995'e kadar devam etmiştir. Bu yıl İslami partisi lideri Gulbuddin Hikmetyar, General Abdul Raşid Dostum 'un güçleriyle bir darbe yapmayı planlamış ancak bu girişim Ahmet Şah Mesud'un, Rabbani hükümetinin savunma bakanı tarafından yatıştırılmıştır. 1995 baharında Vahdet partisi ile Mesud'un güçleri arasında bir savaş daha yaşanmış ve dört ay süren bu savaşta Mesud'un güçleri Kabil şehrinin büyük bir kısmına hâkim olmayı başarmıştır (Farzan, 2010, s. 97-98).

Savaşlar sonucunda Kabil şehri tüm tarihî, kültürel ve ekonomik varlıkları ile tamamen tahrip ve yıkıma uğramıştır. Afganlar İslam gibi ortak bir dinlerinin olmasına rağmen, tarih boyunca İskender'in istilasından 19. yüzyıldaki İngiliz saldırısına ve 20. yüzyıldaki Sovyet müdahalesine kadar yabancı istilalara karşı bir araya gelmişlerdir (Mark Edkin, 2015, s. 182).

1.4. Mücahit Hükümetinin Çöküşü

Mücahit hükümeti üç farklı dönem geçirmiştir: İlk olarak iktidarın Kabil'da kurulması ikincisi Takhar'a çekilme, Takhar hükümeti olarak adlandırılan dönem ve son olarak ise Mazar-i Şerif'te hükümetin yeniden inşası için yapılan çaba dönemidir. Taliban'ın ilerlemesiyle, Rabbani hükümetinin toprak kontrolü giderek azalmış ve Taliban hükümetinin son döneminde Rabbani, Feyzabad'a geri dönmüştür (Pehlvan, 1998, s. 30).

Mücahitlerin Kabil'de yenilerek Taliban ve Pakistan karşısında geri çekilmeleri, kendi tarihlerinde yeni bir dönemi oluşturmuştur. Daha sonra Cihat liderleri Afganistan'ın çevre eyaletlerine sığınmış ve Taliban'a teslim olmuş aynı zamanda Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani Taloqan ilinde konuşlanmıştır. Bu dönem Taloqan'da her şey daha karmaşık bir vaziyet içerisinde olmuştur, Hükümet bakanları bulunmuyor ve herhangi bir alanda somut yapılar göze çarpmıyordu. General Abdul Raşid Dostum ile geniş kapsamlı görüşmeler yapılmakla birlikte hükümetin Mazar-i Şerif şehrine taşınması için daha fazla şehrsel olanak ve iletişim sağlanabilirdi. Dostum, bu dönemde Mazar-i Şerif'te hükümdar olmuş ve hükümetin ihtiyaçlarını ve

zayıflıklarını bildiği için, Rabbani'nin temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde sertliklerini arttırmıştır. Çünkü gittikçe güçsüz bir hale gelen mücahitlerin onun koşullarını kabil etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu nedenle Hükümetin Mezar-ı Şerife devri gecikti ve siyasi ve toplumsal başboşluk daha da genişlemiştir.

General Dostum, eski hükümet başkanı Sebgatullah Mujadidi'nin elinden general rütbesini almış ve Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani'den de Afganistan Savunma Bakanlığı görevini devretmesini istemiştir. General Abdul Raşid Dostum'un komutasındaki güçler, Dr. Najib rejiminin çöküşünden Mazar-i Şerif'in düşmesine kadarki süreçte Dr. Najib'in ordusundan birçok hafif ve ağır silahla donatılarak deneyimli eğitilmiş subaylarıyla kendi örgütünü oluşturabilmiştir. Onun hava ve kara kuvvetleri insanlar ve mücahitler için bir korku kaynağıydı ve farklı taraflar, onunla doğrudan karşılaşmaktan kaçınıyordu. 1992'den itibaren daima yabancı ülkelerin yardımlarından faydalanarak mali ve askeri yardımları herhangi bir yerden kabil etmiştir (Pehlvan, 1998, s. 38-40).

Mayıs 1997 yılının sonunda General Dostum'un komutanlarından biri olan Abdul Malik, Taliban'ın yardımıyla General Dostum'a karşı ayaklanmış ve Mayıs 1997'de General Dostum Mazar-ı Şerif'ten ayrılarak Türkiye'ye sığınmıştır. Ağustos 1997'de Taliban, Mazar-ı Şerife doğru geldiğinde General Dostum'a ait olan ilk hattı satın alıp aynı yoldan şehre girmiştir.

Mücahitler dönemi şehirlerin yıkımı, insanların katledilmesi, esir alınması, halkın saygınlığının kaybı, etnik temelli savaşlar, kamusal mal varlığının talan edilmesi ve ülkenin uzun yıllar boyunca inşa edilen maddi ve manevi değerlerinin yok edildiği bir süreci oluşturmuştur. 1991'de Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin düşüşünden sonra silahlı çatışmalar yoğunlaşarak ki bir yıl içinde yaklaşık altmış bin kişi Kabil'de şehit olmuş ve binlerce kişi sığınmacı durumuna düşmüştür. Kabil ise tamamen harabe haline gelmiştir (Daghiq, 2006, s. 2-5).

Afganistan'da ortaya çıkan güç boşluğu cihatçı grupların başkent Kabil'deki merkezi hükümetin kontrolünü ele geçirme çabalarına yol açmıştır.

Bu durum istenmeyen bir gelişme olarak ortaya çıkmış ve mücahitler arasındaki savaşın sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum Taliban adında üçüncü bir gücün Afganistan'da ortaya çıkmasına yol açmıştır (Tamanna, 2008, S. 109)

Ulusal veya dini temellere dayanan bir hükümet hiçbir şekilde toplumsal adaleti sağlayamaz ve gelecekte de sağlaması imkânsız olabilir. Afganistan'da yaşanan süreç yanlış bir tarihsel süreç olup bu ülkede tarih boyunca ikiyüzlülük ve çekişme arasında bir geri kalmışlık, vatandaşların haklarının ihlali, nefret, etnik gruplar ve ülkenin sakinleri arasında komplolar gibi şeylere neden olmuştur. Afganistan, milli bir kültürden yoksun kalarak milli kimlik krizi yaşamaktadır. Aslında yerel kültürler, gelenekler ve etnik kimlikler bireylerin ve kişilerin temelini oluşturmakla ayrışma ve çatışma hissini güçlendirerek etnik üstünlüğü daha renkli ve anlamlı hale getirebilir (Hasani, 2020, s. 104-106).

2. Taliban'ın Ortaya Çıkışı

Yirmi yıldan fazla bir süre önce Afganistan'ın güneybatı bölgesi, kendilerini Taliban olarak adlandıran bir grup oluşumun ortaya çıkışına tanık oldu. Bu grup, kendilerini dini meselelerin öğrencileri olarak tanımladı ve o günden bu yana Afganistan'ı ve dünyayı etkisi altına almaya başladı. Taliban, başlangıçta kimliklerini ve meşruiyetlerini İslam diniyle ilişkilendirdi, ancak ne Sünniler ne de Şiiiler Afganistan'ın ve bin dört yüz yıllık İslam tarihi boyunca böyle bir din anlayışını deneyimlemediler (ansari, 2012, s.13).

Taliban, Soğuk Savaş dönemindeki büyük güçlerin rekabeti ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonucu ortaya çıkan çağdaş Afganistan tarihindeki önemli bir olgudur. Bu oluşum, bölgede Pakistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin cömertçe desteklediği ve yetiştirdiği bir yapı haline gelmiştir. Taliban'ın yükselişi, Kırmızı Ordu'nun Afganistan'ı işgal etmesi gibi sorunlu bir olayla ilişkilendirilmiş ve bu durum Afganistan ve çevresindeki bölge için birçok zorluğu beraberinde getirmiştir (Ansari, 2003, s. 93).

Taliban, dini okullarda eğitim görmüş Afgan âlimlerinin ve öğrencilerinin oluşturduğu bir harekettir. Bu öğrenciler, çoğunlukla Pakistan'da eğitim almışlardır. Son 25 yıl içinde, Belucistan ve Serhat eyaletlerinde, özellikle Kuran ve hadis ilimlerini yoğun bir şekilde öğrenmiş binlerce kişiye ulaşıyordu.

Afganistan'daki 1978 komünist darbesinin ardından 24 Aralık 1979 yılında bu ülkenin Sovyetler Birliği ordusu tarafından işgal edilmesi sonucu yüz binlerce Afgan, şehirlerinden ve köylerinden Pakistan'a göç etmiştir. Bu göçmenler, Birleşmiş Milletler, Batı ve Arap ülkelerinin geniş finansal desteğiyle Pakistan hükümeti tarafından kurulan kamplarda yerleştirilmiştir. Komünistler Afganistan'ı ele geçirdikten sonra, devlet okulları solcu ve din karşıtı fikirlerin sembolü olarak gösterilmiştir. Pakistan'a yoğun göçmen akını, kamplardaki yeni okullar alanında birçok kısıtlama yaratmış olsa da imkânları kısıtlı olan din okulları, kapasitelerinden daha fazla sayıda dindar öğrenci kabil etmiştir.

Bu koşullarda, Pakistan'ın Jamiat Ulema-i Islam, Jamaat-e-İslami ve Jamiat Ehl-i Hadis gibi radikal İslami partileri, dini ve ırksal motivasyonların (Peştunizm) gölgesinde Afgan göçmenlerin yardımına geldiler ve Pakistan'ın çeşitli şehirlerinde onların çocukları için birçok okul ve eğitim merkezi kurdular. Afgan gençleri tarafından ilgi gören bu okulların birçoğu, Jamiat Ulama-i İslam tarafından kurulmuştur. Afganlar, bu okulların ücretsiz olduğunu ve Kur'an Kerim ile dini konuların öğretildiği yerler olduğunu gördükleri için bu okullara katılım sağladılar. Neticede bu okullarda Taliban'ın ilk ideolojik temelleri atılmış ve göçmenler üzerinde büyük bir etki yaratmasına neden olmuştur (Sharifi, 2015, s.23).

Taliban'ın eski lideri Molla Muhammed Ömer, Taliban planının kendi düşüncesi olduğunu ve dini görevleri yerine getirmek için Mücahitlerin döneminde yaklaşık 53 kişiden oluşturulduğunu iddia etmiştir. Kendisi Kandahar'daki bir okulda okurken, şehirdeki yolsuzluğun ve durumun kötüleşmesine tanık olması nedeniyle mevcut durumu değiştirmesi için savaşılmaya başlamıştır. Sonunda Kandahar şehrini fethettikten sonra yaklaşık

1500 kişilik bir topluluk içinde Molla Muhammed Ömer "Emirü'l-Müminin"¹ olarak tanımlanmış ve böylece Taliban'ın mücadelesi başlamıştır (Sajadi, 2001, s. 219).

2.1. Taliban'ın Ortaya Çıkışının İç Faktörler

Taliban'ın yükselişi, Afganistan'da güç mücadelesi, siyasi istikrarsızlık, cihatçı güçlerin birliğinin eksikliği, iç savaşlar, etnik milliyetçilik, siyasi partilere dayalı gücün adaletsiz bölüşümü, yeterlilik ve liyakatin göz ardı edilmesi, cihatçı grupların ve partilerin Afganistan'da kapsamlı bir hükümet kurma konusundaki yeteneksizliği, cihatçı partilerin görevlerini elde etmek için yozlaşmış lığı teşvik etmesi, şiddet kültürünün yayılması, kamu mallarının yağmalanması ve sömürülmesi, toplumsal ekonomik ve güvenlik istikrarsızlığı, etnik ve parti içi savaşların tırmanması, iktidarın ele geçirilmesi veya katılımı için yarışın artması, halkın savaştan bıkkınlığı, kültürel zayıflık ve toplumsal yoksulluk gibi bir dizi iç faktörün sonuçları olarak ortaya çıkmıştır (Haqjo, 2001, s. 171-172).

Bu faktörler bağımsız olarak hareket etmemiş, aksine birbirleri ile etkileşim içerisinde şekillenmiştir. Bu nedenle, bazı faktörlerin etkileri ulusal düzeyde incelenecektir.

2.1.1. Siyasi Belirsizlik

Afganistan'da Taliban'ın ortaya çıkışına ve gelişimine yol açan önemli iç etkenlerden biri, Afgan cihatçı gruplarının bir yaygın hükümet kurma konusundaki beceriksizliği ve bazı bu grupların hükümetin üzerinde daha fazla kontrolü ele geçirmek istediği. Özellikle Gulbuddin Hikmetyar gibi Peştun grupları için, Afganistan'da gücün inşa edilmesine dair uzun süredir devam eden bir gelenek vardı ve Peştun kabilelerinin hükümet kurumlarını kontrol etme isteği, iç savaşın patlak vermesinin ilk işaretlerini oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan 15 Şubat 1989'da çekilmesine rağmen, Dr. Najibullah, hâlâ Kabil'de Sovyet ve komünistlerin desteğiyle hükümet başkanı olarak kalmaya devam etmiştir. Najibullah rejimi, üç yıldan fazla süren cihatçı gruplar ve silahlı mücadelelere karşı dirense de General Dostum'un Cemiyeti

¹ Emirü'l-Müminin, İslami bir unvandır ve kelimenin tam anlamıyla Müminlerin Emiri ve Komutanı anlamına gelir.

İslami Partisi ile birleştigi dönemde ve hükümetin kuzey Afganistan üzerindeki kontrolünü kestiğinde iktidarı kaybetmiştir (Emami, 1999, s. 80). Kuzey Afganistan'da kontrolün kaybedilmesi merkezi hükümetin kuşatılması anlamına gelmekteydi; çünkü Afganistan'ın bir kısmını kaybetmenin yanı sıra General Dostum ve adamlarının sahip olduğu askeri kaynaklar, komünist rejimin Aralık 1992 yılında çökmesinin zeminini oluşturmuştur. Dr. Najibullah ve kardeşi o günden sonra Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) binasına sığınarak dört yıl boyunca orada kalmıştır. Ancak Taliban onu ve kardeşini oradan 1996 yılında çıkararak ölmüş halını halk arasına getirtip asmıştır (Mustafa, 2021).

Her geçen gün yeni bir boyuta ulaşarak ortaya çıkan savaşlar sadece Kabil şehri sakinlerinin evlerinin yıkılmasına ve yerinden edilmesine neden olmakla kalmadı, aynı zamanda Afganistan'ın ekonomik ve toplumsal temellerini de yok etmiştir. Bu savaşlardan yorgun çıkan insanların, savaşın hükümet ve bazı cihat liderlerine karşı derin bir nefret duygusu uyandırdığı bir dönemde, Taliban barış ve huzurun yeniden tesisini savunarak sahneye dâhil olmuştur. Ülkede oluşan durum karşısında savaşacak gücü ve çıkış yolu kalmayan insanlar yeni ve bilinmeyen harekate karşı ciddi bir tepki göstermemiştir (Sajadi, 2001, s. 209-210).

2.1.2. Otorite ve Kanun Eksikliği

Kuşkusuz ki otoriterlik ve öz saygısızlık, herhangi bir ad altında ortaya çıksa da toplumun istikrarsızlığına ve sosyal sınıfların ayrışmasına yol açmıştır. Bir toplumda milli zorbalık ve sosyal ayrışma varsa, kalıcı güvenlik, ulusal birlik ve kimlik oluşmazdır. Afganistan'ın siyasi yaşamında hiçbir zaman olumlu ve barışçıl siyasi rekabeti deneyimlememiş olması (Hasani, 2020, s. 104), ülkenin siyasi tarihinde sağlıklı rekabet yerine her zaman anlaşmazlık ve çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Afganistan'da mücahitlerin gelişinden Taliban'ın yükselişine kadar geçen süre boyunca yaşanan merkezi otoritenin eksikliği, toplum üzerinde düzensizlik ve karmaşa, ülke genelinde kapsamlı bir siyasi düzenin kurulmasını engellemiştir. Taliban'ın ortaya çıkışı sırasında ise düzen ve hukukun eksikliği, bu grup için görece başarıyı sağlayan önemli bir unsur olarak görülmüştür.

Mücahitler döneminde idari ve hükümet düzenlemelerinin olmamasının yarattığı düzensizlik, toplumun huzur ve güvende yaşama haklarının ellerinden alınmasına sebep olmuştur (Sajadi, 2001, s. 210-211).

Taliban'ın ortaya çıkmasından önce Afganistan'da Başkan Burhaneddin Rabbani, başkent Kabil'i ve ülkenin kuzeydoğusunda bulunan yedi vilayeti yönetmekteydi. Batıdaki üç vilayet Herat merkezli İsmail Kan'ın, Doğudaki Pakistan sınırına yakın olan üç il ise bağımsız olarak Mücahit Komutanları Konseyi tarafından yönetilmekteydi. Ayrıca Kabil'in Güney ve doğu bölgeleri de Gulbuddin Hikmetyar'ın kontrolündeydi. Kuzeyde Özbek komutan General Abdul Raşid Dostum, altı ilin kontrolünü yönetmekle bağımsız bir yönetim oluşturmuştu (Khandaq, 2003, s. 58-59). Güney Afganistan ve Kandahar bölgesi ise mücahit liderlerin ve haydutların arasında bölünmüş olduğu, insanların istedikleri gibi talan ettikleri bir bölgeden oluşmaktaydı. Ekonomik açıdan zayıf olan bu bölge aşiret tabanlı bir yapıya sahipti. Pashtun liderliği konusunda hiçbir anlaşmazlık olmadığı halde, Pashtunlar güneyde birbirleriyle çatışmaktaydılar.

2.1.3. Ahlaki Yolsuzluk ve Sosyal Güvenlik Eksikliği

Ahlaki olmayan ve insanlara karşı yapılan tecavüzkar davranışlar, ülkenin birçok bölgesinde yaygın hale gelmiştir. Genellikle bu davranışlar güçlü kişiler tarafından uygulanmıştır. Halkın kızlarının zorla alınması gibi acı verici hikâyeler, partilere bağlı yarı askeri gruplarla ilişkilendirilmiştir. Kabil şehrinin çoğu savaşı, halkın mal varlığına haksız yere el koyma ve insanlara karşı tecavüz etme isteği ile hareket etmiştir. Bu ahlaki olmayan davranışların yanı sıra, bazı gizemli ağlar da kötü alışkanlıkların yayılmasına katkıda bulunmuş, gençleri yolsuzluğa sürükleyerek uyuşturucu madde kullanımı ve kumar gibi kötü davranışları teşvik etmeye neden olmuştur. Tüm bu olaylar, yetkililerin ve parti liderlerinin gözü önünde gerçekleşse de askeri hedefleri iletirmek, bu tür olayları görmezden gelmek ve kontrol etmek için hiçbir güce sahip değillerdi. Kadınlara ve erkeklere karşı cinsel saldırılar, askerlerin gözü önünde gerçekleşmiştir. Tüm bu olaylar, halkın bu gruplara karşı derin nefret duygusu beslemesine neden olmuştur (Beyzadeh, 2013, s. 11-12).

Bu toplumda güvensizlik o kadar derindi ki, her birey Afganistan'a ayak bastığında, ölüm ve yıkımın adım adım izlerini taşımaktaydı. Afgan vatandaşları, sadece ülke içinde değil, kendi evlerinde bile güvende olmamışlardır. Herhangi bir grup rahatlıkla istediklerini yapabiliirdi ve bunu engelleyebilecek bir otorite mevcut değildi. Herhangi bir silahlı kişi kolayca insanların araçlarını durdurabilir, yolcuları indirerek araçlarını ele geçirebilirdi. Uluslararası yardım kuruluşlarının taşıma araçları bile bu kaderden muaf değillerdi. Genellikle silahlı gruplar arasındaki çatışmalar, halkın mallarını ele geçirme ve ganimetleri paylaşma mücadelesi şeklinde tehditler ve hırsızlıklar yoluyla gerçekleşmekteydi. Suçluları takip etmekte yetersiz kalan herhangi bir yetkilinin yokluğunun yanı sıra merkezi bir hükümetin eksikliği, siyasi liderlerin ve cihatçı grupların yönetim zafiyeti nedeniyle, bu gruplar Afganistan'ı dehşet verici bir cehenneme dönüştürerek insanları kendi kaderlerine terk etmiştir (Sajadi, 2001, s. 212).

2.1.4. Ekonomik Kriz, Kültürel Yoksulluk ve Etnik Faktör

Afganistan'daki geniş çaplı cihatçı güçlerin 1979-1989 yılları arasındaki Sovyetler Birliği ile yaşadığı savaşın ardından iç gruplar arasındaki istikrarsızlığın ve çatışmaların yayılması, Afganistan'ın ekonomik temellerini sarsmış ve ülkede yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Yoksulluğun devam etmesi, Taliban'ın ortaya çıkışında önemli faktörlerden biri olarak kabil edilmiştir. Çünkü Taliban'ın çoğunluğu ve temel kaynakları, Afganistan toplumunun alt sınıflarından gelen özellikle de Peştunlu gençlerden oluşmuştur. Bu gençler Sovyetler Birliği'nin çekilmesi ve cihat savaşlarının sona ermesinden sonra Pakistan'ın dini okullarında eğitim almıştırlar. Bu okullar onlara yoksulluklarından kurtulmak için bir fırsat sunmuştur.

Taliban liderleri, savaşçılarına yüksek ücretler ödeyerek onları Taliban saflarında savaşmaya ve Afganistan'da İslam Devleti Emirliği'ni kurma amacıyla yürütülen çabalarda dini bir görev ve öğretilerin uygulanmasına ikna etmeye çalışmaktaydı. Bu dini okulların çoğu, Suudi Arabistan gibi dini kuruluşların maddi desteği altındaydı ve genellikle Vahhabi eğilimlere sahipti. Ayrıca bu okullar Şia mezhebine karşıt bir tutum içerisindeydi. Bu dini aidiyet ve mezhepçilik, Taliban'ın taraftarları için politik iktidarın kurulması

yönündeki çabalarını kutsal bir görev haline getirerek grup içindeki birliği sağlayan önemli bir faktör olmuştur.

Dini okullarda eğitim almak, Pakistan hükümetini ve sonrasında Suudi Arabistan'ı ve Taliban'ı dini askeri güç olarak örgütlendirmek için kullanabileceği önemli bir araç haline getirmiştir. Maddi destek ve dini bağlılık, Taliban'ın Afganistan'da güç kazanmasının ve yayılmasının temel nedenlerinden biri olmuştur (Ahmedi, 1998, s. 26-29)

Etnik faktör, dini inançlar ve mali teşviklerle birlikte Taliban'ın ortaya çıkışı ve gelişmesinde çok etkili olmuştur. Taliban'ın liderlik ve temel grupları, genellikle Peştun Afganlarından oluşmuştur. Peştunlar tarihsel olarak 18. yüzyıldan itibaren Afganistan'da güç sahibi olmuş ve Taliban kendilerini Peştunların bu tarihsel gücünün mirasçıları olarak tanıtmıştır. Taliban ve muhalifler arasındaki çatışmalar sırasında Mazar-i Şerif şehri gibi Peştun olmayan bölgelerde yaşayan Peştunlar da sıklıkla Taliban'ın beşinci sütunu olarak ilerlemiş ve Taliban'ın bu bölgelere girmesiyle onlara katılım sağlamıştır (Emami, 1999, s. 90).

2.2. Dış Faktörleri ve Başrol Oyuncular

Yabancı güçlerin Afganistan'ın iç işlerine müdahalesi, Sovyetler Birliği'nin çekilmesinin ardından bile ustaca ve fırsatçı bir şekilde devam etti. 1991 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan ve Pakistan, Mücahitlerle; Sovyetler Birliği ise hükümetle birlikteyken, savaşın tüm evrelerinde her biri kalıcı olarak belirli grupların yanında yer aldı. 1992 yılından sonra ise yabancı güçler, büyük bir fırsatçılıkla bir grup liderlikten diğerine geçiş göstermeye başladı. Örneğin, Rusya bir dönem İslami Cemaat Partisi'ni desteklerken, başka bir dönemde Abdul Raşid Dostum'u desteklemekteydi (Giustozzi, 2007, s. 272).

Suudi Arabistan bir süre önce lideri Gulbeddin Hikmetyar olan Cemiyet-i İslami Partisini desteklemiş ardından istikametini Taliban'a yönetmiştir. Hikmetyar'dan sonra Pakistan da aynı şekilde Taliban'ı desteklemiştir. Afganistan'ın örgütleri arasında rekabet olunca her ikisini de güçlendirmişti. İran bir aşamada İslami Vahdet Partisi'ni, sonra Cemiyet-i

İslami'yi ve bazen de Dostum Partisine destek vermiştir. Hindistan ve Özbekistan ise Cemiyet Partisine hem de Abdul Reşit dustum'un liderliğindeki Cümbüş Partisine destek vererek bu partilerin yanında yer almaya devam etmiştir (Giustozzi, 2007, s. 273).

2.2.1. Pakistan

Pakistan, Afganistan Taliban'ın temel destekçisi olarak önemli bir role sahiptir. Taliban'ın yetiştirilmesi ve desteklenmesinin kökleri Pakistan'a dayanmaktadır. Pakistan hükümeti uluslararası toplum ve komşu ülkeler tarafından terörist gruplara sığınak sağlama ve destekleme konusunda defalarca suçlamalara maruz kalma durumu, güvensizlik ve Taliban'ın Afganistan'da artan etkisini açık bir şekilde ortaya koymuştur (Şafai, 2020, s. 123).

Pakistan'ın Taliban'ı örgütlendirmesi ve güçlendirmesi rolüne geçmeden önce, bu ülkenin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelede anahtar bir askeri, siyasi ve mali destek sağladığını belirtmek gerekmektedir. Diğer yandan ise Batı ve özellikle ABD'nin 1980'ler boyunca yaptığı tüm askeri ve mali yardımlar, Pakistan'ın askeri yetkilileri aracılığıyla mücahitlere ulaştırılmaktaydı. Bu bağlamda, Pakistan'ın istihbarat örgütü Pakistan İstihbarat Teşkilatı ISI (Inter-Services Intelligence), özellikle Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'a saldırısının başlangıcından itibaren, Peştun mücahit gruplarının örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. General Aktar Abdul Rahman, hem ISI'nın önde gelen yetkililerinden biri hem de Pakistan'ın Afganistan politikası stratejisinin tasarımcısı olarak, mücahit grupların örgütlenmesinde ve onlara askeri ve mali yardım sağlanılmasında önemli bir rol oynamıştır (Emami, 1999, s. 90-91). Pakistan, Amerikalıları Stinger füzeleri gibi gelişmiş silahların Mücahitlere verilmesi konusunda ikna edici bir role sahip olmuştur. Bu bağlamda Pakistan Sovyet güçlerinin çekilmesinin ardından Afganistan'ın siyasi kaderini belirlemede kendi haklı görmüştür (Rashid, 1997, s. 133).

Cemiyet Partisi'nin Komutanlarından biri olan Mesud'un Pakistan'ın askeri generaller ve istihbaratı ile dostane ilişkiler kurmamış aksine Rabbani hükümetinin Pakistan'ın bölgesel rakipleri olan Hindistan gibi ülkelerle dostane ilişkiler kurması, Pakistan'ı endişelendirmiştir. Pakistan, Hizbe İslami

Gulbuddin Hikmetyar aracılığıyla Afganistan'da etkisini genişletmeye çalışmıştır. Hikmetyar, Pakistan'ın desteğiyle önce Sibghatullah Mujadidi ve daha sonra Burhaneddin Rabbani'nin Afganistan'ın ilk ve ikinci cumhurbaşkanlarına karşı direniş göstermeye çalışarak diğer mücahit gruplarla silahlı çatışmaya başlamıştır. Ancak Pakistan'ın Hikmetyar'a olan güvensizliği, onun Rabbani ve Ahmet Şah Mesud'u mağlup etme konusundaki başarısızlığına neden olmuş, 1993-1994 yıllarında Pakistan'ı Hikmetyar'dan umutsuzluğa iten faktörlerden birini oluşturmuştur. 1993 yılının ortalarından itibaren Pakistan'ın istihbarat örgütü, rakip tarafların çatışmalarından olumsuz etkilenecek Pakistan'ın şehirlerinde dini okullara sığınan binlerce mücahidi hedef almaya başlamıştır. Böylelikle Pakistan, Afgan öğrencileri dini okullarda Karachi, Peşaver, İslamabad, Lahor gibi diğer şehirlerde örgütlemek için yeni bir düzen oluşturma çabalarına başlamıştır. Deobandi tarikatına mensup okullar ise Taliban'ın örgütlenmesine zemin hazırlamıştır. (Ahmedi, 1998, s. 30).

Benazir Butto, 1993 yılında ikinci kez Pakistan'ın Başbakan olarak seçildiği dönem (Ayari, 2007, s. 534), Orta Asya'ya giden ticaret yolunu açmakla meşgul olmanın yanı sıra Pakistan Hükümeti Bakanı Nasrullah Barbar'ın Türkmenistan ile yaptığı anlaşmaya göre Kandahar ve Herat üzerinden ticari bir konvoyu nakletmeye çalışmıştır (Khandaq, 2003, s. 68). Bu sırada Orta Asya giden Pakistan'ın 30 tırdan oluşan ticaret kervanları, Spin Boldak sınır bölgesinde bir silahlı grup lideri tarafından ele geçirilmiştir. O dönemde Pakistan sınır bölgelerinde askeri eğitim alan Taliban, 12 Ekim 1994'te yaklaşık 200 kişiden oluşan bir grupla ticaret kervanı ele geçirenlerden kurtarmayı başarmıştır (Sajadi, 2001, s. 213). Bu, Taliban'ın güney ve doğu bölgelerini fethetmeden önce gerçekleştirdiği ilk operasyon olmuştur.

Spin Bolak'ın ele geçirilmesi sırasında, Taliban ayrıca Hizb-i İslami'ye ait olan ve Pakistan hükümeti ile ISI istihbarat servisi tarafından desteklenen Pasha askeri üssünü de ele geçirmeyi başarmıştır. Bu üs, çok büyük miktarda füze, roket, 18.000 adet AK-47 tüfek ve 120 top gibi mühimmatı içeren bir depo olarak kullanılmaktaydı. Taliban güçlerinin Pakistan'dan takviye edilmesi ve Rabbani hükümetinin müttefiki Molla Naqib'in, Kandahar'ı bir milyon dolarlık rüşvet verilmesi sonucunda teslim etmesi ve diğer komutanların

direnmemesi Taliban gruplarının Kandahar'a girmesine yol açmıştır. Kandahar'da ayrıca büyük savaş ganimetlerine ulaşıldı, bu ganimetler hafif silahlar, 6 adet MiG-41 savaş uçağı ve 4 adet Mi-17-1M helikopterden ibarettir. Bu şekilde Taliban, Afganistan'ın ikinci büyük şehrinin de kontrolünü ele almayı ve yaklaşık 2500-3000 arasında askeri güç sayısını elde etmeyi başarmıştır (Milley, 1998, s. 76).

Pakistan diplomatları ve ISI yetkilileri, Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesinin ardından Kabil'e gelerek Taliban'a çok yönlü destek vermeye başladılar. Pakistan'ın Jamiat Ulema İslam'ın Partisi lideri Molla Fazıl Rahman, Taliban'ın temel yasalarını hazırlamak için bir heyet göndererek Taliban'ı desteklemeye hazır olduklarını ilan etmiştir. Öte yandan, İslamabad hükümeti, Taliban'ı savaşı yönlendirmeleri ve modern askeri teçhizatı kullanmaları için teknik ve lojistik destek sağlamak amacıyla eski komünist rejimden kalan güçleri Taliban'a katmaya çalıştı. Pakistan hükümeti bu şekilde Taliban'a yardımı devam etmiştir (Sajadi, 2001, s. 216-217).

Pakistan, Afganistan'ı kendi himayesi altında oluşturmanın aşağıdaki faydalarını elde edebileceğine inanmıştır: Stratejik derinlik kazanma, el değmemiş kaynaklara erişim sağlama, Orta Asya'da kendi nüfuzunu genişletmek için Afganistan'ı bir üs olarak kullanma, Orta Asya'ya ticaret ulaşım yolu elde etme, Dürand Hattı sorununu çözme ve Hindistan ile rekabet etme (Ağaceri ve Karimi, 2015, S. 6).

2.2.2. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri

Suudi Arabistan, Taliban'ın esas destekçilerinden ve müttefiklerinden biri olarak kabil edilmiştir. Eğer Pakistan'ı Taliban'ın örgütlenmesi ve eğitimindeki ana beyin olarak düşünürsek, finansal destek büyük ölçüde Suudi Arabistan ve ikinci sırada BAE tarafından sağlanılmıştır. Temel olarak, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki varlığı döneminde Suudi Arabistan, Afgan mücahit gruplarına büyük yardımlar yapmıştır. Suudi Arabistan sadece Pakistan'daki çeşitli dini okulların mali ihtiyaçlarını karşılayan bir kaynak sağlayıcısı olmakla kalmamış, aynı zamanda Taliban'ın kuruluşunda da önemli bir rol oynamıştır (Ağaceri ve Karimi, 2015, S. 7). Kandahar, Celalabad ve

diğer vilayetlerde Taliban askeri operasyonlarının başlamasının ardından Suudi Arabistan bu gruba mali desteğini arttırmıştır.

Taliban'ın 1995-1996 yıllarında faaliyetlerini sürdürebilmek ve operasyonlarını finanse edebilmek için aylık 70 milyon dolarlık bir bütçeye ihtiyaç duyduğu tahmin edilmiştir. Bu maliyet daha sonra savaşın devamı için silah alımı gerekliliğinden dolayı artmıştır. Taliban'ın örgütlenmesi ve eğitimi konusunda Pakistan önemli bir role sahipken, finansmanın büyük bir bölümü ise Suudi Arabistan tarafından sağlanılmıştır (Ahmedi, 1998, s. 32-33).

Suudi Arabistan'ın Taliban'ı destekleme konusunda iki temel nedeni vardı. İlk olarak, Suudi Arabistan kendisini "İslam dünyasının merkezi" olarak tanımlayarak Müslümanlara yardım etmeyi bir tür görev olarak kabil etmekteydi. İkincisi ise, İran'ın Afganistan'daki etkisine karşı rekabet etmek ve bu yolla İran'ı Afganistan'da ve Orta Asya'da izole etmek amacı taşımaktaydı. Taliban'ın kontrolündeki Afganistan, Suudi Arabistan ve Orta Asya ülkeleri arasında çok uygun bir iletişim yolunu temsil edebilirdi. Ancak Arabistan'ın, Taliban'a yönelik sağladığı yoğun desteğin azalmasına, Usame bin Laden gibi aşırı dinci muhaliflerin Afganistan'da bulunması ve bu kişilerin Arabistan'a ve Amerika'ya Taliban tarafından teslim edilmemesi neden olmuştur (Sajadi, 1998, s.259).

Taliban'a önemli mali destek sağlayan başlıca ülkeler olan Pakistan ve Arabistan ardından Birleşik Arap Emirlikleri, Taliban'ı Afganistan'ın yasal hükümeti olarak tanıyan ve bu gruba büyük miktarda mali yardım sağlayan üçüncü ülke olmuştur. Ayrıca Taliban'ın dolaşımdaki paraları ve özel notaları BAE'de geniş bir şekilde basılmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri, Basra Körfezinde bulunan İran'a ait Abu Musa, Greater ve Lesser Tunb adaları konusunda İran'la yaşadığı anlaşmazlıkların, Taliban'a finansal destek ve Afganistan'da İran'a karşı bir rejim oluşturmak için girişimlerin bulunulmasında temel bir faktör olmuştur (Tamanna, 2008, S. 63).

2.2.3. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, 24 Aralık 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a saldırısıyla bu ülkeye özel bir ilgi göstermeye başlamıştır. İki süper gücün nükleer olmaları, doğrudan askeri çatışma riskini neredeyse ortadan kaldırdı ve çatışma alanını Üçüncü Dünya ülkelerine doğru genişletmiştir. Afganistan da bu ülkelerden biri olmuştur. ABD, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a saldırısının karşısında Müslümanların haklı cihadını destekleyerek bölgedeki dolaylı varlığını sağlamıştır. Afgan mücahitlere büyük miktarda askeri ve ekonomik yardım sağlayan ABD, bu desteği Pakistan üzerinden yapmıştır. Ayrıca yardım gösterilen Afgan mücahitlerinin içerisinde bulunan İslamcı gruplara da ABD tarafından destek verilmiştir. El-Kaide gibi örgütler de bu gruplara dahil olmak üzere Usame bin Ladin liderliğinde faaliyet göstermiştir. İlk başta Bin Ladin, mücahitlere yardım etmek ve Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmak için Afganistan'a gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin El-Kaide gibi radikal gruplarla iş birliği yapmasının nedeni, o dönem karşısında bulunan ortak düşmana karşı benzer çıkarlara sahip olmuşlardır. 1979-1989 yılları arasındaki Afganistan'ın Sovyet işgali sırasında ABD'nin Afgan mücahitlere sağladığı ekonomik yardımlar, Stinger füzeleri gibi gelişmiş askeri teçhizatlar ve siyasi destekler o dönem içerisinde Afganistan'da önemli adımlar oluşturmuştur (Tamanna, 2008, S. 108). Mücahitlerin zaferi sonucu Sovyet ordusunun Afganistan'dan çekilmesiyle ABD de desteğinden el çekmiştir (Ağaceri ve Karimi, 2015, S. 8)

Amerika, 1994 yılından itibaren ISI ile iş birliği yaparak, Orta Asya'dan Pakistan'a petrol boru hattının inşasını destekleyen bir hükümetin Afganistan'da kurulmasına yönelik bir çaba içerisinde olmuştur. Ancak Taliban grubunun ortaya çıkmasıyla Amerika'nın politikası, başlangıçta gösterdiği açık destekten ziyade daha dikkatli bir politikaya dönüşmüştür. Bu politika sadece ABD'nin Bakanlığı aracılığıyla değil, aynı zamanda Amerikan-Suudi koalisyonu olarak adlandırılan Unocal ve Delta adlı petrol şirketleriydi. Bu şirketler Orta Asya ülkelerinde petrol çıkarmaya ve İran dışında bir taşıma yolu bulmaya çalışmıştır. Çünkü İran ile Amerika arasında gerilimden dolayı

Afganistan ve Pakistan, ciddi bir dikkat gösterilmesi gereken bölgeler haline gelmiştir (Ansari, 2003, S. 104-105).

Amerika bölgedeki kendi çıkarları nedeniyle, Taliban'ın kadınları baskılamasını ve Orta Asya'da uyguladığı terörü kolayca göz ardı etmiştir (Ağaceri ve Karimi, 2015, S. 8). Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan ve diğer bazı ülkelerle iş birliği yaparak bu hareketin kurulması, gelişmesi ve yayılmasında rol oynamıştır. Bu iddia, Pakistan'ın eski Başbakanı Benazir Bhutto tarafından zamanında açıkça doğrulanmıştır. Bhutto, BBC radyosu ile yaptığı bir röportajda, Taliban hareketinin oluşturulmasında Pakistan'ın yanı sıra ABD'de ve İslamabad'da bulunan İngiliz büyükelçisinin de etkili olduğunu söylemiştir (Sajadi, 2001, s. 218)

3. Taliban'ın Büyümesi ve Büyük Şehirlerin Fethi

Başlangıçta Taliban grubunun hızla gelişmesi şaşırtıcı sonuçlar göstermiş ve sayıları her geçen gün artmaya başlamıştır. Taliban'ın gelişme aşamalarından biri, Pakistan'a ait Belucistan'dan Afganistan'ın Kandahar bölgesine gelen yeni Taliban grupları, Afganistan'ın Uruzgan ve Zabul illerine nakledilmiştir. Afganistan'daki yeni Taliban hareketinin çekiciliği, Pakistan'ın Jamiat Ulema okullarında okuyan Pakistanlı gönüllülerin katılmasına yol açmıştır. Aralık 1994'te yaklaşık 12.000 Afgan ve Pakistanlı öğrenci Kandahar'daki Taliban'a katılım sağlamıştır. Kandahar'ın fethinden sonraki beş ay müddetinde Taliban, Afganistan'ın 31 vilayetinden 12'sini fethetmiş ve kuzeyde Kabil, batıda Herat kapılarının arkasına uzanarak Afganistan'daki iç savaşın çıkmazına son vermiştir (Milley, 1998, s. 78). Sayıları her geçen gün artan bu genç öğrenciler savaşı memnuniyetle karşılamıştır. Çünkü savaş onlar için bir iş olarak görülmekte ve öte yandan dayatılan şeyleri uygulamak amacını taşımıştır. Ancak bu bilinçsiz ve az eğitilmiş grup, perde arkasında neler olduğunu ve hangi aktörlerin oynadığını farkında olmamıştır (Khandaq, 2003, s. 56).

İttihat Seyyaf Partisine bağlı Zabul bölgesinin bölge komutanı Molla Selam Rakiti'nin Taliban'a katılması ve Zabul şehrinin fethine yol açması, Taliban'ın Zabul'u kolayca fethetmesine olanak sağlamıştır (Farzan, 2010, s. 139). Kandahar'ın batısında yer alan Helmand eyaleti, 1980 yılından bu yana

birinci sınıf afyon üretimi bölgesi olarak tanınmıştı. Helmand, Akhundzadeh ailesinin idaresi altında olup Gaffar Akhundzadeh tarafından yönetiliyordu. Bu kabilenin Abdul wahid Boghran ailesi ile uzun süredir devam eden bir düşmanlığı vardı. Taliban'ın ortaya çıkmasıyla birlikte Abdul Wahid, Kandahar'da Taliban lideri Molla Ömer ile bağlılığını ilan ederek Helmand eyaletinin stratejik konumunu Taliban liderine açıklaması ve Molla Ömer'i Akhundzadeh ailesini ortadan kaldırması için cesaretlendirmiştir. Bu olayın ardından 60 kişilik bir Taliban heyeti Gaffar Akhundzada ile bir araya gelerek Akhundzada'ya bir uyarıda bulunmuş ve şehri terk etmesini talep etmiştir. Bu uyarı Akhundzada ailesi tarafından bir savaş ilanı olarak algılanmış ve Taliban ile Gaffar Akhundzada arasında Aralık 1994'ten Ocak 1995'in ortalarına kadar süren kanlı bir savaşın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu çatışmanın sonucunda her iki taraftan yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş ve böylece Taliban Helmand eyaletinin kontrolünü elde etmiştir (Milley, 1998, s. 78-80).

3.1. Gazni, Vardak ve Logar Vilayetlerine Taliban Saldırısı

Pakistan ve Taliban, mücahit gruplar arasındaki anlaşmazlıklardan en üst düzeyde siyasi kazanç elde etmiştir. Taliban başlangıçta bölgeleri ele geçirmek ve Mücahit liderleri ikna etmeye çalışsa da başarılı olmayınca zor kullanarak askeri harekete geçmiştir. Taliban'ın Gazni vilayetine ilerleyişi sırasında, İslami parti Gulbuddin Hikmetyar ve yerel bir komutan olan Kari Taç Mohammad arasında ciddi bir anlaşmazlık olmuştur. Daha sonra Kari Taç Mohammad silahlarını Taliban'a teslim etmiş ve onlarla ittifak kurmuştur. Aynı zamanda Afganistan'ın Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani, Taliban grubunu iyi bir şekilde karşılamış ve onlarla birlikte hem hava kuvvetleriyle hem de kara kuvvetleriyle savaşarak, Gulbuddin Hikmetyar'ın güçlerinin yenilmesine katkıda bulunmuştur. Daha sonra Taliban, Rabbani ve Hikmetyar arasındaki iktidar mücadelesinde tarafsız olduğunu ilan ederek hükümete açıkça karşı çıkmıştır. Taliban, eski mücahitleri bir düşman olarak görmüş ve onları kınamıştır. Taliban, kendilerini dindar bir grup olarak tanımlayarak, Şeriat yasalarının Afganistan genelinde tüm savaşıların silahsızlandırılması konularında kararlı olmuş ve tüm Afganistan üzerinde egemenlik iddiasında bulunmuştur (Milley, 1998, s 80).

1994 yılına kadar Pakistan, İslam Partisi lideri Gulbuddin Hikmetyar'ı Kâbil'in yönetimini kontrol altına alabilmek için uygun bir lider olarak görse de, Ocak 1995'te onu bir kenara iterek daha çok Taliban meselesine ilgi göstermiştir. Taliban, 1995 yılının sonlarına doğru Gazni vilayetini geride bırakarak Wardak vilayetine doğru harekete geçmiş ve Kâbil'in güneyinde yerleşmiş olan Hikmetyar'ın güçlerini mağlup etmeyi hedeflemiştir. 30-31 Ocak tarihlerinde iki grup arasındaki savaş, bu vilayette 80 kişinin ölümüne ve 250 kişinin esir alınmasına yol açmıştır. Taliban bu savaşta 12 tank, çoklu roketatarlar ve 3 adet DC 122 mm topçu bataryasını ele geçirmiştir. 5 Şubat'ta, Wardak Vilayeti'nin merkez şehrinde kontrolü elde etmek için başlayan 4 günlük bir savaş, her iki taraftan 200 kişinin ölümüne neden olmuş ve 9-10 Şubat tarihleri arasında Taliban bu vilayetin kontrolünü ele geçirmiştir.

Bu savaş, Taliban için en büyük ve önemli zaferlerden biriydi. Çünkü bu savaş onları başkent Kabil'e sadece 35-kilometre uzaklıktaki Logar Vadisi'ndeki İslam Parti lideri Hikmetyar'ın üssüne yaklaştırmaya sebep olmuştur. Taliban kuvvetlerinin aynı gün Wardak Vilayeti'nin merkezini ele geçirmesi 13 Şubat'ta Logar Vadisi'ndeki Pol-e Alam Köprüsü'ne girmelerine olanak sağlamıştır. Hikmetyar bir yandan Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani'nin güçlerinin baskısı öte yandan Taliban'ın tehdidi altındaydı. Sonuç olarak Hikmetyar, Çahar Asiyab'daki son güçlü üssünü de kaybetmiş ve geriye büyük miktarda askeri teçizat bırakarak Surobi ilçesine kaçmıştır. Bu askeri malzemeler arasında güçlü füzeler, mühimmatlar ve bir Mi-17 helikopteri bulunmaktadır.

Artık Taliban, en az 10.000 kişilik bir orduya ve yaklaşık yüz tank ve hafif-ağır silah desteğine sahip bir orduya dönüşmüştü. Eski komünist rejim subayları Ocak 1995'e kadar topçu birlikleri ve zırhlı birliklerin taktiksel görevlerini yönetiyordu. Ocak ayında, Spin Boldak ve Kandahar'da iki aylık eğitim kampları kurularak yeni askerler Pakistan okullarından bu kamplara getirilmiş ve iki aylık kurs eğitimi almaya başlamıştı. Verilen eğitim konuları hafif ve ağır silah kullanma taktikleri, roketatarlar, havanlar ve topların kullanımını içermektedir. (Farzan, 2010, s. 140-143).

3.2. Kabil'e Yönelik Savaş ve Taliban'ın Mağlubiyeti

Rabbani hükümetinin Savunma Bakanı Ahmet Şah Mesud, Maidan Wardak eyaletinin merkezi olan Maidan Shahr'ın Taliban tarafından ele geçirilmesinden bir gün sonra herhangi bir güvenlik garantisi olmadan, pazarlık yapmak için şehre girmiştir. Çünkü Mesud'a göre Taliban ile doğrudan ve yüz yüze müzakereler kaçınılmaz bir gereklilik taşıyordu. Taliban bu müzakerede ve daha sonra Kabil'de gerçekleşen ikinci müzakerede Ahmet Şah Mesud ile herhangi bir anlaşmaya varamamıştır. Daha sonra Taliban hükümetinin başbakanı seçilen Molla Rabbani, Taliban adına müzakerelerde bulunarak Ahmet Şah Mesud'a Taliban'ın hiçbir grubu desteklemediğini ve belirli gruplarla husumeti olmadığını sadece ülkedeki savaşı bitirmek ve barışı sağlamak istediklerini açıklamıştır. Ahmet Şah Mesud, Molla Rabbani ile gerçekleşen müzakereler ile Taliban'ın onu silahsızlandırma ve hükümeti devirme kararı içerisinde olduğu kanaatine varmıştır (Mandegar, 2017).

Hikmetyar'ın yenilip kaçmasının ardından Vahdet Partisi lideri Abdul Ali Mazari'nin ve General Abdul Raşid Dostum'un güçleri Kabil'de olsalar da iç savaşlar sonucu aldıkları darbeler nedeniyle ne kendileri ne de Rabbani hükümeti Kabil'i Taliban'ın işgalinden koruyabilecek halde değillerdi. Mesud, rakiplerini yenmek için 6 Mart 1995'te Vahdet Partisine karşı topyekun bir saldırı başlatmış ve iki gün süren savaş yüzlerce insanın ölmesine ve yaralanmasına neden olmuştur. Savaşın sonunda Abdul Ali Mazari'nin, Taliban ile yaptığı anlaşma, ağır silahların Taliban'a teslim edilmesini içermektedir. Bu durum Taliban'ın başkente girmesine ayrıca hükümetin ve Mesud'un güçlerinin silahsızlandırılmasını ve Kabil şehrinin ele geçirilmesini talep etmesine neden olmuştur. Hükümet güçleri ile Taliban arasındaki savaşın, 21 Mart 1995'te Kabil şehrinin batı ve güney bölgelerinde başlamasıyla Taliban ağır kayıplar vermiştir. Abdul Ali Mazari, eski Sovyet ve Polonya büyükelçilik binalarını ele geçirerek silahlarını Taliban'a teslim etmeyi reddetmiştir. Taliban liderleri Abdul Ali Mazari'nin Taliban'a karşı silah doğrultmasını, ihanet eylemi olarak kabil etmiştir (Milley, 1998, s. 87-88).

11 Mart 1995'te Savunma Bakanı Ahmet Şah Mesud, Kabil'de geniş çaplı bir saldırı başlatmış ve eski Sovyet ve Polonya büyükelçiliklerinin

çevresine baskın düzenleyerek Vahdet patriye ait kaleleri yerle bir etmiştir. Bunun yanı sıra Taliban'a da farklı yönlerden saldırılar düzenlemiştir. Bu savaşın sonucunda Taliban yenilerek Logar Eyaletine geri itilmiştir. Vahdet Partisi lideri Abdul Ali Mazari ise Chahar Asiyab'a kaçarak orada Taliban tarafından yakalanmış ve Kandahar'a nakledilirken öldürülmüştür. Mesud ilk kez 19 Mart'ta başkentin tam kontrolünü ele geçirerek tüm düşmanlarını Kabil'den uzaklaştırmayı başara bilmiştir.

Kabil şehri, 1995 yılının Ekim ayına kadar altı ay boyunca bir tür huzur içinde olmuştur. Şehir merkezindeki kamu binaları ve devlet daireleri yeniden faaliyete başlamış ayrıca savaş zamanı hasar görmeyen okullar ve eğitim kurumları da faaliyetine devam etmiştir. Üniversite dersleri tekrardan başlaması ve şehirde resmi kıyafetler giyilmesinin yaygınlaşması gibi durumlar hükümetin iyileşmesi yönündeki işaretler olmuştur (Andishmand, 2004, s. 181-183).

Genel olarak, başkentin dışındaki siyasi ve askeri durum hükümetin lehine değildi. Başkentin güney ve batı sınırlarında askeri varlığını sürdüren Taliban, savaş alanını her geçen gün genişletiyordu.

3.3. Herat'ın Düşüşü

Taliban başkent Kabil'deki yenilgisine rağmen, savaş çabalarını zayıflatmamıştır. Aksine, farklı saldırılarla Batı Afganistan'da önemli zaferler elde etmiş ve 1995 yılının ortalarına kadar Nimruz ve Farah vilayetlerinin büyük bölümünü ele geçirmiştir. Bu bölgeler, cihatçı komutanın ve hükümetin müttefiklerinden biri olan İsmail Han'ın topraklarının bir parçasıydı. Taliban bu zaferlerle Kabil'deki yenilgilerini telafi etmeye çalışmış olsa da Şindand Üssü'nde, hükümet güçleri ve Taliban arasında yeni bir savaş patlak vermiştir. Bu savaşta Mart 1995'in sonlarına doğru, Taliban ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır ve Hükümet kuvvetleri tarafında Farah vilayeti yeniden ele geçirilmiştir (Andishmand, 2004, s. 185).

Taliban yaz boyunca kuvvetlerini tekrar canlandırmaya ve birimlerini artırmaya çalışmıştır. Pakistan, Herat ve Şindand'a yönelik ikinci bir saldırı

başlattığında onlara silah ve teçhizat desteği göndermiştir. Yaptıkları ikinci saldırı sırasında ISI Pakistan tarafından Taliban'a askeri destek sağlanmıştır.

ISI'nın yardımı, Taliban'ın ihtiyaç duyduğu ağır silah mühimmatları ve top mermilerini içeriyordu. Ayrıca Taliban Herat'ın ele geçirilmesinin ardından hava kuvvetlerinin sayısını iki katına çıkarmıştır. ISI 1992'den beri sığınmış olan asıllı Afgan ordu subayları ve teknisyenleri ile anlaşma yaparak onları Taliban'ın hizmetine göndermiştir. Bu dönem Komutan İsmail Han'ın, General Dostum'a yönelik karşıt bir tutum sergilemesiyle, Dostum 4 Eylül'de Taliban'la birleşerek Herat'a saldırmış ve hiçbir savunma girişimi olmadan 5 Eylül'de Herat Komutanı İsmail Han ordusunu geri çekmeye başlamıştır. Herat'ın Taliban tarafından ele geçirilmesi, Rabbani hükümetinin ağır bir şekilde etkilenmesine yol açmıştır (Rashid, 2001, s. 131).

3.4. Taliban Başkenti Ele Geçirmesi

26 Haziran 1996'da Afganistan İslami Parti Lideri Gülbuddin Hikmetyar, Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani ile ittifak kurarak Başbakanlık görevine geçmeyi kabil etmiştir. Bu sırada Kabil, güneyden ve batıdan Taliban tarafından ciddi şekilde tehdit ediliyordu. Taliban, Kabil'e yakın şehirleri güneyden ve batıdan ele geçirmeyi başarmıştı. Suudi İstihbarat Teşkilatının başkanı Prens Türki el-Faysal, ISI ile birlikte Kabil'i fethetmek için yeni bir planı görüşmek üzere Temmuz 1996'da İslamabad ve Kandahar'ı ziyaret etmiştir. Pakistan ve Suudi Arabistan, Taliban'a verdikleri destek ve görüşmelerin ardından sonraki iki ay boyunca Taliban, Kabil ve Celalabad'a doğru ilerlemeye başlamıştır (Rashid, 2001, s. 131). 16 Kasım 1995 yılında Taliban'ın, şehrin doğusundaki bir askeri üssü ele geçirmek için yoğun bir saldırı başlatması, onları Jalalabad şehrin üç kilometresine yaklaştırmıştır. Ancak 24 Kasım 1995'te hükümet güçleri onlara karşı saldırıya geçerek Taliban'ın ilerlemesini durdurmuştur.

Bu saldırılar, yüzlerce Taliban üyesinin ölüm ve yaralanmalarına yol açarak onların kara yönündeki saldırılarını olumsuz etkilemiştir. Ocak ayına kadar Taliban, şehri roket saldırılarıyla kontrol altında tutmayı sürdürmüştür. Ocak ayı boyunca toplam 287 roketin atılması sonucu 44 sivil ölmüş ve 167

kişi yaralanmıştır. Bu saldırılar 1992'den 1995'e kadar İşlami Parti Lideri Gülbuddin Hikmetyar tarafından kullanılan terör taktikleriyle aynı olmuştur.

Devlet kuvvetlerinin başkomutanı olarak Ahmet şah Mesud Başkent çevresindeki esas Taliban güçlerini etkileyecek 20-25 bin kişiden ibaret orduya sahip olsa da Taliban'a karşı byk bir saldırı başlatamadı. Ahmet şah Mesud'un kuvvetleri, 1995 yılında Rusya ve İran'dan alınan tedarikler sayesinde ciddi bir mühimmat deposu ile güçlendirilmiş ve askerleri güvenli bir s içinde bulunuyordu. Buna karşın Taliban, Ekim ve Kasım aylarındaki başarısız saldırılarının ardından zayıf düşmüş ve 7,000 ile 8,000 kişiden oluşan bir destekle güney Kabil'de konuşlanmıştır. (Farzan, 2010, s. 153).

Taliban, Ağustos 1996'da Lgar, Nangarhar ve Lgmn gibi komşu vilayetlerden güçlü bir saldırı başlatıp Kâbil'e doğru byk bir taarruz gerçekleştirmiştir. Bu saldırıda, İşlam Partisi ve hükümet kuvvetlerine ait üsler ele geçiren Taliban, Kâbil'e yakınlaşmıştır. Ancak Ahmet şah Mesud'un komutasındaki güçler, başkent çevresindeki savunma hattını srdremeyerek Taliban'ı başkent dışında tutmakta başarısız olmuştur. Bu şekilde, adım adım 26 Eylül 1996 yılında başkent in düşmesine yol açacak zemin oluşturulmuş ve Ahmet şah Mesud, başkent in tamamen harabe haline gelmesini önlemek için başkentten geri çekilme emri vermiştir. Aynı gün Taliban da kendi hkmetini Afganistan'da ilan etmiştir.

Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Dr. Najib, 1992 yılından bu yana Birleşmiş Milletler binasında sığınmış bulunmaktaydı ancak Taliban'ın başkenti ele geçirmesinin ardından Dr. Najib ve kardeşi aynı gün Taliban tarafından ldrlmştir (Farzan, 2010, s. 154).

İkinci Bölüm

2. Afganistan İslam Emirliği (1996-2001)

2.1. Taliban Yönetimi

Uluslararası hukukta bir hükümet kurulduğunda, hükümetin meşruiyeti halkın temsilcileri tarafından sağlanır. Bu görüşe göre, tüm hükümetler, bir nüfusa sahip olması, bir toprak üzerinde hakimiyet kurması ve genel hakları göz önünde bulundurarak etkili bir hükümet kurması durumunda meşru kabul edilir ve diğer hükümetlerle ilişki kurabilirler (Savari, vd., 2022, s. 83). Ancak Afganistan İslam Emirliği'nin idari sistem yapısı, diğer hükümet sistemleri gibi belirli yasalara göre düzenlenmemiştir. Bu nedenle Taliban hareketi güçlü bir organizasyon ve yapıya sahip değildir. Ne açık bir idari yapıya sahiptir, ne de faaliyetlerini düzenleyen yönetmelikler ve üyelerini eğitmek için bir programı vardı. Bu nedenle Taliban, bir hükümetin temel unsurlarını oluşturan şeylerden yoksundur (Kakar, 2011, s. 123).

Taliban'ın ilk iktidar dönemi, 1996-2001 yıllarını içermektedir. Bu dönemde Taliban, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra yaşanan siyasi anlaşmazlıklar ve iç savaşlar nedeniyle oluşan boşluktan yararlanarak iktidara gelmiştir. Taliban'ın köktendinci ve ideolojik inançları ve Afganistan'ın coğrafi ve dini koşulları ve ülkenin siyasi ve sosyal istikrarsızlığı nedeniyle, El Kaide gibi Taliban ile ortak bir temele sahip gruplar, Afganistan'ı faaliyetlerini genişletmek için bir üs olarak kullanmıştır. Bu dönemde Taliban, insan hakları ihlalleri ve baskıcı uygulamalarıyla, geniş bir uluslararası alanda terörist bir grup olarak kabul edilmiştir.

Taliban 1996'da Kabil şehrini ele geçirdikten sonra Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan tarafından devlet olarak tanınmıştır. Ancak, Taliban'ın El Kaide lideri Usame bin Ladin ile olan ilişkisi ve Suudi Arabistan'ın El Kaide ile ilişkisini kesme ve Usame bin Ladin'i iade etme talebine açıkça karşı çıkması nedeniyle, Taliban ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler kısa sürede bozulmuştur. (Savari, vd., 2022, s. 85).

Taliban hareketi, yetki ve sorumluluklarda güçlü bir merkeziyetçiliğe inanırdı. Bu nedenle, Taliban'ın ilk iktidar döneminde, Taliban lideri Molla

Muhammed Ömer, geniş yetkilere sahip olmuştur ve aynı zamanda, hareket içinde meclisler ve konseyler kurulmuştur ve komutanlar ve kadrolar da ortaya çıkmıştır. (Haqqani, 1999, s.12).

2.1.1. Liderlik Makamı

Afganistan İslam Emirliği'nin liderliğini Molla Muhammed Ömer üstlenmiştir. 1960 yılında Afganistan'ın Kandahar vilayetinin Çah-ı Hemat köyünde dini bir ailede doğmuştur ve 2013 yılında vefat etmiştir. Babasının adı Molla Gulam Nebi ve Hotak ailesindendir (Mutmain, 2017, s.71). Bilimsel yetenekleri azdı ve halkla etkileşimde çok zayıftır. Bu nedenle ne açık konuşmaları ne de basın röportajları vardır ve siyasi ve örgütsel alanlarda herhangi bir uzmanlığı veya becerisi yoktur. Molla Ömer Sovyetler Birliği'ne karşı cihat sırasında da bir gözü kör olmuştur (Haqqani, 1999, s.12).

Taliban'ın ilk hareketleri ve Molla Ömer'in liderliğe seçilmesi hakkında tartışmalar yapılmıştır, ancak aslında Taliban'ın 1990'larda oluşumu ve yayılması çoğu zaman belirsizlik, karmaşıklık ve gölgeler içinde olmuştur. Bugüne kadar bu grup hakkında çok sayıda kitap yazılmış olsa da hala bu konuda söylenmemiş şeyler vardır. Bu konulardan biri, hala belirsizliğin perdesinde gizlenen Molla Ömer'in lider ve Emir-ül-müminin olarak seçilmesidir. Molla Ömer'in Emir-ül-müminin olarak seçilmesi, çok çeşitli faktörlerden kaynaklanmıştır. Kesinlikle dış ve istihbarat faktörü, Molla Ömer'in yükselmesinde etkili bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, diğer faktörleri göz ardı etmek mümkün değildir ve Molla Ömer, hayatının son anlarına kadar Taliban'ın manevi lideri olarak kabul edilmiştir ve Taliban üyelerinden hiçbiri onun emirlerine karşı çıkmaya cesaret edememiştir (Yusufi, 2023).

Molla Ömer'in Emir-ül-müminin olarak seçilmesinden sonra, Taliban, Molla Ömer'in saygınlığını ve itibarını korumak için onu gözlerden uzak tutmuştur ve halka açık toplantılara katılmasını engellemiştir. Sadece özel görüşmelerde ve arkadaş çevrelerinde bulunmuştur (Haqqani, 1999, s.13). Rivayetlere göre Molla Ömer, gizemli, içine kapanık ve münzevi bir insandı ve fotoğraf çekmeyi ve film çekmeyi haram görürdü. Bu nedenle, tüm yaşamı boyunca ondan sadece bir adet güvenilir fotoğraf kalmıştır.

Taliban lideri Molla Muhammed Ömer, Taliban hareketinin en üst makamıydı ve yürütme, yasama ve yargı alanlarında yetki sahibiydi. Tüm önemli kararlar onun imzasıyla çıkarılır ve Taliban hareketi ve hükümetinin işlerini Kabil ve diğer vilayetlerde Kandahar'dan telefon ve telsiz aracılığıyla yönetmiştir (Haqqani, 1999, s.13).

2.1.2. Taliban'ın Yüksek Konseyi

Taliban'ın yüksek konseyi, Taliban hareketinin en yüksek karar alma organıydı. Bu konsey, ülkenin idari işlerini yönetmek, politikalarını belirlemek, uluslararası ilişkileri yönetmek, güvenlik ve savunma konularında kararlar almak gibi birçok yetkiye sahiptir.

Taliban liderlik konseyi, Molla Muhammed Ömer'in liderliğinde, ana üyelerden ve tanınmış figürlerden oluşuyordu ve merkezi pozisyonu Kandahar vilayetinde bulunuyordu (Sajadi, 2001, s. 222). Bu konseyin belirli üyeleri yoktu, ancak Molla Muhammed Ömer herhangi bir konuda onunla istişare ettiği kişi bu meclisin bir üyesi olarak kabul ediyordu. Taliban, üyelerinin sayısının 30'a kadar çıktığını söylüyordu.

Bu konseyin en ünlü üyeleri, Kabil İdare Konseyi üyelerinin yanı sıra: Molla Muhammed Hasan, Kandahar valisi; Molla Nureddin, Herat valisi; Molla Seyyid Muhammed Haqqani, Taliban'ın Kandahar'daki propaganda departmanının başkanı; Molla Yar Muhammed, Gazni valisi; Molla Amir Muttaki, Taliban'ın propaganda ve kültür bakanlığı başkanı; Molla Vekil Ahmet Metukel, Molla Muhammed Ömer'in danışmanı ve diğer üst düzey Taliban üyeleriydi (Emami, 1999, s. 188).

Taliban hareketinin 90%'ı komutanları ve kadroları Kandahar veya çevresinden oluşmaktaydı ve hassas görevler ve önemli karar alma merkezleri onların elindeydi.

2.1.3. Geçici Hükümet Konseyi

Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinin ardından, 1 Ekim 1996'da Kabil'i yönetmek için altı kişilik bir konsey kuruldu. (Haqqani, 1999, s.14). Bu konsey, Kabil'in günlük şehir ve askeri meseleleriyle ilgileniyordu, ancak önemli kararlar Kandahar'daki Yüksek Konsey'e bırakılıyordu. Bu konsey,

Taliban lideri Molla Ömer'in doğrudan gözetiminde faaliyet gösteriyordu (Farzan, 2010, s. 169) ve üyeleri şunlardı:

Molla Muhammed Rabbanî Akhund, Taliban hareketinin önemli liderlerinden biriydi ve Geçici Hükümet Konseyinin başkanıydı. Taliban hiyerarşisinde sadece Taliban lideri Molla Muhammed Ömer'den daha düşük bir rütbedeydi. Afganistan İslam Emirliği'nde başbakan ve danışmanlar kurulu başkanı olarak görevler yaparak halk arasında Hacı Mavun olarak tanınırdı. (Ghazniwal, 2020).

Molla Muhammed Hasan, Kabil'deki geçici konseyde başkan yardımcısıydı. Cihat döneminde ise Kandahar'da saha komutanı olarak görev yapmıştı. Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra başkan yardımcısı pozisyonun yanı sıra başbakan yardımcısı ve dışişleri bakan yardımcısı olarak da görev yapmıştır (BBC. 2021).

Molla Muhammed Ghous, Taliban yönetiminde Dışişleri Bakanı vekili olarak görevde bulunup aynı anda Taliban ile Pakistan arasındaki bağlantıyı temsil eden bir köprü olarak kabul ediliyordu.

Molla Abdul Rezzak, Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesinin ardından Savunma Bakanlığı'nın başkanı olarak Herat ve Kuzey vilayetlerin sorumlusu olarak da görev yapmıştır (Emami, 1999, s. 188).

Molla Muhammed Fazıl Ahmet, başlangıçta Kabil'in güvenlik sorumlusu olarak atanmıştı ardından Başbakan olarak da görev yapmıştır.

Molla Seyyid Gıyaseddin, etnik kökeni Özbek olarak Kandahar vilayetinde eğitim ve öğretim yönetiminden görevdeyken, Taliban'ın Kabil'e girişiyle Eğitim Bakanlığı'nın başkanlığına atanmıştır (Haqqani, 1999, s.14).

2.1.4. Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulu, bakanlık başkanlarından oluşuyordu. Bu meclis, ülke işlerini yönetmek ve siyasi meselelere bakmak için haftalık toplantılar düzenliyordu ve hükümetin önemli meselelerini ele alıyordu. Bakanların çoğunluğu deneyimsizdi, ancak derin dini inanç ve bağlılığa ve pratikliğe

sahiptir. Bu meclisin en genç üyeleri, 25-30 yaşları arasında olan ve hepsi dini okullardan mezun olan kişilerdir (Sajadi, 2001, s. 223).

Taliban hükümetinde kabine üyeleri sürekli değişiyordu ve bunlardan birinin uzun süre görevde kalması çok nadir oluyordu. Ayrıca, 1997 Mart ayında Emir-ül-müminin tarafından verilen bir kararla, komünist dönemde veya Burhaneddin Rabbani cumhurbaşkanlığı döneminde kurulan bakanlıklar, diğer bakanlıklarla birleştirilmiştir. Böylece, bütçeye ağır bir yük getiren personel yoğunluğunun önlenmiştir.

Taliban hükümetinin 1997 Ağustos ayı sonundaki kabine üyeleri şunlardı: Molla Nureddin Turabi - Adalet Bakanı, Molla Obaidullah - Savunma Bakanı, Molla Muhammad Hasan - Dışişleri Bakanı, Molla Hayrullah Khairkha - İçişleri Bakanı, Molla Amir Kan Muttaki- Rehberlik ve Kültür Bakanı, Molla Sayed Gıyaseddin- Eğitim Bakanı, Molla Hamdullah- Yükseköğrenim Bakanı, Molla Allahdad - İletişim Bakanı, Molla Muhammad Issa - Elektrik ve Su Bakanı, Molla Muhammad Nasım Akhundzada - Tarım Bakanı, Molla Hafizullah - Ticaret Bakanıydı (Haqqani, 1999, s.18-19).

2.2. Taliban'ın Başarı ve İlerleme Faktörleri

Taliban'ın savaşçı güçlerinin hızlı ilerlemesi şaşırtıcıdır. Taliban, çoğu şehri en ufak bir savaş veya direniş olmadan ele geçirmiştir. Afganistan İslami Partisi lideri Gulbuddin Hikmetyar ve müttefikleri, yaklaşık dört yıl süren savaşta Kabil'e füze saldırılarına rağmen şehri Komutan Ahmet Şah Mesud'un elinden alamamıştır. Taliban, inanılmaz bir şekilde ve kısa sürede Kabil'i savunan güçleri şehirden dışarı çıkararak başkenti ele geçirmiştir. Kuzey Afganistan'ı kontrol eden ve tanınmış bir savaş gücü olarak kabul edilen General Dostum, stratejik Salang bölgesini patlatarak merkezin kuzey Afganistan'a karadan girişini ve askeri araçların geçişini engellemiştir. Ancak bu koşullara rağmen Taliban, Kabil'i ele geçirdikten sonra kısa sürede kuzeyi ve özellikle Mazar-ı Şerif'i de ele geçirmiştir (Sajadi, 2001, s. 232).

2.2.1. Taliban'ın Manevi Motivasyonu ve Sağlam İnancı

Direnış, zorluklara dayanma ve savaşa hazırlıklı olma, kişinin inancı ve inançlarına bağlılık ve motivasyonlarının bir sonucudur. Afgan halkı, dini

motivasyonlarla komünizme karşı ve topraklarını ve dini inançlarını savunmak için Sovyet silahlı kuvvetleriyle mücadele ederken, dünyaya ve özellikle materyalist ve manevi değerlere inanmayan toplumlara inanılmaz görünmekteydi. Silah ve askeri yeteneklere sahip olmayan yoksul ve mahrum bir millet, dünyanın en deneyimli ordularından birine karşı durdu ve orak, kasma ve çekiç gibi tarım araçlarıyla Kızıl Ordu'ya savaşmaya devam etmişlerdir. Bu insanları umutlandıran şey, içsel motivasyonlar ve dini inançlardır. Bu onları hareketin itici gücü olarak savaş meydanlarında ilerletmiştir ve böyle bir isteklendirme, mücadeledeki tüm acıları ve yıkımları bu insanların tatlandırmıştır. Afganistan halkının yanı sıra diğer Müslüman milletler de anti-emperyalist mücadelelerden ve kurtuluş savaşlarından kalıcı ve unutulmaz anılar bırakmıştır. Tüm bunlar, toplumsal ve siyasi dönüşümlerde maneviyatın ve dini motivasyonların büyük rolünü göstermiştir

Taliban hareketi, toplumda güvenlik ve düzenin tesis edilmesi amacıyla başlamış olsa da hareketin ilk halkaları güçlü dini inanca sahipti ve mevcut düzenle mücadele etmek için dini inançlara dayalı bir savaşa girişmiştir. Uzun vadede bu motivasyonların azalabileceği olasılığı olsa da kuşkusuz çoğu savaş sahnesinde şehadeti aşkla arzulayan Taliban üyeleridir. Bu, çoğu rakip cephenin, iç savaşın uzun bir döneminin ardından manevi ve dini inançlarını kaybettiği bir dönemdeyken gerçekleşmiştir (Sajadi, 2001, s. 234-236).

2.2.2. Komuta İş Birliği Yönetimi

Bir savaşın önemli prensiplerinden biri, komuta birliğidir ve komuta birliği, görevlerin yerine getirilmesi sırasında komutayı tek bir elde toplamayı ve tüm faaliyetleri belirlenmiş hedeflere ulaşmak için belirli bir yöne koordine etmeyi ifade eder (Mohajeri, 2012).

Taliban'a karşı çıkan güçler hiçbir zaman tek bir strateji ve ortak komuta sağlayamamışlardır. Muhalefet cephesinin partileri ve mensupları ancak ortak bir düşmanın varlığıyla birleşirdi ve Taliban ortaya çıkmadan önce kendi aralarında çok katliamlar yaparlardı. Bu nedenle, Taliban savaşçıları arasındaki komuta ve liderlik birliği ve tek bir stratejinin varlığı onların gücüydü, çünkü ortak bir komuta ve birleşik bir stratejinin olmaması, Taliban

karşıtı cepheyi meşru müdafaaya ve altındaki bölgelere karşı savunmasız hale getirmiştir.

Mücahitlerin başarısızlığının en iyi örneği, hükümet güçleri ile Afganistan partileri arasındaki savaşlar ve uyumsuzluklardır. Bu Taliban kuvvetlerini Kabil'de güçlerini güçlendirmesine ve tüm kuvvetleriyle Kabil'i ele geçirmesine neden olmuştur (Farzan, 2010, s. 189).

2.2.3. Etki Altındaki Bölgelerde Güvenliğin Sağlanması

Baskı, yolsuzluk, gasp ve hırsızlığa karşı mücadeleyi sloganı haline getiren Taliban, uygulamada kontrolü altındaki bölgelerde güvenliği sağlamaya ve yolları güvenli hale getirmeye çalışmıştır. Taliban ortaya çıkmadan önce ülkenin çoğu yerinde cihatçı grupların her birinin arabalardan ve yolculardan para, haraç ve haydutluk yapan ileri karakolları vardı. Taliban bu bölgeleri ele geçirdikten sonra bu üsleri yok ederken ve haydutlara karşı ciddi bir şekilde savaşırken göreceli bir güvenlik sağlamıştır. Bu durum kamuoyunun Taliban hakkındaki zihniyetini bir nebze olumlu hale getirmiştir.

Her ne kadar siyasi muhalifler sürekli olarak takip ve zulme uğrasalar da özellikle Sünni Müslümanlar, etnik ve dini ortaklıkları nedeniyle Taliban tarafından pek şüphelenmiyor ve suçlanıyorlardı. Bu insanlar, silahlı grupların soyguncularından ve tehditkârlarından korunmuşlardı. Elbette, Şiiler istisnai bir durumdaydılar. Ancak çoğunlukla Afganistan halkı Sünni Müslümanlardan oluştuğu için, Taliban'ın hükümeti altındaki toplumsal güvenlik, cihat partilerinin hükümet döneminden iyi olmuştur (Sajadi, 2001, s. 235).

2.2.4. Taliban'a Muhalif Kuvvetlerin Savunmasızlığı (Kuzey İttifakı)

Taliban grubunun güçlü olduğu bazı iç yetenekleri vardı, ancak bu grubun hızlı ilerlemesinin faktörlerinden biri olan muhalefet cephesinin siyasi yapısının zayıflığı, Taliban'ın başarısının en etkili faktörlerinden biri olmuştur (Sajadi, 2001, s. 236).

Kuzey İttifakı veya Afganistan Birleşik İslami Kurtuluş Cephesi, Taliban hükümetine karşı oluşturulan bir askeri ittifak olarak, Taliban'ın 1996 yılında Kabil'i ele geçirmesinin ardından kurulmuştur. Kuzey İttifakı

başlangıçta Afganistan'ın eski hükümet liderleri olan Başkan Burhaneddin Rabbani ve Savunma Bakanı Ahmet Şah Mesud tarafından oluşturularak daha sonra diğer etnik grup liderleri de Kuzey İttifakı'na katılmışlardır.

Bu cephenin kuruluşu Komutan Ahmet Şah Mesud ve General Abdül Reşit Dostum'un ittifakıyla gerçekleşmiştir. Dostum ve Mesud iki yıl boyunca birbirleriyle savaşmışlardı, ancak Taliban'ın yok etmesini için bir araya gelmişlerdir. Mesud'un çoğunlukla Tacik kökenli kuvvetleri ve Dostum'un özellikle Özbek kökenli birlikleri yanı sıra, Hazara kökenli Muhammed Muhaqqiq'in kuvvetleri ve diğer Peştun grupları da dâhil olmak üzere Kuzey İttifakı'nda bulunmuşlardır (BBC, 2011). Kuzey İttifakı, 1996'dan 2001'e kadar Afganistan'ın topraklarının yaklaşık %30'unu ele geçirmiştir, bu topraklar arasında Badakhshan, Panjshir, Kapisa, Takhar ve Parwan, Nuristan, Samangan, Kunduz, Ghor, Bamyan gibi vilayetlerinin bazı bölgelerine sahiptir.

Taliban karşıtı birleşik cephe, siyasi yapı ve iç heterojenlik açısından birçok zayıflığa sahipti ve bu zayıflıklar bu cephenin kurulduğu andan kuzeydeki önemli şehirlerin düşmesine kadar devam etmiştir ve cepheyi her zaman Taliban saldırılarına maruz bırakmıştır (Sajadi, 2001, s. 238). Bunun örneği; Mazar-ı Şerif şehrinin Taliban tarafından düşme tehdidi altında olduğu bir durumda, Komutan Ahmet Şah Mesud, General Abdul Raşid Dostum ve Karim Halili, pozisyonların paylaşılması ve diğerlerinin çıkarılması konusunda şaşkın bir şekilde müzakere yapmaktaydılar. Taliban'ın herkesin varlığını yok etme tehdidi altında olduğu en kötü durumlarda bile, birbirlerini yok etme umursamazlığı ve çabaları Kuzey İttifakı üyeleri arasında devam etmiştir.

Kuzey Birleşik Cephesi üyeleri, uluslararası toplumda Afganistan hükümetinin yasal meşruiyetine sahip olmalarına rağmen, hükümetin toplumsal istikrar ve güvenliği sağlama gibi özel bir görevi yerine getirmekte asla başarılı olmamıştır. Kuzey ve diğer bölgelerin bu cephenin kontrolü altında olması, insanların silahlı grupların zulmünden ve haraç kesilmesinden çok çektikleri görülmektedir. Taliban güçleri, toplumsal güvenlik ve siyasi istikrarın sağlanması sloganıyla savaş bayrağını taşırlarken, Afgan halkı bunu kendi hayatlarına eşit görüyor ancak Taliban'ın yönetimi da Afgan halkının umutlarını ve ideallerini yok etmiştir (Sajadi, 2001, s. 239-240).

2.2.5. Askeri Konsey

Taliban'ın askeri yapısı diğer kurumlarına göre daha gizliydi. Taliban lideri Molla Ömer, kişisel olarak başkomutanlık ordu ve hava kuvvetleri genelkurmay başkanı rütbesi görevini üstleniyordu. Ancak belirli bir askeri yapıya sahip subay ve komutan hiyerarşisi olmamıştır. Askeri Konsey, yalnızca strateji geliştirmelerle görevli, düzensiz bir kurumdu ve savaş yöntemlerine ilişkin kararları uygulamaya koyabiliyordu. Yalnızca Molla Ömer, askeri strateji, kilit atamalar ve saldırgan eylemler için bütçe tahsisi konusunda karar verebilirdi. Taliban'ın düzenli ordusu hiçbir zaman 25.000 ila 30.000'den fazla kişiden oluşmamıştır. (Farzan, 2010, s. 169). Taliban hareketinin askeri konseyi, en önemli askeri komutanlardan ve ünlü savaşçılardan oluşmaktaydı. Bu konseyin önde gelen simaları şunlardır:

Celalettin Hakkani: Celalettin Hakkani, Taliban liderlik sıralamasında ikinci sırada adı geçen bir isimdir. Sovyetler Birliği'ne karşı cihat döneminde, özellikle yöntem geliştirme, yeni taktikler oluşturma ve çetelerin saldırıları konularında yaratıcı bir rol oynamıştır. Hakkani, bölge ülkelerinin istihbarat servisleri ile yakın ilişkilere kurmuştur. Bu servisler arasında Pakistan İstihbarat Teşkilatı, Amerika Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve Orta Doğu ülkelerinin bazı istihbarat kuruluşları bulunuyordu (Wafai, 2022). Taliban, 1996 yılında Afganistan'ı kontrol altına aldığı anda, Hakkani Taliban hükümetinin Kabile İlişkileri Bakanlığı'nı üstlendi ve Paktiya Vilayeti'nin da tanınmış komutanlarından biri olarak görünmekteydi. Hakkani, Hakkani ağ² lideriydi ve bu ağın sorumlusuydu (Euronews, 2018).

Molla Abdul Gani Baradar: Molla Abdul Gani Baradar, Taliban grubunun kurucularından birisi olarak Taliban lideri Molla Muhammed Ömar'ın yakın bir arkadaşı olmuştur. Taliban'ın iktidar döneminde, Badghis Cephesi'ni General Abdul Raşid dosum'a karşı yönetmiştir. Mevcut Taliban hükümetinde Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır (BBC, 2013).

² Hakkani Ağ: Afganistan'da komünist hükümetin çöküşü sırasında, organize olmuş suçluların ve hatalı kişilerin bir grup olarak ortaya çıktı. Afganistan'da yıllar süren savaşın ardından, bu ağ kaçırma, haraç alma, kaçakçılık ve hatta taşımacılık gibi faaliyetlere karışmıştır. Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve Amerika Birleşik Devletleri askeri yetkilileri Hakkani Ağ'ını Afganistan'daki en ölümcül isyancı gruplardan biri olarak kabul ediyorlar.

Molla Obaidullah Akhund: Taliban hareketinin başlangıcından beri aktif bir rol oynamış ve ayrıca Kandahar ordusu kamplarının da komutanı gibi diğer görevlerde de bulunmuştur. Akhund, Taliban'ın iktidar döneminde Savunma Bakanı olarak atanmış ve ardından Taliban lideri Molla Muhammed Ömar'ın yardımcısı olarak da görev yapmıştır (Kakar, 2012).

Molla Bor Jan: Birçok savaşta Taliban savaşçılarına komuta etmiştir, en önemlilerinden biri Paktia Eyaleti'nde başlayan ve Kabil şehrinin fethi ile sonuçlanan savaşlardır. Bu savaşlar sonucunda Nangarhar, Kunar ve Laghman gibi vilayetler Taliban'ın kontrolü altına girmiştir. Bor Jan, Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinden bir gün önce ölmüştür (Haqqani, 1999, s.19-20). Taliban'ın askeri konseyinde önemli rol oynayan diğer yüksek rütbeli kişiler de olmuştur.

Taliban askerleri çoğunlukla dini okullardan mezun olanlardır. Taliban hareketine katılmak için dini okul müdürlüğünden mektup alıp Kandahar'daki Taliban merkezine götürüp ardından cepheye gönderirlerdi. Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesinden sonra, farklı ırklardan ve kabilelerden birçok talebe Taliban'a katıldı, ancak hizmetlerine karşılık herhangi bir maaş veya hak almamışlar ve sadece günlük masrafları karşısında savaşmışlardır.

2.2.6. Taliban'ın Merkezi Dârü'l-Fetvâ-sı

Taliban, Afganistan'da iktidarlarını sağlamlaştırmak için İslam Şeriatına dayalı fetvaları ve dini hükümleri etkili bir şekilde kullandılar. Dinin siyasetteki rolünü kullanarak, muhaliflerini bastırdılar ve Taliban'a karşı savaşı haram ilan ettiler. Taliban hükümetinin fetva vermekle sorumlu ve toplumda İslam Şeriatını uygulamak amacıyla faaliyet gösteren "Dârü'l-Fetvâ-yı Merkeziye" adlı olarak görev yapmaktaydı. Bu kurumun merkezi Kandahar şehrinde ve Taliban lideri Molla Muhammed Ömer tarafından Noor Muhammed Saqib başkan olarak bu kuruma atanmıştır (Rouhani, 2023).

Molla Noor Muhammad Saqib, Pakistan'daki dini okullarda yüksek düzeyde eğitim almıştır. Molla Saqib, Taliban düşüncesini yaymada ve Taliban lideri Molla Muhammed Ömar'a askeri destek sağlama konusunda önemli bir rol oynamıştır. Taliban grubuna yeni oluştuğunda katılmıştır ve başlangıçtan itibaren Taliban'ın Yargıtay hâkimi ve Diyanet İşleri Komisyonu başkanı,

Yüksek Mahkeme Başkanı ve Dini İşler Komitesi Başkanı olarak da görev yapmıştır. Molla Saqib, Taliban'ın yargı gücünde önemli bir rol oynamış ve sadece Molla Ömar'a hesap vermiştir (Pikan, 2020).

2.3. Taliban'ın Askeri-Politik Bileşenleri

2.3.1. Askeri Tahrikleri

Kandahar 1994'te, Herat 1995'te, Kabil 1996'da Mezar-ı Şerif 1997'de Taliban tarafından ele geçirilmesinin yanı sıra Celalabad, Gazni, Delaram ve diğer bölgelerin peş peşe alınması, Taliban'ın Afganistan'daki artan etkisini göstermiştir. Afganistan'da Taliban'ın varlığının sağladığı güvenlik, diğer ülkelerdeki köktendinci İslamcılara Afganistan'daki hükümetlerine karşı savaşmak için birleşme fırsatı vermiştir. El Kaide grubunun geniş bir Arap yelpazesinin varlığı ve bin Ladin'in Taliban'a sığınması, Afganistan'da yeni bir dizi köktendinci mücadelenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Pakistan dini okullarından öğrencilerin, özellikle Pakistan'ın Jamiat Ulema İslam grubunun katılması ve ayrıca Çeçeye, Tacikistan ve Özbekistan'dan Orta Asyalı köktendinci İslamcılarının varlığı, Taliban'ın bölgedeki düşüncesinin genişlediğini ve Afganistan'ın İslami köktendinci terörizmin üssü haline geldiğini göstermiştir (Tamanna, 2008, S. 63).

1.3.2. Deobandi

Taliban'ın Peştun kabile kültüründen etkilenmesi, dini kavramlar ve kuralların yorumlanmasında da tamamen hissedilmektedir. Hindistan'ın İslami temelleri olan en önemli akımlarından biri olan Deobandi mezhebinin Taliban üzerinde büyük ideolojik etkisi olmuştur. Dinin ayrılmaz bir parçası olarak siyaseti gören Deobandi düşüncesi, İslami yönetimi bireysel yönetim olarak görür ve nihai hükümleri büyük ölçüde halife veya Emîrül-mü'minîn'a bırakır (Danesh, 2019, s. 69-79). Halife, Ehl-i Hal ve Akd³ Meclisi tarafından atanır. Taliban'ın kabile kültürünün dini düşünce üzerindeki etkisinde en önemli adımı, siyasi sistem modeli seçimi ve ona meşruiyet sağlama yolları açısından görmek mümkündür. Örneğin, Taliban'ın siyasi düşüncesinde temelde İslami bir model olmasına rağmen, diğer mevcut dünya modelleri arasında tek meşru

³ Ehl-i Hal ve Akd: Bu Meclisi, etkili kişilerin ve bilginlerin İslam hukukuna dair bir anlayışını ifade eder. Bu terimin kökeni, İslam ilmi ve Hanefi fıkıh ilke ve kurallarının özellikle ilk ve ikinci halifelerin nasıl seçildiğini teorileştirmesidir.

yönetim modeli olarak seçilmesi, farklı kaynaklardan etkilenmiştir. Ancak, kabile toplumlarının geleneksel kabul edilen hükümet modeline bireyciliğin egemen olduğu bir liderin başkanlık ettiği bir yönetim modeli yerleştirilmesi, Peştu toplumlarının geleneksel kabul edilen kabile sistemi modeline oldukça benzemektedir (Mirlotfi & Bakhshayeshi, 2011, s. 44).

Taliban'ın inançları, Peştu kabilesinin gelenekleriyle yoğrulmuş ve yüzeysel bir anlayışla İslam şeriatından etkilenmiştir. Devletleri, İslam Hanefi mezhebiyle sınırlı olmayan daha genel bir İslam anlayışına dayanmaktadır. Teorik olarak hilafet veya emarete halk ve partilerin bir yeri yoktur. Bazı kabile liderleri ve dini elitler, Ehl-i Hal ve Akd olarak toplanır ve bir kişiyi bu göreve aday gösterirler, ardından ülkenin tüm yetkileri halife veya Emîrül-mü'minîn olarak bilinen kişiye devredilir. Taliban açıkça ifade etmiştir ki, Afganistan'da seçimler düzenlenmeyecektir çünkü seçimler İslam dışı bir uygulamadır (Arefi, 1999, s. 203).

2.4. Taliban'ın Ekonomik Bileşenleri

2.4.1 Uyuşturucu Ticareti

Taliban döneminde uyuşturucu kullanımının yasaklanmasına rağmen Afganistan'da uyuşturucu ticareti ve haşhaş ekimi büyük ölçüde artmıştır. Taliban, uluslararası toplumu Afganistan'a yardım etmeye ikna etmek için uyuşturucu kaçakçılığı baskısını kullanmıştır. Ağır askeri harcamalarını ve askeri operasyonlarını bu şekilde finanse etmişlerdir ve hatta uyuşturucu üretimi ve satışı Taliban için en önemli gelir kaynağı olmuştur (Tamanna, 2008, S. 65).

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) raporlarına göre, 1994 yılında ve İslam Emirliği'nin başlangıcında Afganistan topraklarının 71,470 hektarı haşhaş tarımı için kullanılmıştır. Aynı yıl içinde, Helmand vilayeti 29,579 hektarlık alanıyla ana haşhaş üretim merkezi olarak kabul edilmiştir. Ningarhar vilayeti 29,081 hektar, Uruzgan vilayeti 6,211 hektar, Kandahar vilayeti 4,034 hektar ve Badakhshan vilayeti 1,714 hektarla Afganistan'da haşhaş tarımının diğer önemli bölgeleri olarak kabul edilmiştir. 1999 yılında, Afganistan'daki toplam haşhaş tarım alanı 90,983 hektar olarak

kaydedildi ve bu yılda haşhaş tarlalarından 4,581-ton afyon elde edilmiştir. Her kilogram afyon 72 dolar fiyatla satılmıştır (pishkhan, 2021).

2.4.2. Ticari Emlak Kaçakçılık

Pakistan'da, Afganistan ile sınır bölgelerinde yaşayanlar da geleneksel olarak Afganistan'a ve Orta Asya'ya mal kaçırıyorlardı. Taliban hükümeti onlara bu şekilde çok para kazanma fırsatı vermiştir. Bu grubun Taliban'a yaptığı ekonomik yardım ve sınır halkının desteği Taliban'ın başarısının en önemli sebeplerindendir (Tamanna, 2008, S. 64). Taliban Kandahar'ı ele geçirmesinin ardından, kaçakçılık hacmi sadece artmakla kalmadı, aynı zamanda alanı da genişlemiştir. Konvoylar Pakistan'ın Kuveyt şehrinden Kandahar'a ve ardından İran'a, batıya Türkmenistan'a ve oradan Orta Asya ülkelerine hatta Rusya'ya doğru hareket ediyorlardı. Bu durum, 1996 yılında Taliban ve kaçakçılık mafyası için büyük ticari fırsatlar yaratmıştır (Milley, 1998, s. 118-119).

2.4.3. Orta Asya'nın Enerji Dönüşümü

1999 yılının 25 Ekim'inde, Türkmenistan, Amerikan enerji şirketi Unocal ve Suudi petrol şirketi Delta ile Afganistan üzerinden Pakistan'a doğalgaz taşıyan bir boru hattı inşa etmek için ortak bir anlaşma imzalamıştır. Doğalgaz boru hattı projesinin maliyeti yaklaşık 2 milyar dolar ve petrol boru hattı projesinin maliyeti ise yaklaşık 4 milyar dolar olacaktı. Ancak, Afganistan'da güvenlik eksikliği nedeniyle böyle bir anlaşmanın imzalanması anlamsızdı. Projeyi gerçekleştirmenin iki ana engeli vardı: Mücahidler hükümeti ve Afganistan'daki boru hattı güzergâhının güvensizliği. Bu nedenle Taliban Hareketi, projeyi gerçekleştirmek için yalnızca ISI, CIA ve Unocal ile Suudi Arabistan'ın Delta şirketinin onay ve rızasını aldığı tek güç olmuştur (Sarafras, 2011).

Pakistan içişleri bakanı Nasrullah Babür, Orta Asya enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden Pakistan'a taşınmasının ana mimarlarından biriydi. Amerika'nın Unocal, Suudi Arabistan'ın Delta ve Arjantin'in Bidas petrol şirketleri de bu boru hattına katılsa da bundan en çok Pakistan yararlanacaktı ama görev eksikliği olduğu için bu projede başarılı olamadılar (Tamanna, 2008, S. 64-65).

2.5. Taliban'ın Kültürel ve Sosyal Bileşenleri

2.5.1. Batı Yenilikleri ile Mücadele

Batı kültür ve medeniyetinin yozlaşmasına karşı çıkmak, tüm İslami grupların temel sloganlarından biridir. Ancak Taliban gibi aşırılık yanlısı köktendinciliği diğer İslami gruplardan ayıran şey, onların Batı medeniyetini tamamen reddetmesidir. Bu gruplar, Batı medeniyetinin İslami değerlere aykırı olduğunu düşünmektedir. Taliban, iktidara geldiğinde Batı medeniyetinin tüm izlerini Afganistan'dan silmeye çalışmıştır. Örneğin, kız çocuklarının okula gitmesini yasaklamış ve kadınların toplumdaki rolünü sınırlamıştır. Deobandi grupları batı medeniyetinden etkilenen Müslümanları sapkın olarak görmektedir. Bu gruplar, Batı medeniyetinin etkilerini ortadan kaldırmak için çaba göstermektedirler.

Eleştirel olmayan yaklaşım hem Batı kültürünü kabul etme hem de reddetme konusunda birçok soruna yol açmıştır. Taliban'ın televizyon, görüntüleme cihazları, Batı kıyafetleri, sinema ve benzeri şeylere yönelik bağnaz muhalefeti, Batı medeniyetinin tezahürlerine karşı savaşçı ruhlarının açık göstergesi olmuştur. Taliban, iktidara geldiğinde televizyon ve sinema onlar için şeytani araçlar olarak kabul edilir ve din tarafından meşruiyeti olmayan eğlence araçlarından olarak kabul edilirdi. Görünüşe göre Taliban, Batı medeniyetinin tezahürleriyle mücadele konusunda bir tür çelişki içindeydi çünkü bir yandan Batı kültür ve medeniyetinin tezahürlerine açıkça karşı çıkıyor diğer yandan ise günlük faaliyetlerinde yaygın olarak bunlardan yararlanıyorlardı (Arefi, 1999, s. 203-204).

2.5.2. Kendini Üstün Görme

Kendi haklı düşüncesiyle diğer fikir ve gruplara karşı hoşgörüsüz yöntemlerle uygulanan zorbalık, Taliban'ın tamamen acımasız ve esnek olmayan bir imajını ortaya koymuştur. Bu düşüncenin siyasi ve toplumsal alanda tam olarak egemen olması, düşünce, inanç ve ifade özgürlüğü, bilim ve bilgiye erişim gibi temel haklar için büyük bir tehdit oluşturmuş ve sonuç olarak bilim, bilgi ve yaratıcılığın gelişimini engellemiştir. Genellikle aşırılıkçı temellere dayanan sistemlerde, halkın siyasi ve kültürel alanlardaki en temel hakları göz ardı edilir ve bağımsız kuruluşlar baskı altına alınır; bugün (2023)

Taliban'ın ikinci yönetiminde de açıkça görüldüğü gibi. Cihatçı partiler, bağımsız bilimsel ve siyasi figürler, Taliban'ın idari siyasi sisteminde neredeyse hiç yer bulamamaktadır. Muhalif medya ve dergiler, İslami ve bilimsel kimliklerini korumalarına rağmen kapatılmıştır ve bilimsel ve tarihi miraslar, yanlış inançlar yüzünden kurban edilmiş ve çoğunlukla yok edilmiştir (Arefi, 1999, s. 205-206).

Taliban'ın Afganistan'daki hareketi, Şii düşünceye karşı düşmanca bir tutum sergilemiş ve tarihsel olarak Deobandi okulunda Şii mezhebine karşı düşmanlığı bulunmaktadır. Taliban, 1998 yılında Mazar-i Şerif şehrini ele geçirdiğinde komutanları Mullah Abdul Manan Niazi ve Mullah Fazl Mazloom, şehrin ele geçirilmesinden sonra Şiilere karşı katliam emri vermişlerdir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporuna göre, üç gece boyunca 2000'den fazla kişi ve yerel kaynaklara göre 8000 ila 10000 kişi öldürülmüştür ki çoğunluğu Hazara ve Şiilerden oluşmaktadır (Mohaqq, 2023).

2.5.3. Kadın Hakları Ve İnsan Hakları İhlali

Taliban liderinin emriyle kadınların evden tek başına çıkmasının yasaklanması, hamama gitmemesi, başını ve yüzünü örtmesini, yürürken ayakkabı sesi duyulmaması dikkat çeken noktalar olmuştur. Kadınların eğitim ve çalışma yasağı küresel bir yankı uyandırmıştır. Ayrıca, düşmanların katledilmesi, İslami kanunları çiğneyenlerin dövülmesi, namaz kılmayanların kutsal sayılmaması, şehrin dört bir yanında suçluların yüzlerinin karalanması, insanların özgürlüklerinden yoksun bırakılması, Taliban'ın aile eğlencesi gibi tesisleri kullanmasını ve Nevruz gibi kültürel etkinlikleri kutlaması Taliban'ın insan haklarını ihlal ettiğini gösteren vakalardır (Qaderi, 2020, s.51-52). Erkekler için sakal, şapka ve uzun ulusal giysiler, kadınlar için burkalar giysinin zorluğu bu grubun aşırı geri kalmışlığını göstermiştir.

2.6. Taliban'ın Düşüşünün Faktörleri Ve Nedenleri

2.6.1. Eylül Olayları ve Afganistan'a Saldırının Başlangıcı

9 Eylül 2001'de Savunma Bakanı aynı anda Cemiyet-i İslami partisinin komutanı olan Ahmet Şah Mesud, Khawaja Bahauddin İlçesindeki karargâhında iki El Kaide üyesi tarafından düzenlenen intihar saldırısında öldürüldü. Mesud'a yönelik intihar saldırısı New York'taki Dünya Ticaret

Örgütü'ne saldırılarıyla bağlantılıydı. Usame bin Ladin ve Taliban, Ahmet Şah Mesud suikastını planlayan yabancı istihbarat unsurlarıyla birlikte, şüphesiz bu suikastı 9 Eylül'den çok önce planlamışlardı ve 11 Eylül saldırılarından önce Badahşan ve Pençşir'deki son direniş noktalarını ele geçirip Afganistan'a tamamen hâkim olmak istiyorlardı. Ancak, bin Ladin ve Taliban için Amerika'ya yapılan saldırıdan iki gün önce Ahmet Şah Mesud'un ölümü üzücü ve talihsiz bir haberdı. Usame bin Ladin ve El Kaide ise Amerika'ya yönelik saldırının tarihini 11 Eylül olarak belirlemiştir.

Ahmet Şah Mesud'un ölümünden iki gün sonra New York ve Washington'da El Kaide intihar saldırısı meydana geldi. 81 yolcu ve 11 mürettebatlı ilk Boeing American Airlines uçuşu, sabah 9.00 sıralarında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin Kuzey Kulesi'ne çarptı. 18 dakika sonra United Airlines'a ait 58 yolcu ve 9 mürettebatlı ikinci Boeing uçağı Güney Kulesi'ne çarptı. 34 dakika sonra 58 yolcu ve 6 mürettebatın bulunduğu bir başka American Airlines uçağı Pentagon'a çarptı ve 40 dakika sonra Beyaz Saray'a saldırmak için kaçırılan 38 yolcu ve 7 mürettebatın bulunduğu United Press Airlines uçağı hedefini vuramadan vurularak yere düşmüştür. 110 katlı Amerikan Dünya Ticaret Merkezi'nin iki binası, uçakların çarpışmasından yarım saat sonra çökerek yaklaşık üç bin kişi hayatını kaybetmiştir (Andishmand, 2005, s. 78-79).

Pentagon binasının bir bölümü de yarım saat sonra çökerek ABD'yi korku sarmıştır. Sabahın erken saatlerinde önce Beyaz Saray, ardından Washington'daki tüm devlet daireleri boşaltmıştır. O günün akşamı, Başkan George Bush Beyaz Saray'a döndü ve televizyondan yaptığı bir açıklamada saldırıların faillerini cezalandırma ve bastırma sözü ederek şöyle demişti: “Biz bu terör eylemini yapanlarla onları koruyan hükümetler arasında fark gözetmiyoruz (BBC, 2001).”

İki dünya savaşından sonra tarihte yeni bir dönemin başlangıcıydı. 11 Eylül saldırıları, kendisini dünyanın tek süper gücü olarak gören ve liderleri ülkelerini Amerika'nın ve Amerikalıların savunması için en büyük cephaneliğe çevirmiş olan Amerika için sarsıcı, ürkütücü ve aşağılayıcı bir olaydı. Beyaz Saray'dan Pentagon'a ve CIA'ya kadar Amerika'daki güç ve otorite

kurumlarının tüm liderleri hayal kırıklığına uğramış ve aşağılanmış hissediyorlardı Çünkü ABD küresel bir nükleer güç tarafından ya da kıtalararası balistik füzeler ve stratosferi yok eden bombalarla değil, Amerika'nın kendi uçakları tarafından ve Amerika içinde saldırıya uğramıştır. Saldırının planlanması ve organizasyonu, Amerikan güç aygıtını her şeyden çok kızdırmış ve utandırmıştır. Dünyanın en büyük istihbarat teşkilatı olan CIA'nın görüş ve bilgisinden uzakta, saldırıyı düzenleyenlerin gizli gücü ve becerisi, güç merkezlerindeki acizliği ve utancı artırıyordu. Özellikle Amerikan güvenlik kurumları tarafından aranan kişi tarafından saldırılar yapılması, Amerikan güvenlik ve askeri merkezlerinin devlet adamlarının ve liderlerinin öfkesini iki katına çıkarmıştır. Bu saldırılar uzun yıllar CIA'nın denetimi altında olan, Onu takip etmek ve tutuklamak için özel bir teşkilat kurulmasına rağmen Usame bin Ladin'in adamları tarafından gerçekleştirilmiştir (Andishmand, 2005, s. 79-80).

Amerika'daki saldırıların ilk gününün geride kalmasıyla birlikte CIA, karargâhından birleşik cepheye Ahmet Şah Mesud'un güvenlik ve istihbarat dairesi başkanı Muhammed Arif Sarwari unvanıyla özel bir mesaj göndermiştir. Mesajda söylenmişti ki “sizin ve tüm yoldaşlarınızın kötü bir durumda olduğunuzu anlıyoruz. Lideriniz öldürüldü. Biz Saldırıya uğradık ve bu Amerikan tarihinde hiç olmayan bir olaydı. İşbirliğinizi istiyoruz, 11 Eylül'den Taliban'ın haberi var mı? El Kaide ve Usame bu işin içinde mi?” Birleşik Cephe Konuyu incelendikten sonra Amerikalılara El Kaide ve Taliban'ın işin içinde olduğuna dair yanıt vermiştir (Andishmand, 2005, s. 81).

Amerika bu olaylardan Bin Ladin'i sorumlu tuttu, ancak Bin Ladin bu konuyu reddederek patlamaların faillerini övmüştür. Bin Ladin'in Eylül saldırılarının baş şüphelisi seçilmesinin ardından ABD hem askeri hem de siyasi cephelerde büyük bir operasyon başlatmıştır. Bin Ladin'i tutuklamak için askeri saldırı hazırlıkları, savaş gemilerinin Basra Körfezi'ne ve Hint Okyanusu'na gönderilmesiyle başlamıştır. Amerikan eylemini desteklemek ve eşlik etmek için kapsamlı siyasi ve diplomatik çabalar da sarf edilmiştir (Firoz afzali, 2020, s.6).

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ki Amerika, onun en önemli ve önde gelen üyesi olarak kabul edilir, bu olayı özel bir şekilde benimsedi. 11 Eylül olayının üzerinden henüz 24 saat geçmeden bu örgüt, bu saldırıları kınadı ve yasasının 5. maddesini gerekçe göstererek ABD'ye desteğini ilan etmiştir. Bu eylemin önemi, 1947'de bu antlaşmanın kurulmasından bu yana ilk kez tüzüğünün 5. maddesine başvurulmasıydı çünkü Soğuk Savaş'ın en zor koşullarında, dünyanın birçok yerinde iki eski süper gücün karşı karşıya gelmesine tanık olduğumuz bir dönemde bile Sovyetler Birliği'ne karşı koymak için oluşturulan NATO, bu maddeye hiçbir zaman başvurmamıştır. Bu maddeye göre, Kuzey Amerika veya Avrupa'da üyelere birine yapılan saldırı, tüm üyelere yapılmış sayılır ve diğer üyeler, saldırıya uğrayan üyeyi savunma görevini üstlenmelidir. Buna dayanarak, 11 Eylül terör olayı, tüm NATO üyelerine yönelik bir saldırı ve örgütün ABD'yi desteklemek için sonraki eylemlerinin temeli olarak kabul edilmiştir

NATO, Akdeniz sularındaki bölgeyi güvence altına almak için Ekim 2001'de terörle mücadele operasyonu başlatmıştır. Ayrıca bu bölge ülkeleri ile faaliyetlerinin ve iş birliklerinin kapsamını da genişletmiştir. NATO'yu destekleyen bir diğer eylemi, ISAF uluslararası güçlerinin 11 Eylül'den sonra Afganistan'ın güvenliğine yardım etme sorumluluğunun tanınmasıydı. Ancak Afganistan'a yönelik askeri saldırıda Amerika için önemli olan, Taliban'ın muhalif cephesinin iş birliği ve Pakistan hükümetinin Taliban'ın destekçisi olarak dayanışmasıydı. ABD, Ahmet Şah Mesud'un Pakistan ve Taliban ve Usame bin Ladin arasındaki bağlantı hakkında söylediklerinin pratik gerçeğiyle belki de ilk kez yüz yüze gelmiştir (Bahrami, 2010).

2.6.2. Amerika Ve Kuzey İttifakı, Taliban'a Karşı Savaş

16 Eylül 2001'de bu cephenin lideri Ahmet Şah Mesud'un cenazesi toprağa verilerek ardından Amerikalıların ikinci mesajını Ahmet Şah Mesud'un güvenlik ve istihbarat dairesi başkanı Mohammad Aref Sarwari'ye iletilmiştir. Bu mesajda, özellikle Ahmet Şah Mesud'un halefi olmak üzere Birleşik Cephe ile müzakere etmek üzere bir heyetin Pençşir'e gelişinden söz edilmiştir. Mesajlarından birkaç gün sonra, Gary Sharon liderliğindeki ekipleri geldi ve onlar Taliban'ı devirmek için Birleşik Cephe ile anlaşmaya gelmiştir

(Andishmand, 2005, s. 81). Afganistan'ın tüm siyasi meselelerine Pakistan'ın gözünden bakan, Pakistan hükümeti ve ISI'nın Afganistan konusunda neler yaptığını politikasının bir parçası olarak gören Amerika daha sonra bunun en büyük hataları olduğunu açıkça söylemiştir.

Ahmet Şah Mesud'un yardımcıları, ABD'nin askeri saldırılarına iş birliği yaptılar ve ilk Amerikan askerlerini Pençşir ve kendi kontrolündeki diğer bölgelerde ağırladılar. Pençşir'e giren Amerikan heyeti, CIA çalışanları ve subayları ile birlikte, ana görevleri Taliban ve Usame bin Ladin'in güçlerine karşı savaşta istihbarat ve askeri iş birliği yapmak olan birleşik cephe anlaşmasını sağlamak için oradaydı. Bu görevi başarıyla tamamladılar. Gerry Shroen, Taliban ve El Kaide'ye karşı savaşta Ahmet Şah Mesud'un yardımcısı Muhammed Qasim Fahim dâhil olmak üzere tüm birleşik cephe liderlerinin iş birliğini, herhangi bir koşul olmaksızın elde etmeyi başardı. Birleşik cephe ile CIA'nın Amerikan heyeti arasındaki iş birliği anlaşmasından sonra, keşif ve istihbarat gruplarını içeren kırkın üzerinde kişi, ileri teknoloji ekipmanlarıyla Pençşir'e girdi ve savaş hatlarının önünde farklı noktalara giderek hava saldırıları ve bombardımanlar için bilgilerini Amerikan hava kuvvetlerine iletmek üzere hareket etmiştir. ABD'nin Taliban'a karşı hava saldırıları yedinci Ekim 2001'de başladı (Mamoon, 2010, s. 85-95).

2.6.3. Amerikan Hava Bombardımanı Ve Taliban Hükümetinin Düşüşü

ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a yönelik hava saldırıları ve sonrasında askerî harekâtı, 8 Ekim 2001 Pazartesi günü Kabul saatıyla 20:30'da başlamıştır. İlk olarak Amerikan uçak gemilerinden kalkan savaş uçakları ve Hint Okyanusu'ndaki Diego Garcia adasındaki Amerikan hava üssünden kalkan ABD hava kuvvetlerine ait uçaklar belirlenmiş hedefleri bombaladılar. Bu hedefler arasında Taliban'ın kontrol merkezleri, komuta merkezleri, savunma tesisleri, iletişim merkezleri ve eğitim kampları bulunmaktaydı. Bu saldırılar sonucunda hassas şehirler olan Kabil, Kandahar, Herat, Celalabad, Mazar-ı Şerif ve Kunduz Taliban güçlerinden geri alınmıştır. Son olarak stratejik bombalarla Taliban ve El Kaide'nin toplanma merkezlerine ağır bombardıman yapılmıştır. B1, B2 ve B52 bombardıman uçakları lazer güdümlü bombalar ve füze saldırıları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Hukouls tipi insansız

hava araçları koalisyon özel kuvvetlerini Taliban toplanma bölgelerine taşımıştır (kara gözlü, 2007, s. 146).

BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1373 sayılı kararları, Afrika ve Arap ülkelerindeki terörizm ve El Kaide'nin Amerika'ya saldırılarına karşı uluslararası bir koalisyon oluşturulmasına yol açmıştır. Söz konusu kararlar, ABD'nin El Kaide ve Taliban'a karşı savaşında en büyük destek olmuştur. 7 Ekim 2001'de Afganistan Sonsuz Özgürlük Operasyonu başlamıştır. ABD'nin uluslararası ortakları arasında başta İngiltere, Kanada, Avustralya, Almanya, Fransa ve Türkiye gibi Doğu Avrupa ve Afrika ülkeleri bulunmuştur. Bu operasyon yaklaşık bir ay sürmüş ve sonunda koalisyon güçlerinin zaferine ve El Kaide ile Taliban'ın geri çekilmesine yol açmıştır (Tamanna, 2008, s. 133-134).

Taliban hükümetinin çöküşüne yol açan saldırılar, Afganistan tarihindeki üçüncü benzer olaydır ve Kabil'deki iktidarın doğrudan yabancı güçler tarafından devrilmesiyle sonuçlanmıştır. İlk benzer olay, 1839'da İngilizlerin Hindistan'dan gerçekleştirdiği askeri seferdi ve Şah Şuja'yı tahtına geri getirmiştir. İkinci olay, Sovyetler Birliği'nin 1979'daki Afganistan işgaliydi ve Babrak Karmal'ı iktidara getirmiştir. ABD'nin Ekim 2001'deki askeri saldırısı, Afganistan'daki Hamid Karzai hükümetine yapılan üçüncü askeri müdahale olmuştur. Ancak, bu olaylar benzerliklere sahip olsalar da önemli farklılıklar da içermektedir. 1839'daki İngiliz seferi ve 1979'daki Sovyet işgali sadece genişleme amaçlı görünürken, ABD'nin askeri saldırısı, Bin Ladin'in Amerika'ya saldırısının ardından onu yakalamak için yapıldığı şeklinde yorumlanmış ve meşrulaştırılmıştır.

ABD'nin Afganistan'daki müttefik askeri güçlerle birlikte gerçekleştirdiği saldırıları, resmi Afgan hükümetinin Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani'nin kontrolündeki askeri güçlerle iş birliği içinde gerçekleşmiştir. Başkent'in istikrarsız olmasına rağmen, Birleşmiş Milletler tarafından tanınıyor ve dünya genelinde birçok ülkede siyasi temsilcilik ve elçilikleri bulunmuştur. Ayrıca bu hükümet, sadece yurtdışında sürgün hükümeti değil, Afganistan topraklarının sınırlı bir bölgesinde varlık gösteren bir hükümetti ve ABD'nin Taliban'a karşı başlattığı savaşın pozisyonunu ve

duruşunu desteklemiştir (Andishmand, 2005, s. 85-87). Ancak ABD, söz konusu hükümet için herhangi bir resmi ve yasal konum tanımamıştır. ABD ile söz konusu hükümet arasında Afganistan'a yönelik saldırı konusunda herhangi bir resmi yazılı anlaşma yapılmamıştır. Amerika, Taliban karşıtı cepheyi sadece Uşame ve Taliban'a karşı kendi savaşı için kullanılabilir bir güç olarak görmüştür. Söz konusu cephe güçleri, ABD'nin Afganistan'a saldırısından sonra, Amerika'nın kara ve yer kuvvetleri olarak Taliban rejiminin devrilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

2.7. Taliban'ın Düşüşünden Sonra ABD ve Afganistan

2.7.1. Bonn Anlaşması

Kabil'in, özellikle Muhammed Kasım Fahim komutasındaki Ahmet Şah Mesud güçleri tarafından ele geçirilmesi Pakistan için kabul edilemez ve Amerikalılar ve İngilizler için hoş olmayan bir durum olmuştur. ABD, Taliban rejiminin devrilmesi ve El Kaide'nin Afganistan'daki hükümetinin çöküşü sırasında bu güçleri kara birlikleri olarak kullansa da Kabil'in ele geçirilmesi onlar için beklenmedik bir olay olmuştur. ABD ve İngiltere, Taliban'ın yerine Kabil'de başka bir grup veya yönetimi düşünürken, Taliban karşıtı cephenin Kabil'e girmesi yeni bir hükümetin oluşturulmasında ciddi bir engel olarak görmüştür. Bu durum, Pakistanlı generaller için de kabul edilemezdi çünkü düşmanlarını tekrar Kabil'deki iktidar koltuğuna otururken görmek istememiştir (Andishmand, 2005, s. 93).

Birleşik Cephe güçlerinin Kabil'e girmesinin ardından ABD, bu cephenin başkentteki askeri ve siyasi varlığı sorununu, geçici yönetim kurarak ve yetkilendirerek ve uluslararası bir güvenlik gücü oluşturarak çözmeye çalışmıştır. Bu konunun gerçekleştirilmesi Birleşmiş Milletlerin omuzlarına yüklenmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 14 Kasım 2001'de bir karar yayınlarak Afganistan'da bir konferans düzenlenecek ve geçici bir yönetimin kurulmasını onaylamıştır. ABD, daha önce İtalya'nın başkenti Roma'da ikamet eden Afganistan'ın eski kralı Muhammed Zahir Şah ile ilişkiler kurmaya başlamıştır (Amiri, 2010, s. 130).

11 Eylül 2001'den sonra Amerikan hükümetinin dikkati Muhammed Zahir Şah'a çevrilmiş ve 1 Ekim 2001'de Amerikalıların arabuluculuğuyla

İtalya'nın başkenti Roma'da bir toplantı yapılmıştır (Iranian Students' News Agency, 2001). Her iki taraf da 100 üyeli bir "Afganistan Ulusal Birlik Konseyi" kurulması konusunda anlaşmışlardır. Daha sonra Birleşik Cephe ile eski kralın destekçileri yani Roma grubu olarak bilinenlerin arasında Amerikan temsilcilerinin aktif katılımıyla ortak bir hükümetin kurulmasına yol açan Bonn Meclisi sayesinde bir araya toplanmıştır. Birleşik Cephe Kabil'de toplantı yapmakta ısrar etse de Amerika ve İngilizlerin ve Avrupa ülkelerinin baskısıyla Birleşik Cephe Almanya'nın Bonn kentindeki toplantıyı kabul etmiştir. Meclisin üyeleri Birleşik Cephe Komitesi Başkanı olan Mohammad Yunus Kanuni, Roma grubu, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Lahdar Ibrahimi, Avrupa Birliği Temsilcisi, ABD temsilcisi Zalmay Khalilzad ve İran, Hindistan ve Rusya'nın büyükelçileri de yer almışlardır. Çeşitli planlar tartışıldı ve toplantı birkaç gün boyunca çıkmaza girmiştir. Son olarak, devlet başkanı, başbakansız altı aylık bir geçici yönetim oluşturulmasına karar verilmiştir ve İcra başkanını seçmek için oylama yapılmıştır. Yapılan oylamada Abdul Satar Sirat 12, Hamid Karzai ise 2 oy almıştır ama Buna rağmen ABD'nin baskısıyla Karzai başkan olarak seçilmiştir (Resuli, 2018).

ABD, Bonn Konferansı'nda taraflar arasında bir anlaşmaya varılmasında öncü rol oynamıştır. Bu rol aracılık rolü değil, baskı uygulama rolüydü. Birleşik Cephe'yi Hamid Karzai'yi 2 oyla geçici yönetimin başına kabul etmeye zorlayan müzakerelerin ve bu anlaşmanın imzalanmasının ana itici gücü, başta Zalmay Khalilzad olmak üzere Amerikan delegasyonuydu. Savunma, içişleri, dışişleri bakanlıkları ve ayrıca ulusal güvenlik genel müdürlüğü ve Afganistan'ın başkenti Kabil ABD'nin kontrol altındaydı. Çünkü siyasi ve güvenlik gelişmelerinin sonraki aşamalarında önemli rolleri ve kuvvetlerinin iş birliği olmadan, Amerikalılar ve uluslararası toplum büyük sorunlar ve engellerle karşı karşıya kalacaktı (Soroush, 2018).

Anlaşmanın 1. maddesinde geçici hükümetin oluşturulma zamanı ve yapısı incelenmiştir. 2. madde, 1964 Afganistan Anayasası'na dayanarak hukuk ve yargı sistemini belirlemiştir; anlaşmanın hükümleriyle çelişen durumlar hariç. Bu madde ayrıca Yüksek Mahkeme ve diğer mahkemelerin kurulmasını da dikkate almıştır. 3. maddede geçici hükümetin bileşimi, prosedürleri ve

görevleri incelenmiştir. Anlaşmanın C bölümündeki 12. paragrafta, Birleşmiş Milletler'in yardımıyla insan haklarını izlemek, ihlallerini araştırmak ve Afganistan'daki diğer insan hakları kurumlarını geliştirmek amacıyla bağımsız bir insan hakları komisyonu oluşturulması tasarlanmıştır. Anlaşmanın 4. maddesi, acil Loya Jirga'yı⁴ düzenlemek için bağımsız bir komisyonun kurulmasına ilişkindir. Bu komisyon, iki yıllık bir dönem için devlet başkanını belirleme görevini üstlenmiştir. Anlaşmanın 5. maddesi, geçici hükümetin ve acil Loya Jirga'nın insan hakları ilkelerine ve terörizmle mücadeleye bağlılığına da vurgu yapmaktadır (Sahraei & Çeganizade, 2015, s.77).

Bonn Anlaşması'nın eki 1, güvenlik endişelerini özetlemektedir ve bu ek, Kabil güvenliğini korumak için Birleşmiş Milletler'den bir askeri kuvvet gönderilmesini talep etmektedir. Ek 2, Birleşmiş Milletler'in geçici hükümetteki rolünü ve görevlerini tanımlamaktadır. Bu görevler, esas olarak anlaşmanın uygulanmasını izlemek ve yardımcı olmaktır. Ek 2'ye ek olarak, Birleşmiş Milletler, insan hakları ihlallerini araştırmak ve incelemek için yetkilendirilmiştir. Ancak, bu konuda sadece geçici hükümete tavsiyede bulunacaktır. Ek 3, Afganistan'ın egemenliğini kabul ederken, iç savaş sırasında mücahitlerin kahramanca rolünü tanımaktadır. Ek 4'te, geçici hükümetin 30 üyesinin isimleri yer almaktadır (Farzan, 2010, s. 648-650)

Bonn anlaşmasında, İslam, demokrasi, çoğulculuk ve sosyal adalet ilkelerine dayalı olarak özgürlük ve kendini belirleme hakkı elde etmek için Afgan halkının hakları tanınmıştır. Bütün katılımcılar, cihatçı grupların temsilcileri ve ülke dışında yaşayan Afgan teknokratları da dâhil olmak üzere, Afganistan'ın geçici cumhurbaşkanı olarak Hamid Karzai'yi kabul etmiştir (Anuri, 2011). Bu anlaşma, geçici bir siyasi yönetimin oluşumunu etnik, dini ve cinsel hassasiyetleri yumuşatmak ve farklı etnik gruplardan oluşan ulusal hükümeti istikrara kavuşturmak için bir ön adım olarak önemli görülmüştür. Ayrıca bu anlaşmada, Afganistan'ın gelecekteki hükümetinin ülkenin barışı ve toprak bütünlüğünü korumak için ordusunu güçlendirmeye kararlı olduğu

⁴ Loya Jirga: Peştuca bir kelimedir ve Farsça Dari dilinde büyük meclis anlamına gelir. Loya Jirga, siyasi ve sosyal bağlamda toplantı ve oturum anlamına gelir. Başka bir deyişle, yerel, ulusal ve etnik bir mesele hakkında karar vermek, görüş almak ve istişare etmek için düzenlenen her meclis, toplantı ve konferans, Jirga'dır.

vurgulanmıştır ve Birleşmiş Milletler'in Afganistan'da hukukun üstünlüğü hükümetinin istikrarını sağlamak için önemli bir rolü olduğu kabul edilmiştir.

2.7.2. Geçici Hükümet Ve Hamid Karzai'nin Liderliğinin Başlangıcı

11 Eylül 2001'de ABD'nin Taliban'a yönelik politikası değişmiştir. Amerikalılar önce Taliban hükümetinin liderliğini sonra da rejimi değiştirmeye kararını alarak bu değişikliğin uygulanabilmesi için Hamid Karzai'yin Taliban'ın yerine desteklemiştir (Coll, 2004, s. 228).

Başkan Hamid Karzai, Peştun halkının Popalzai kabilesinden ve Kandahar şehrindendir. Babası Abdul Ahed Karzai, Temmuz 1999'da Pakistan'ın Quetta şehrinde öldürülmüştür. Abdul Ahed Karzai Populzai kabilesinin lideri ve Muhammed Zahir Şah'ın Parlamento avukatlarından biri olarak görev yapmıştır. Başkan Hamid Karzai, eğitimini Hindistan'da siyaset bilimi alanında yüksek lisans düzeyinde tamamlamıştır. Sovyet güçlerine karşı cihat sırasında Sebgatullah Mujadidi liderliğindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi örgütünün bir üyesi olmuş ve Mücahit hükümeti döneminde bir süre Dışişleri Bakanlığı siyasi sorumlusu olarak görev yapmıştır. General Abdul Raşid Dostum ve İslami Parti Lideri Gülbuddin Hikmetyar'ın Ocak 1994'te hükümete karşı yürüttüğü ortak savaşın ardından Kabil'den Pakistan'a gitmiş ve geri dönmedi ancak Taliban'ın ortaya çıkmasıyla onları desteklemiştir (Andishmand, 2005, s. 98).

22 Aralık 2001'de Karzai, Kabil'e gelmiş ve bir hafta sonra iktidarı Burhaneddin Rabbani'den almıştır. Bonn Anlaşması uyarınca, büyükler meclisinin Loya Jirga toplanmasına kadar altı aylığına geçici hükümetin başkanlığını devralmıştır. Karzai, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan ile birlikte, Haziran 2002'de Afganistan'ın eski kralı Muhammed Zahir Şah tarafından açılan zorunlu Loya Jirga toplanmasını sağlamak için 19 üyeli bir komisyon kurmuştur. Bu toplantıda, Hamid Karzai, bir buçuk yıl daha geçiş hükümetinde devlet başkanı olarak yeniden seçilmiştir (Amiri, 2010, s. 131).

Tüm bunlar sadece ABD'nin isteğiyle yapılmıştır. Başkan Karzai, geçiş döneminde, özellikle geçici dönemde tam destekleri altında olan Birleşik Cephenin liderlerinden Muhammed Kasım Fehim ve Bonn anlaşmasında

Afganistan heyetinin temsilcisi Muhammed Yunus Kanuni'den uzaklaşmıştır. O, geçici ve geçiş döneminde, Birleşik Cephenin bölünmüşlüğü ve dağılmışlığı ve yönetim ve siyasetteki zayıflıklarından bolca yararlanan zeki ve başarılı bir siyasetçiydi. Loya Jirga Anayasası'nda inisiyatif ve kontrolünü ele geçirmiştir. Kendisinin ve hükümetindeki ekibinin isteğine göre anayasayı hazırlamış ve cumhurbaşkanlığı sistemini anayasaya dahil etmiştir. Parlamenter sistem ve başbakanın varlığı konusunda hiçbir söz ve sesi duymamıştır. Başkana bağlı bir bakan olarak belirlediği iki yardımcının yetki ve eylemlerini anayasada öylesine kısıtlamış ki, bürolarının sekreterini bile atamak için cumhurbaşkanının emri ve onayına ihtiyaç duyulmuştur. Anayasanın kabulünden sonra cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aşamasını başarıyla geride bırakmış ve 2004 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin galibi olmuştur. Ayrıca 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmış ve sonunda Eylül 2014'te cumhurbaşkanlığı görev süresinin sona ermesiyle bu görevi Eşref Gani'ye devretmiştir (Andishmand, 2005, s. 103).

Üçüncü Bölüm

3. Afganistan Cumhuriyeti'nin Düşüşüne Giden Süreç ve Taliban'ın Yeniden Dirilişi Ve Etkisi

3.1. Cumhuriyet Dönemi ve Taliban

Afganistan, son birkaç on yılda farklı yönetim yapılarına sahip olmuştur. Kraliyet tipi hükümetlerden, Demokratik Halk Cumhuriyeti (Komünist) hükümetlerinden, Taliban Emirliği'nden ve 2001 Aralık'ındaki Bonn Konferansı'nın ardından Afganistan'da iktidara gelen ve İslam Cumhuriyeti olan cumhuriyet hükümet sistemine kadar çeşitli deneyimler yaşamıştır (Yezdanpanah & Ahmadi, 2020, s. 316). Afganistan'ın hükümet sistemi, 2004 yılında 162 madde ve 12 bölümden oluşan bir anayasa ile cumhuriyet ve resmi dini kutsal İslam dini olarak ilan edilmilmiştir. Anayasaya göre, Afganistan'daki ulusal egemenlik halka aittir ve bu egemenliği doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla kullanılmalıdır. Afganistan halkı, vatandaşlığına sahip tüm kişilerden oluşmaktadır (Alevi & Habibi, 2013, s. 194-196). Afganistan halkı: Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Peştun, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgız, Kaşkay, Gojar, Brahvi etnik gruplardan oluşmaktadır. Afganistan halkının her bir üyesine "Afgan" denir. Anayasada güçler ayrılığı kabul edilmiş ve Afganistan siyasi sistemi yürütme, yasama ve yargı güçlerinden oluşmaktadır. Her biri kendi yasal görevleri çerçevesinde bağımsız olarak hareket etmektedir (Yezdanpanah & Ahmadi, 2020, s. 316).

Afganistan Anayasası'nın 60. Maddesi uyarınca, devlet başkanı, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin başında bulunur ve yürütme, yasama ve yargı alanlarında yetkilerini anayasa hükümlerine göre uygulamalıdır (Afgan Anayasası, 2003, s. 26-27). Cumhurbaşkanı'nın iki yardımcısı olmalı ve cumhurbaşkanı adayı, adaylığı sırasında her iki yardımcısının adını da halka tanıtmalıdır. Cumhurbaşkanı, seçmenlerin oylarının %50'sinden fazlasını alarak doğrudan oylama yoluyla seçilmelidir. Ancak, ne yazık ki her cumhurbaşkanlığı seçiminde çok sayıda yolsuzluk yaşanmıştır. Taliban'ın 2021'de Afganistan kontrolü ele geçirmesinden önce Afganistan'ın son cumhurbaşkanı Eşraf Gani Ahmadzai idi ve ülkeyi terk etmesiyle cumhuriyet rejimini sona erdirmiştir.

Yürütme gücü, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığı altında görev yapan bakanlardan oluşmaktaydı ve görevleri şunlardı:

- Anayasanın, diğer yasaların ve mahkemelerin kesin kararlarının uygulanmasını sağlamak.
- Afganistan'ın bağımsızlığını korumak, toprak bütünlüğünü savunmak ve uluslararası toplumdaki çıkarlarını ve itibarını korumak.
- Kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak ve her türlü idari yolsuzluğu ortadan kaldırmak.
- Bütçeyi hazırlamak, devlet mali durumunu düzenlemek ve kamu mal varlığını korumak.
- Sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik kalkınma programlarını tasarlamak ve uygulamak.
- Mali yılın sonunda, yapılan işler ve yeni mali yılın ana programları hakkında Ulusal Meclis'e rapor vermek.
- Anayasa ve diğer yasalara göre hükümetin görevleri olarak kabul edilen diğer görevleri de yerine getirmek (Afgan Anayasası, 2003, s. 30-32).

Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin Milli Meclisi, halkın iradesinin bir ifadesi ve ulusun tüm kesimlerini temsil eden en yüksek yasama organı olmuştur. Milli Meclis, Millet Meclisi ve Senato olmak üzere iki meclisten oluşmuştur. Millet Meclisi 250 üyeden ve üyeleri halk tarafından serbest, genel ve doğrudan seçim yoluyla seçiliyordu (Afgan Anayasası, 2003, s. 42). Senato ise 102 üyeden ve onun üyeleri, her vilayetin meclisinden bir kişi ve her vilayetin ilçe meclislerinden bir kişi ve kalan bir üçte biri, engelliler ve sakatların temsilcileri ve iki göçebe temsilcinin yanı sıra deneyimli ve tecrübeli şahsiyetler arasından cumhurbaşkanı tarafından atanıyor ve bu kişilerin yarısı kadınlardan oluşmuştur (Arvin, 2010).

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından ve Taliban rejiminin düşmesinin ardından da Taliban çeşitli taktikler kullanarak Askeri ve sıradan

insanlara yönelik intihar ve patlayıcı saldırarak savaşlarına devam etmiştir. ABD Başkanı Barack Obama iktidara geldiğinde Amerika'nın Taliban'a karşı stratejisini değiştirmiştir ve 2014 yılına kadar Amerikan güçlerini Afganistan'dan çıkarmaya karar vermiştir. Ayrıca Taliban ile esir takası konusunda müzakere etmeyi ve Taliban'ın Doha, Katar'da siyasi bir ofis açmasına izin vermiştir (Erol& Bingöl, 2020, s. 177).

ABD Başkanı Donald Trump, 2016 yılında göreve geldiğinde, ABD askerlerini Afganistan'dan çekmek için bir çözüm aramaya başlamıştır. Bu bağlamda Trump yönetimi, Taliban ile koşulsuz olarak müzakerelere girmeye karar vermiştir. ABD, ciddiyetinin bir göstergesi olarak, Afganistan barış sürecinin baş müzakerecisi ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın özel temsilcisi olarak Afgan asıllı Zalmay Khalilzad'ı atamıştır. Khalilzad, barış müzakerelerini hızlandırmak için Pakistan'dan Taliban'ın kurucularından biri olan Molla Abdulgani'nin serbest bırakılmasını istemiştir. ABD, iki yıllık müzakerelerin ardından, 29 Şubat 2020'de Afganistan hükümetinin yokluğunda Taliban ile Doha Anlaşmasını imzalamıştır. Doha Anlaşması'nda Taliban, El Kaide de dahil olmak üzere tüm terörist gruplarla ilişkilerini kesmeyi taahhüt etmiştir. Buna karşılık ABD, Afganistan'dan 14 ay içinde çekilmeyi ve bu gruba karşı hava operasyonlarını durdurmayı taahhüt etmiştir (Dawlatyar, 2021, 434).

2021 yılında ABD başkanı Joe Biden iktidarı ele geçirdi ve 1 Mayıs'ta Doha Anlaşması'nda belirlenen çekilme tarihi yaptığı konuşmada, anlaşmaya sadık kalacağını ve 11 Eylül 2021'e kadar tüm ABD askerlerini Afganistan'dan çekeceğini taahhüt etmiştir. Bu konuşmanın ardından Taliban, Afganistan hükümetiyle müzakere etmek yerine saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Taliban'ın saldırıları sonucunda ülkenin çoğu bölgesini kontrol altına alınmıştır. Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin ülkeden kaçmasının ardından, Taliban, Afganistan'daki ABD askerlerinin huzurunda Kabil'e girerek bir kez daha iktidarı ele geçirmiştir (Dawlatyar, 2021, 435).

3.2. Taliban'ı İktidara Getiren Faktörler

3.2.1. Cumhuriyet Döneminde Güçlü Ordunun Kurulamaması

Afganistan'ın Taliban rejiminin 2001 yılında yıkılmasının ardından ABD ve uluslararası toplumun desteğiyle Afganistan Ulusal Ordusu'nun temelleri atılmıştır. ABD, Afganistan'daki uluslararası güçlerin varlığından dolayı, bir yandan zorunlu askerlik sisteminin yerine para karşılığı askerlik sistemini uygularken, diğer yandan Afganistan'da güçlü bir ordunun kurulmasını engellemiştir. ABD'nin planına göre, Afganistan ordusu ve güvenlik güçlerinin sayısı 70 bini geçmemesi gerekmektedir. Ayrıca, Afganistan güçlerine modern silahlar ve savaş uçakları da sağlamamıştır. (Andishmand, 2003, s.109-110). Afganistan gibi dağlık bir ülkede güvenliği sağlamak, bu miktar ve kalitedeki orduyla imkansızdı. Barack Obama, ABD başkanı olduğunda, 2014 yılına kadar tüm askerlerini Afganistan'dan çekeceğine söz vermiştir. Obama, Afganistan'dan yabancı askerlerin çekilmesiyle oluşan askeri boşluğu iki şekilde telafi etmeye çalışmıştır. İlk adımda, Afganistan güvenlik güçlerinin sayısının artırılmasıydı ve böylece Afganistan ordusunun sayısı 300 bine yükselmesi. İkinci, bu kuvvetler, askeri eğitimlerinin yanı sıra güçlü ve modern silahlara da erişebilmeliydi.

Amerika'nın sonraki planı, David Petraeus planı olmuştur. Amerikalı General David Petraeus, yabancı askerlerin çekilmesinden sonra ortaya çıkacak askeri boşluğu doldurmak için "Köyleri korumak için köylüler silahlandırılmalıdır." mantığıyla bir plan önermiştir. Bu plan kapsamında, Sovyet Kızıl Ordusu ve Taliban'a (1994-2001) karşı savaşan ve Daiak ve DDR⁵ sürecinde silahsızlandırılan kişilerin yeniden silahlandırılmaları gerekiyordu (Dawlatyar, 2021, 435).

2014 yılında Amerika Taliban'a karşı kara savaşını sona erdirmiş ve rolünü yalnızca Afganistan güçlerine eğitim, donanım ve hava desteği sağlamaya odaklanmıştır. Bu karar doğrultusunda, ABD ve NATO, asker sayısını 140 binden 14 bine düşürmüştür. Bu kararlarla ABD, kara savaşını tamamen Afgan güçlerine devretmiştir (Shafii, 2016, 109). Afganistan

⁵ DDR ve DIAG (Disbandment of Illegal Armed Groups): Afganistan'da Taliban sonrası yıllarda önemli bir programdı. 2006'dan 2011'e kadar sürdü. Bu programın amacı, Afganistan'daki yasadışı silahlı grupları dağıtmaktı.

hükümeti de yerel kuvvetlerin sayısını artırmaya karar vermiştir. "Yerel Kuvvetler Oluşturma Planı" kapsamında bu kuvvetlere askeri eğitim verilerek, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermeleri gerekiyordu. Ancak Afganistan hükümeti yerel komutanları kontrol edememiştir. Yerel komutanlar, yetersiz maaş ve savaş teçhizatı nedeniyle halktan para almaya başlamış ve bazı durumlarda insanların onuruna ve saygınlığına saldırmıştır. Yerel güçlerin sert davranışları, halkla hükümet arasında bir boşluk yaratmış ve sonuç olarak insanlar Taliban'a yönelmiştir. Ama, bazı bölgelerde yerel güçler Taliban'a karşı başarılar da elde etmiştir (Dawlatyar, 2021, 436).

Afganistan'da Taliban'a karşı savaşta 2014'ten 2018'e kadar yaklaşık 45.000 Afgan askeri hayatını kaybetmiş ve binlercesi güvenlik güçlerinden ayrılmıştır (Etilaatroz, 2018). Afganistan hükümeti, ABD yetkililere Afgan kuvvetlerinin sayısını 350.000 olarak bildirmiştir. Ancak bu sayı yanlış ve Afgan yetkililer, ABD'den para almak için bu sayıyı söylemiştir. Bazı Afgan güvenlik yetkililerine göre, Afgan kuvvetlerinin sayısı 150.000 bin askerden geçmemiştir (Andishmand, 2021).

Taliban savaşçıları para ve maddi imtiyazlar yerine bir inanç ve ideoloji için savaşmışlardır (Dawlatyar, 2021, 436). Taliban savaşçıları, Afgan askeri güçlerine göre daha avantajlı bir konumda bulunmuştur. Yüksek hükümet kademelerinde yaygınlaşan yolsuzluk, Afgan askeri güçlerini yalnızca geçim kaynağı olarak göstermek, Afganistan cumhurbaşkanları Hamid Karzai ve Eşraf Gani'nin Taliban'a karşı yanlış politikaları, Afgan ordusunun devlet yetkilileri tarafından siyasileştirilmesi ve Amerikan güçleri tarafından bu gruba karşı hava operasyonlarının durdurulması, Afgan askerlerinin morali üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. ABD Beyaz Saray'ın eski yetkililerinden olan Frank Fun Hipple diyor ki "Afganistan ordusu NATO askeri güçlerine kendi hükümetlerine göre daha fazla güveniyordu." NATO askeri güçleri Afganistan'dan yaklaşık 10 bin askerini çektiğinde yaklaşık 20 bin asker kalmıştır. Bunlar müteahhit, tamir, bakım teknisyeni ve elçilik güvenliği sağlayıcısı olarak Afgan hava kuvvetlerini desteklemiştir. Bu destek yapısı geri çekildiğinde, Afgan ordusu savaşma özgüvenini kaybetmiştir (Mehrnews, 2021).

Afganistan, dağlık yapısından dolayı gerilla savaşlarına elverişli bir ülkedir. Böyle bir ülkede güvenliği sağlamak için hem nicelik hem de nitelik önemlidir. Yani, gelişmiş silahlara sahip az sayıda, ancak donanımlı ve güçlü bir hava gücüne sahip olmak Afganistan'ın güvenliğini sağlamada etkilidir. Ancak, ABD son 20 yılda gönüllü askerlik sistemi kullanması ve motive olmuş ve vatansever birliklerin kurulmasını desteklememesi nedeniyle, Afgan ordusunun eski ve etkisiz silahlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Dawlatyar, 2021, 436). Bu nedenle, Afgan ordusu Taliban saldırılarına karşı koyamadı ve sonuç olarak Taliban savaşçıları Afganistan'da egemenlik kazanmıştır.

3.2.2. Afganistan Savaşı'nın Muazzam Maliyetleri

Afganistan Savaşı ABD için şimdiye kadarki en uzun savaş olarak bilinmiş ve ABD'nin 2001-2021 yılları arasındaki Afganistan savaşının maliyeti yaklaşık 2,26 trilyon dolar tahmin edilmiştir (White House, 2021). Bu savaşta 2400 Amerikalı askeri ve 1.144 NATO koalisyon güçlerinden öldürülmüş ve 20,589 kişi ise yaralanmıştır. Ayrıca, ABD ve NATO güçlerinin operasyonları dahil olmak üzere yaklaşık 62,124 Afgan askeri ve binlerce sivil de ldrlmştir (Sputnik, 2021).

ABD başkanlığına Donald Trup seçildiğinde, Amerika halkına tarihinin en uzun savaşına son vereceğine söz vermiştir. Trump için Afganistan Savaşı, Amerika için hiçbir ekonomik faydası olmayan aptalca bir savaş olmuştur. Bir konuşmasında Trump şöyle demiştir: "Afganistan Savaşı Kızıl Ordu'nun yenilgiye uğramasına neden olmuş bu savaşa son vermezsek, Amerika da Sovyetlerin kaderini paylaşacaktır." (Arezo, 2019). Trump'ın bu sözleri, Afganistan Savaşı'nın ekonomik maliyetlerine ve Afganistan Savaşı'nın Kızıl Ordu'nun yenilgisine ve Sovyetler Birliği'nin kşne nasıl yol açtığına atıfta bulunmuştur.

Ekonomi, günümüzde temel güç unsurlarından biri olarak özel bir öneme sahiptir. G ile doğrudan ilişkili olduğu için, bu ikisinin eşzamanlı ve uyumlu bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. ABD, Afganistan Savaşı'ndayken, ekonomik kazanç elde etmek yerine bu savaşta milyarlarca dolar harcamıştır. Bu yüksek harcama, Amerikalı vatandaşlar için birçok mali

sonuç doğurmuştur. Ayrıca, Afganistan Savaşı'na katılan her ülke ciddi zarar görmüştür. ABD Başkanı Joe Biden, Amerikan güçlerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, Amerika'nın her gün bu savaş için 300 milyon dolar harcadığını açıklamıştır (White House, 2021) Bu nedenle, Amerika, Afganistan Savaşı'na gömülmek yerine, Taliban ile bir anlaşma karar vermiştir. Böylece, ABD, Afganistan'daki en uzun savaşını her ne pahasına olursa olsun sona erdirmeyi başarmıştır.

3.2.3. Taliban'ın Maliyesinin Kesilmemesi ve ABD'nin Savaş Sırasındaki Hataları

Amerika'nın Taliban'a karşı savaşında, daha çok bu grubun savaşçılarını öldürmeye ve yakalamaya odaklanmıştır. Buna karşılık, Taliban'ın mali kaynaklarına karşı ciddi adımlar atmamıştır. Taliban, yabancı desteklerle milyonlarca dolar uyuşturucu kaçakçılığı geliri elde etmiş ve bu parayla savaş makinesini ayakta tutmuştur. (Spanta, 2017, s. 530-550). Amerika'nın Afganistan'da bulunmasının nedenlerinden biri uyuşturucu ekimi, üretimi ve kaçakçılığına karşı mücadele etmektir ancak, Afganistan uyuşturucu ekimi, üretimi ve kaçakçılığı açısından dünyanın zirvesinde yer almıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 2019 yılında Şanghay İş birliği Örgütü zirvesinde yaptığı konuşmada Taliban hakkında şunları söylemiştir: "Taliban, uyuşturucu kaçakçılığı yoluyla elde ettiği parayı savaş kabiliyetini güçlendirmiş Bu grubu zayıflatmak için bölge ülkelerinin uyuşturucu ticaretine karşı ortaklaşa hareket etmesi gerekiyor." ifadesini etmiştir (Azadi Radio, 2019).

Bazı NATO üyesi ülkeler, Taliban'ın kendi kuvvetlerine saldırmasını önlemek için bu gruba rüşvet vermiştir. WikiLeaks tarafından yayınlanan bilgilere göre, İtalya hükümeti bu gruba para ödemiştir (Muradi, 2021). Ayrıca, Taliban kendi kontrol ettikleri bölgelerde insanlardan zekât ve vergi toplamaya ve Afganistan madenlerini kullanarak büyük miktarda gelir elde etmeye devam etmiştir. Sovyetler Birliği ile mücahitler arasındaki savaş sırasında Afganistan'da çok sayıda silah kalmıştır ve Afganistan hükümeti bu silahları toplamasında ve sınırlarını kontrol etmesinde başarısız olmuştur. Bu nedenle, Afganistan silah kaçakçılığı merkezi haline gelerek her türlü silah satın almak kolaylaşmıştır. Taliban ise kendi gelirlerini kullanarak egemenlik alanlarını güçlendirmiştir.

Savaş sırasında, ABD bazı hatalar yapmıştır. Taliban, bu hataları Amerika ve onun desteklediği hükümetin propagandası için kullanmış ve yeni savaşçılar toplamıştır. ABD'nin bu hatalar arasında masum insanların öldürülmesi, insanların mahremiyetine müdahale edilmesi ve Amerikalı askerlerin Afganistan halkının kutsallarına saygısızlık etmesi yer almıştır. Örneğin, 2012 yılında Amerikalı askerler Bagram Hava Üssü'nde Kuran-ı Kerim sayfalarını yakmıştır. Bu olaydan sonra, insanlar Afganistan'ın her yerinde Amerika'ya karşı protestolar düzenlemiştir. Bu protestolar sonucunda 35 kişi hayatını kaybetmiştir. O zamanki ABD Başkanı Barack Obama, Afganistan halkı ve hükümetinden özür dilemiştir (Radiofarda, 2011). Bu tür olaylar defalarca tekrarlanmış. Ayrıca, Amerikan askerleri Afganistan savaşında Afgan kadınları tecavüz etmiştir. Bu davranış, Afganistan kültüründe çirkin bir davranış olarak kabul edilmiştir. Amerika'nın savaş stratejisine göre, acil bir durumda bir Taliban veya El Kaide savaşçısının öldürülmesi için 5 sivil öldürmek serbesttir (Spanta, 2017, s. 570). Amerika, teröristleri gerekçe göstererek sivilleri defalarca hedeflemiş, Bazen Afgan güvenlik güçlerini de hedefe almıştır. Savaş sırasında sivillerin öldürülmesi, Afganistan halkı ve hükümet yetkililerinin öfkesini defalarca tetiklemiştir. Taliban, Amerikan askerlerinin hatalarını Afganistan halkının zihniyetini değiştirmek için kullanmış ve sonuç olarak, Amerika ve onun desteklediği hükümete karşı savaşlarının meşruluğu konusunda Afganistan halkının bir kısmını ikna etmiştir. Taliban, propagandaları sonucunda Afganistan'ın köylü halkının desteğini kazanmış ve böylece her geçen gün konumlarını güçlendirmiştir.

3.2.4. Yolsuzluk ve Devam Eden Etnik Kriz

Afganistan Cumhuriyeti, uluslararası toplum ve ABD'nin desteğiyle kurulmuş, ancak güvenlik, sağlık, eğitim ve istihdam gibi eksiklikleri gidermek yerine yolsuzluk kaynağı olmuştur. Eski Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai bir keresinde şöyle demiştir: "Rüşvet alırsanız bile parayı yurt dışına göndermeyin." (Mashid, 2011). Bu nedenle, Afganistan'a gönderilen insani yardımlar doğru bir şekilde dağıtılmamış ve kullanılmamıştır. Hükümet yetkilileri, yabancı bağışçılarla iş birliği içinde, Afgan halkına yardım etmek için gönderilen paraları yurt dışına aktarmış ve yabancı bankalarda

hesaplarında saklamışlardır. Bu nedenle, Afganistan, dünyanın en yozlaşmış ülkeleri listesinde ilk sırada yer almıştır.

Afganistan'da yargı ve yargı kurumlarındaki yolsuzluk had safhaya ulaşmıştır. Afganistan vatandaşları, yargı ve adalet kurumlarındaki yolsuzluktan dolayı, bazı bölgelerde davalarını Taliban'ın şeriat mahkemelerinde çözmeye başlamıştır. Afganistan'daki önceki sistemde, devlet kurumları ve hükümet yetkilileri, yolsuzluk ve verimsizlik nedeniyle, halkın ihtiyaçlarını iyi karşılamamıştır. Yürütmekte olan birçok kalkınma projesi, yolsuzluk ve devlet beceriksizliği nedeniyle başarısız olmuş ve Afganistan'ın kalkınması için verilen uluslararası yardımların milyarlarca doları, hükümet yetkilileri tarafından alınmıştır.

Afganistan'ın Cumhuriyet döneminde işsizlik oranı %50'nin üzerinde ve okuryazarlık oranı %40'ın altında olmuştur. Milyarlarca dolarlık yardıma rağmen, Afganistan nüfusunun yarısı yoksulluk sınırının altında yaşamış ve işsizlerin çoğunluğu gençlerden oluşmuştur (Etilaatroz, 2020). Cumhuriyet döneminde devlet kurumlarında etnik köktencilik zirveye ulaşmıştır. Bir kurumun başı bir etnik kökenden olduğunda, o etnik kökenden insanları işe almaya çalışmışlardır. Bazı gençler, etnik kökenleri nedeniyle, yeterli puan alsalar bile işe alınmaz ve gerilimler ve intikam duyguları nedeniyle Taliban'a katılmışlardır. Afganistan'daki hükümet sisteminde yolsuzluk, ana faktör olarak, devletin zayıflamasına ve sistemin çökmesine neden olmuştur.

3.2.5. Hükümet Sisteminin Kurulması Sırasında Gerçeklere Dikkat Edilmemesi

Afganistan'ın anayasa temelinde şekillenen hukuki ve siyasi düzen, Afgan toplumunun somut gerçekleriyle uyumlu olmamıştır. Bu nedenle, Afganistan'ın sorunlarını çözmek yerine ülkeyi siyasi bir krize sürüklemiştir. Afganistan Anayasası'na göre, cumhurbaşkanı, silahlı kuvvetlerin üst komutanı ve devlet başkanı olarak yürütme, yasama ve yargı alanlarında yetkilere sahiptir. Ancak cumhurbaşkanının halk tarafından seçilen yardımcıları, yasada tanımlanan herhangi bir yetkiye sahip olmamıştır. Afganistan sistemi güçlü partilerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Güçlü partilerin olmaması nedeniyle parlamento, yürütme gücüne karşı etkisiz hale gelmiş ve güçsüz kalmıştır.

Parlamento yürütme gücüne karşı göz ve kulak olması yerine kendi hükümetiyle birlikte yolsuzluğa bulaşmıştır (Dawlatyar, 2021, 440).

Afganistan, birçok etnik gruptan oluşan bir ülkedir ve hiçbir grup bu ülkede mutlak çoğunluğu oluşturmaz başka bir deyişle, demokratik süreçlerde hiçbir grup tek başına iktidarı ele geçiremezdir (Call, 2013, s. 40). Amerika'nın Afganistan'daki elçisi Zalmay Khalilzad'ın temelini attığı düzende, başbakanın Peştun kökenli olması ve yardımcılarının diğer etnik gruplardan olması gerekmiştir. Ancak yardımcılarının sembolik bir rolü olmuştur. Her bir yardımcı, seçimlerde kendi etnik grubunu temsil etmiş ve bu durum ülkede siyasi krize ve eşitsizliğe yol açmıştır. Örneğin, Afganistan Ulusal İslami Hareket partisi (Junbish-i-Milli İslami Afganistan) lideri olan Mareşal Abdul Raşid Dostum, 2014 seçimlerinde Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin zaferinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak Cumhurbaşkanı Eşref Gani, Dostum'a yönetim işlerini ilerletme konusunda yeterli yetki vermemiş ve bu tavır, Dostum'un destekçilerinin hükümetten memnuniyetsizliğine yol açmıştır (Tasnim News, 2016). Afganistan'daki siyasi sistem, tüm etnik ve siyasi grupları hükümetin çatısı altında toplayamamıştır. Hükümette etkisini görmeyen bazı etnik ve siyasi gruplar, hükümeti yıkmaya yönelmiştir. Afganistan'daki siyasi kültürün zayıflığı ve olgunlaşmamışlığı nedeniyle, bu yıkım bile Taliban'ı desteklemesine kadar gitmiştir.

3.2.6. Seçimlerde Sahtecilik

Afganistan hükümetinin meşruiyetini zayıflatan nedenlerden biri, seçimlerin sahtekârlıkla gerçekleştirilmeleri olmuştur ve yasa dışı hükümetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2009 yılında seçimler yapıldığında Bağımsız Seçim Komisyonu Hamid Karzai'yi seçimlerin galibi ilan etmiş ancak başlıca rakibi Dr. Abdullah Abdullah, seçim sonuçlarını kabul etmemiştir. Uluslararası toplumun baskısıyla Seçim Komisyonu, seçimlerde sahtekârlığı kabul etmiş ve yeniden seçim yapılacağını duyurmuştur. Ancak Dr. Abdullah, herhangi bir nedenle adaylıktan çekilmiş ve Seçim Komisyonu, uluslararası toplumun desteğiyle Hamid Karzai'yi seçimlerin galibi ilan etmiştir (BBC, 2009).

2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birinci turda hiçbir aday elli artı bir oyu elde edememiştir. Anayasa gereği, seçimler ikinci tura taşınmıştır.

İkinci turda en önde gelen iki aday, Muhammed Eşraf Gani Ahmetzai ve Abdullah Abdullah, rekabet etmişlerdir. Bağımsız Seçim Komisyonu, ilk sonuçlara göre Muhammed Eşraf Gani'yi seçimlerin galibi olarak ilan etmiş ancak, Abdullah Abdullah geniş çaplı seçim hileleri nedeniyle sonucu kabul etmemiştir. Ülke iç savaşın eşiğindeyken, Afganistan hükümetinin baş destekçisi olan ABD devreye girmiştir (Ghubar, 2020). ABD Dışışleri Bakanı John Kerry, adaylar arasında arabuluculuk yaparak geçici olarak siyasi krize son vermiştir. John Kerry, halkın oyunu ve anayasanın hükümlerini göz ardı ederek Amerika'nın gücünü ve etkisini kullanarak "Milli Birlik Hükümetini" Afganistan halkına dayatmıştır (Tasnim News, 2018).

ABD Dışışleri Bakanı John Kerry'nin planına göre, Muhammed Eşref Gani cumhurbaşkanı olarak ve Abdullah Abdullah ülkenin yürütme başkanı olarak atanmıştır. Bakanlıklar iki aday arasında eşit olarak paylaşılmıştır. (BBC, 2015). 2019 seçimlerinde de hükümet, halk oylarıyla değil, Amerika'nın baskı ve müdahalesine dayanarak şekillenmiştir. Yapılan anlaşmaya göre, Muhammed Eşref Gani hükümet başkanı olarak ve Abdullah Abdullah Milli Uzlaşi Yüksek Konseyi başkanı olarak atanmıştır (Selahshor, 2020).

Afganistan'da, ABD'nin baskısıyla anayasa ve halkın iradesine aykırı olarak kurulan Ulusal Birlik Hükümeti, hukuki meşruiyete sahip olmamıştır. Ayrıca, Ulusal Birlik Hükümeti, halka verdiği taahhütleri yerine getirmemiş ve siyasi güvenlik kurumlarını kurarak, bir bakan bir adresten, diğeri başka bir adresten seçilerek, hükümet çıkmazına girmiştir. Taliban, halk oylamasıyla değil, ABD müdahalesiyle kurulan ve meşruiyetini göz ardı ettiği için hükümete güvenmemiş ve bu hükümetle ciddi bir şekilde müzakere etmeyi reddetmiştir. Hükümetin hukuki ve siyasi meşruiyeti olmaması, Taliban'ın yeniden güçlenmesine neden olan diğeri ana faktörlerden biri olmuştur.

3.2.7. Taliban'ın Savaş Taktikleri

Afganistan'da Taliban rejimi 2001 yılında yıkılmış, ancak faaliyetleri yoluyla varlığını Afganistan'da sürdürmüştür. Afganistan'ın dağlık coğrafyası nedeniyle Taliban, gerilla savaşına yönelmiş ve "vur ve kaç" taktiğini kullanmıştır. Bu savaş taktiğinde, Taliban, yol kenarlarında mayınlar bırakmak, hükümet yetkililerini suikast etmek, intihar saldırıları düzenlemek, Taliban'a ait

kişileri Afganistan hükümetinin yapısına yerleştirmek ve bu kişilerin operasyonlarını yürütmek gibi yöntemlerden yararlanmıştır. Taliban'ın bu saldırıları, yabancı ve Afgan güçleri için büyük kayıplara neden olmuştur. Bahar, yaz ve sonbahar aylarında Taliban, iç ve dış güvenlik güçlerine karşı savaşını yoğunlaştırmış ve kış aylarında ise kuvvetlerini silahlandırmak, eğitmek ve donatmakla meşgul olmuştur. (Arya, 2020).

Afganistan'da 2001 yılında Taliban rejiminin yıkılmasının ardından, ABD ve uluslararası toplumun güçlü etkisi ve baskısı altında Afganistan, liberal demokrasi değerleri üzerine kurulu rejimle yeniden şekillenmiştir. Bu rejimde iktidarın devrimi, demokrasinin temel ilkeleri olan halk egemenliği, ifade ve medya özgürlüğü, insan hakları ve kadın hakları, siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyeti gibi ilkeler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ancak Taliban, bu değerlere inanmaksızın onları kendi hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullanmıştır. Bir yandan, özgür medyayı, Afgan halkı ve dünya kamuoyuna güçlerini göstermek için kullanmış öte yandan, yabancı güçlerin operasyonları sırasında masum insanlara karşı işledikleri suçları ve yabancı güçlerin meşruiyetini sorgulamak için bir fırsat olarak kullanmıştır (Dawlatyar, 2021, 442).

Taliban, yabancı güçleri işgalciler olarak adlandırarak, kendi karşıtlarına ve ABD destekli hükümete karşı cihatlarını ilan etmiştir. Afganistan halkının bir kısmı bu grubun propagandasının etkisi altında kalarak onları desteklemeye başlamıştır. Taliban her müzakerede, yabancı güçlerin çekilmesi ve "İslami bir devlet" kurulması konularını kırmızıçizgileri olarak belirlemiştir (8am, 2010). Taliban'a göre, Afganistan hükümeti karar alma yeteneğine sahip değil ve bu nedenle asla Afgan hükümetiyle ciddi bir müzakere yapmamıştır.

Taliban, savaş stratejilerine karşılık ek olarak, ülke genelindeki savaşta ilerlemek için etnik politikalarında değişiklikler yapmıştır. Başlangıçta, Taliban'ın Peştun kökenli bir grup olduğu düşünülüyordu, çünkü liderler ve askeri komutanlarının tamamı Peştun etnik grubuna mensuptu. Ancak daha sonra, savaşın ülke genelinde yayılması ve güneyden kuzeye doğru kayması nedeniyle, diğer etnik gruplardan insanları liderlik ve komuta pozisyonlarında

istihdam etme kararı almıştır. Bu taktikleri kullanarak, Taliban Özbek, Türkmen ve Tacik kökenli askerleri kendilerine çekmiştir. Bu asker alımlarının sonucunda, Taliban'ın varlığı güçlendirilmiş ve gerçek anlamda sahip oldukları iktidar sahnesinde genişlemiştir (Irna, 2021).

Taliban, Afganistan'da varlığını sağlamlaştırmak ve etki alanını genişletmek için askeri operasyonlar, etnik politikalarda değişiklik ve kontrolü altındaki bölgelerde yasa uygulama gibi çeşitli araçlar kullanmıştır. Bu eylemler, Taliban'ın Afganistan'da iktidara geri dönmesi için uygun bir zemin oluşturmuştur.

3.2.8. IŞİD ile Mücadelede Bölge Ülkelerinin Taliban'a Desteği

İŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) Ortadoğu'da 2014 yılında ortaya çıkmıştır. Hilafet ideolojisi ekseninde, IŞİD saldırgan bir politika izlemiştir. Yani, tüm İslam ülkelerini İslam toprakları "Darü'l-Islam" olarak kabul edip ve kendisini dünya Müslümanlarının lideri olarak ilan etmiştir. IŞİD her İslam ülkesini kendi eyaleti olarak görmüş ve onların her biri için vali tayin etmiştir. Bu bağlamda, İran, Afganistan, Pakistan, Orta Asya ülkeleri ve Çin'in bir bölümünü tarihi bir unvan olan "Horasan Vilayeti" olarak adlandırmış ve Horasan kolunu 2015 yılında faaliyete geçirmiştir. Pakistan Taliban lideri Hafız Saeed ilk kez IŞİD bayrağını Afganistan'da dalgalanmasına sebep olmuş ve Horasan kolunun valisi olarak atanmıştır (Independent Persian, 2021).

11 Eylül olayından sonra Rusya, Çin ve İran, El Kaide ve Taliban'ı bastırma amacıyla ABD ve NATO'nun savaşını desteklemiştir. Rusya, Kırgızistan ve Özbekistan'da ABD askeri üslerinin kurulmasına engel olmamıştır. El Kaide ve Taliban'ın yenilgisinin ardından ABD'nin, o dönemde Afganistan topraklarını terk etmemesi ve Afganistan'daki varlığının devam etmesi, İran, Rusya ve Çin'i endişelendirirmiştir. ABD, Afganistan'a girişini terörizm ve aşırılıkçılarla mücadele olarak nitelendirmiş ancak bu varlık, terörizmin ve aşırılıkçı lığın ortadan kaldırılmasına değil, aksine artmasına yol açmıştır (Erol& Bingöl, 2012, s. 177). Örneğin, 2001 yılında Afganistan'da yalnızca El Kaide faaliyet göstermiş ancak, 2017 yılında Afganistan Savunma Bakanlığı, Afganistan'da 21 terörist grubun faaliyet gösterdiğini duyurmuştur (Navandish, 2017). Yabancı güçlerin varlığıyla, El Kaide'nin Afganistan kolu

da dahil olmak üzere tüm bu terör gruplarının faaliyetleri, bölge ülkelerinin daha da endişelenmesine neden olmuştur.

Afganistan, IŞİD için hayati bir değere sahiptir ve bu ülkede hakimiyet kurması halinde, Orta Asya ülkelerine, Rusya, Çin ve İran'a kolayca nüfuz edebilirdi. 2014'ten sonra Afgan ordusu Taliban ile savaşmakla meşgulken, IŞİD faaliyete geçmiştir ve Afgan ordusu iki cephede savaşacak gücünü kaybetmiştir. Ayrıca, Rusya, Çin ve İran, Afganistan'da askeri varlık bulunduran ülkelerin, bölgesel istikrarsızlığa katkıda bulunarak IŞİD'i güçlendirdiğini düşünmüştür (Tasnim News, 2021).

IŞİD'in Horasan Kolunun Afganistan'daki faaliyetleri, bölge ülkelerin toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmıştır. Bölgedeki ülkeler Afganistan hükümetinin, ABD ve NATO'ya bağımlılığı nedeniyle sınırlarının güvenliğini sağlamak için Taliban'ı desteklemeye ve iş birliği yapmaya yönelmiştir. Çünkü Taliban, ideoloji ve faaliyet açısından IŞİD ile zıtlık göstermiştir. IŞİD'in aksine, Taliban Afganistan coğrafyasında kendi İslam Emirliği adıyla bir hükümet kurmayı ve komşu ülkelerin topraklarını denetlememeyi hedeflememiştir. Ayrıca, çoğu Taliban savaşçısı Afganistanlılardan oluşmuştur (BBC, 2021).

IŞİD grubunun Afganistan'ın uzak bölgelerindeki faaliyetleri Taliban için büyük bir meydan okumaydı. Ancak IŞİD'in bölge ülkeleri için bir tehdit oluşturmaması nedeniyle Taliban için bir fırsata dönüşmüştür. Yani, IŞİD'e karşı sürdürülen savaşta bölge ülkelerinin çıkarları Taliban'ın çıkarlarıyla aynı hale gelmiş ve bu ülkeler Taliban'a IŞİD'e karşı destek vermiştir. Taliban, bölge ülkelerinin desteğiyle IŞİD'e karşı başarılar elde etmiştir. Hatta ABD, Taliban'ın Afganistan'ın doğu bölgelerinde IŞİD'i yenmesini kabul etmiş ve o zamanlar Taliban'ın bir terör örgütü olmadığını ve teröristleri bastıran bir güç olduğuna söylemiştir. Taliban'ın IŞİD'e karşı mücadelesi ve bölge ülkelerinin onlara destek vermesi, bir yandan Taliban'ı güçlü bir savaş sahnesine yerleştirmiş, diğer yandan uluslararası meşruiyet kazandırmıştır (Dawlatyar, 2021, S. 444).

3.2.9. Doha Anlaşması

ABD terörizmle mücadele ve uluslararası meselelerle meşgul olduğu dönemde, Çin "ekonomik küreselleşmeyi" kullanarak kendi ekonomisini büyütmeyi başarmıştır. Ekonomi, ulusal gücün temel parametrelerinden biri olarak kabul edilir. Ekonomik gücü, siyasi ve askeri güç için zemin hazırlar. Çin'in da ekonomik gücü, askeri ve siyasi gücü sağlamaktayken bu durum ABD için ciddi bir endişeye neden olmuştur. ABD eski başkanı Barack Obama döneminden itibaren Çin, ABD için ekonomik bir rakip olarak ortaya çıkmış ve ABD eski başkanı Donald Trump, Çin'e karşı yeni bir çerçevede ekonomik savaşı başlatmıştır. ABD Başkanı Joe Biden'ın söylemlerine ve ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin kararlarına dikkat edersek Çin, ABD için birinci derecede rakip olarak algılanmaktadır (8am, 2021).

ABD'nin eski başkanı Donald Trump, Afganistan'dan askeri güçlerin çekilme konusunu gündemine alıp Taliban karşısında "yumuşak güç politikası" seçmiş ve Afganistan Savaşı'na son verme kararı almıştır. ABD'nin Taliban karşısındaki yumuşak güç politikasının amacı, Taliban'ı Afgan hükümetiyle uzlaştırmak ve kendi kuvvetlerine gururlu bir şekilde çıkış fırsatı yaratmak için Taliban ile şartsız görüşmelere başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Afganistan'a Özel Temsilcisi Zalmay Khalilzad Amerika'nın Müzakere Heyeti Başkanı olarak atanmıştır. İki yıl süren yoğun müzakerelerin ardından, 29 Şubat 2020 tarihinde ABD ve Taliban arasında Doha Barış Anlaşması imzalanmış ve bazı koşulların yerine getirilmesi durumunda ABD, 14 ay içinde Afganistan'dan çekileceğini söylemiştir (Irani, 2021).

Yapılan anlaşma, ABD ve Taliban arasındaki müzakerelerin ana eksen; ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, Taliban ve Afganistan hükümeti tarafından esirlerin serbest bırakılması, Taliban ve Afganistan hükümeti arasında müzakerelerin gerçekleştirilmesi, Afganistan'da kalıcı ateşkesin sağlanması, barış ve güvenliğin tesis edilmesi ve Taliban'ın terörist gruplara destek vermemesi gibi unsurları içermektedir. Bu anlaşma, görünüşte iki taraf arasındaki savaşı sona erdirmek ve Afganistan'ın geleceği için parlak bir perspektif sunmaktaydı. Anlaşma, ABD'nin, müttefiklerinin ve koalisyon ortaklarının, diplomatik olmayan sivil personel, özel güvenlik yüklenicileri,

eğitmenler, danışmanlar ve lojistik personel dâhil olmak üzere askeri personelinin Afganistan'dan çekilmesini içermekteydi. Bu anlaşmanın ana hedefi, ABD'nin Afganistan'dan askeri birliklerini çekme zamanının belirlenmesi ve Taliban'ın Afganistan'ı uluslararası terörizm için bir üs haline getirmemesinin garanti altına alınmasıydı (Independent Persian, 2021).

Doha anlaşması, Taliban'a uluslararası meşruiyet vererek onları Amerika'nın muhabatı olarak tanıtmıştır. Ayrıca, Doha anlaşması çerçevesinde 5 bin mahkûmu serbest bırakılmış ve ABD'nin Taliban'a karşı hava operasyonlarını durdurması, bu grubu Afganistan hükûmetine karşı güçlü hale getirmiştir. Afganistan hükûmeti ve Taliban arasındaki barış anlaşmasının imzalanmasından önce, ABD koşulsuz çekilme kararını açıklamıştır. Taliban bu fırsattan yararlanarak ilk olarak ilçelerde, ardından eyaletlerde saldırılarını yoğunlaştırarak şehirlerin kontrolünü de bir bire ele geçirmiştir. Sonunda 15 ağustos 2021 Cumhurbaşkanı Eşref Ghani'nin Afganistan'dan kaçışı, Taliban'ın başkent Kabil'e girişinin zeminini oluşturmuş ve sonuç olarak bu grup ikinci kez Afganistan'a hâkim olmuştur. ABD'nin desteklediği Afganistan hükûmetin çökmesi, ABD'nin politikalarının başarısızlığına işaret etmiş ve onurlu bir çıkış stratejisi yerine aşağılayıcı bir çıkışa dönüşmüştür (Bahish, 2021).

3.3. Afganistan İslam Emirliği

Taliban 2021 Ağustos 15'inde Kabil'i ele geçirerek ikinci kez Afganistan İslam Emirliği hükûmetini kurmuştur. Siyasi yapıları, 1996-2001 yılları arasında süren ilk iktidar döneminden kaynaklanmıştır. İlk iktidar dönemindeki liderlik makamı Molla Muhammed Ömer'deyken (Motmain, 2015, s. 74), şu an bu makam Molla Hibetullah Ahundzade'dedir. Molla Hibetullah Afganistan İslami Ordusu'nun başkomutanı, ülkenin en yüksek dini otoritesi ve tüm siyasi kararlar ve atamalar hakkında onay veren ve nihai kararı veren devlet başkanıdır. Tüm kanun koyucular, kabine bakanları ve yargıçlar, Molla Hibetullah ile istişare ve onaydan sonra doğrudan Şura Meclisi tarafından atanmaktadır.

Afganistan İslam Emirliği hükûmeti, Afganistan'da şu anda yürürlükte olan hükûmettir ve Taliban İslami Hareketi'nin mevcut çerçevesi içinde uygulanmaktadır. Bu hükûmet, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç

sistemden oluşmaktadır. Taliban yetkililerine göre, gelecekte yeni bir anayasa hazırlanacaktır. Çünkü, mevcut hükümet, Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah dönemindeki 1964 Afganistan Anayasası'nın değiştirilmiş bir versiyonunu geçici olarak ülkenin en yüksek yasası olarak kullanmaktadır (Abbas, 2023, s.38).

Afganistan Başbakanlığı, sınırlı bir güce sahiptir ve Afganistan kabinesinin başkanı olarak sivil hizmetleri denetlemekle sorumludur. Tüm kararlar fiilen Kandahar'da bulunan liderlik makamı ve liderlik konseyi tarafından alınmaktadır (Ghosh, 2021). Mevcut Başbakan Muhammed Hasan Akhun'dur ve 7 Eylül 2021'de atanmıştır. Başbakan ayrıca iki başbakan yardımcısına sahiptir. Bu görevler sırasıyla Abdul gani Baradar ve Abdul selam Hanefi'nin elindedir.

Afganistan İslam Emirliği kabinesi, bakanlar ve idare başkanlarının çalışmalarını koordine ederek Afganistan'ın sivil hizmetlerini denetlemekle sorumludur. Liderlik konseyi, kabinenin çalışmalarını denetlemek ve başbakan, içişleri bakanı, dışişleri bakanı ve savunma bakanı gibi kilit pozisyonları doğrudan atamakla sorumludur (Ramachandran, 2021). Ancak, kabinenin çoğu üyesi aynı zamanda liderlik konseyi üyesidir ve liderlik makama sorumludur (Sofuoglu, 2021). Kabine üyelerinin etkili figürleri:

Mohammad Yaqoob, eski Taliban'ın kurucusu ve lideri, Molla Ömar'ın oğludur. Şu anda ülkenin Savunma Bakanlığı'nın başkanı olarak görev yapmaktadır (Fararu, 2023). Sarajuddin Haqqani, Jalaluddin Haqqani'nin oğlu ve Haqqani Ağ'ının lideridir. 1973 yılında doğan Haqqani, Taliban'ın en radikal kanadının liderliğini üstlenmektedir. Kendisi Amerika'nın Kara Liste'sinde yer almakta olup, yakalanması veya öldürülmesi için 5 milyon dolarlık bir ödül konulmuştur. Ayrıca, Haqqani şu anda Taliban lideri Molla Hibatullah Akhundzada'nın yardımcısı ve ülkenin İçişleri Bakanı olarak da görev yapmaktadır (BBC, 2022). - Emirhan Mottaki, Taliban'ın önemli bir figürü ve bakanlar kurulunda idari işlerden sorumluydu. Şu anda ülkenin dışişleri bakanı olarak görev yapmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2023). Şer Muhammed Abbas Stanikzai, Taliban'ın Doha'daki müzakere heyetinde önemli bir figürü olarak

müzakere ekibinin başkanlığını yürütmüştür (Pikan, 2020). Şu anda Taliban Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Taliban, Afganistan'ı ele geçirdikten sonra, yönetim alanında bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmaktadır ve bunlara Farklı başlıklar altında değinilecektir

3.3.1. Taliban'a Karşı Silahlı Muhalifler

Taliban'ın iktidara dönüşü ve hükümetinin kurulması, Afganistan'da yaygın olan radikal İslami düşünce "Deobandi" ekolüne olan bağlılıkları ve özellikle El Kaide gibi terör gruplarıyla olan düşünsel ve operasyonel ilişkileri nedeniyle endişelere yol açmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım izleme komitesinin iddialarına göre El Kaide, özellikle Afganistan'ın doğu, güney ve güneydoğu bölgelerinde bulunan 15 vilayetinde hala faaliyet göstermektedir. (Savari, vd., 2022, s. 90). Bu durum, Bölgesel ve küresel kaygıları beraberinde getirmiş ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekten başka bir sonuç getirmemiştir (Azizi, 2021, s.19).

Afganistan'ın tüm topraklarında ve halkının egemenliği altında Taliban'ın hâkimiyetine rağmen, uluslararası toplum ve hatta Afganistan'ın komşuları tarafından dile getirilen güvenlik endişeleri, bu hükümetin tanınmasında ciddi bir engel olarak kabul edilmektedir. Bu durumda iki senaryo göz önünde bulundurulabilir: İlk olarak, Taliban kendi kontrolü altındaki sınırlarda güvenliği sağlamada yetersizdir ve Taliban yetkilileri kendilerini yalnızca Afganistan'ın tek hükümeti ve egemen gücü olarak göstermeye çalışmaktadır. İkincisi, Taliban ideolojisini ve Afganistan topraklarının yönetimindeki benzer düşüncelere sahip gruplarla olan ilişkisini bırakıp uluslararası yasaların uygulanmasına ve icrasına boyun eğmek istemiyordur (Savari, vd., 2022, s.90). Taliban'a karşı muhalefet eden silahlı muhalifler da onlara bir sorun olarak görünmektedir. Bu muhalif gruplara Farklı başlıklar altında değinilecektir.

3.3.1.1. İŞİD (İslami Vilayet Horasan Devleti)

Taliban'ın iktidara geldiği aylarda, İŞİD, her zamankinden daha fazla saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıların Şiddetli bir şekilde artışı iki faktörden

kaynaklandığı görülmektedir (Jadoon ve d.,2022, s.33). Birincisi, Taliban'ın Afgan güvenlik güçleri üzerindeki zaferinin ardından yaşanan kaotik durum, Afganistan'ın bazı bölgelerinde güvenlik boşluğu yaratmıştır. İkincisi, daha genel olarak, IŞİD'in taktiklerin Taliban'a karşı etkisi düşük olsa da sık sık saldırıları gerçekleştirmiştir. (Sayed, 2021). IŞİD, Afganistan'ın kırsal bölgelerini tanımadığı için bu bölgelere nüfuz edememiş ancak, Taliban'ın zaferinden sonra onları hedef alarak yoğun suikast ve saldırılar düzenlemiştir.

Başlangıçta, İslami Vilayet Horasan için şehir bölgelerine daha fazla odaklanma stratejisi iyi sonuç vermiştir. Bu grup, tanıdık topraklarda faaliyet göstererek eğitimli ve selefi kesimlerden özellikle Kabul, Nangarhar gibi şehirlerde istihdam sağlamıştır. Taliban'ın şehir isyanlarıyla mücadele konusunda sınırlı deneyime sahip olması, IŞİD Horasan için bir avantaj sağlamıştır. Ayrıca, Taliban'ın iktidara gelmesiyle IŞİD Horasan hapisanesindeki mahkumların ve isyancıların özgür bırakılması onlara motivasyon ve enerji sağlamıştır.

Taliban, 2021'in sonlarında üstünlüğü yeniden kazanmaya başlamış ve şehirlerde IŞİD'a karşı şer gösteriler başlatmıştır. Bu, IŞİD'ı taktiklerini değiştirmeye zorlamış ve IŞİD'ı doğudaki Nangarhar vilayetinde operasyonel kapasitesinin bir kısmını kaybetmiştir, ancak komşu Kunar vilayetindeki Taliban güçlerine saldırmaya devam etmiştir. Bu saldırılar arasında, Taliban üslerine ağır silahlarla saldırılar gerçekleşmiştir. (Crisis Group, 2022, s.9-10). IŞİD, Taliban ile askeri olarak karşı karşıya gelmekten ziyade, saldırılarını öncelikle ülkenin Şii Hazara halkı yaşadığı bölgelere yöneltmiştir. IŞİD, kuruluşundan beri tipik olarak Şii Hazara halkı hedef alınmıştır (Irna, 2022).

IŞİD ve Taliban arasındaki düşmanlık, İslam'daki iki hareket olan Selefilik ve Deobandiizm arasındaki daha geniş bir tartışmaya dayanmaktadır. IŞİD, Taliban'ı sapkınlık ve şirk olmakla suçlarken, Taliban, IŞİD'ın selefi gruplarını Hariciler veya aşırılık yanlıları olarak gömektedir. İdeolojik çatışmanın bir yönü, dünya düzeni konusundaki anlaşmazlıklardır. IŞİD onu bozmaya çalışırken, Taliban kendilerini uluslar sistemi içinde bir aktör olarak konumlandırmıştır (Mahmudkhani, 2021).

3.3.1.2. Milli Direniş Cephesi

Afganistan'ın Cumhuriyet rejimine bağlı mensuplarından oluşan silahlı gruplar, 2022 yılının başlarında Taliban'ın en aktif muhalifi olarak IŞİD-Horasan'ın önüne geçmiştir (Sputnik, 2022). Afganistan'daki eski rejime bağlı silahlı grupların en büyüğü, Tacikistan'da olduğu bildirilen Ahmet Şah Mesud'un oğlu Ahmet Mesud tarafından yönetilen Ulusal Direniş Cephesi'dir. Ahmet Şah Mesud, 9 Eylül 2001'de El Kaide tarafından öldürülen ünlü mücahit komutandı. Ulusal Direniş Cephesi'nin muhalefeti, 15 Ağustos 2021'de Taliban kontrolü ele geçirdikten hemen sonra başlamıştır. O sırada Afganistan'ın Pençşir Vilayeti Taliban'ın kontrolünde olmayan tek vilayet olmuştur. Birkaç gün sonra, Andarab bölgesindeki isyancılar da Taliban'ı geri püskürtmüştür ancak, Taliban hızla kuvvetlerini Andarab ve Pençşir'e göndererek ana şehirleri kontrol altına almıştır (Azadi Radio, 2022).

2022 yazının başlarında beri Milli Direniş Cephinin saldırı sayısı azalmıştır. Andarab bölgesindeki Ulusal Direniş Cephinin savaşçıları, Taliban güvenlik personeline karşı sınırlı bir kapasite elde etmiş olsalar da genellikle Taliban kuvvetlerini gönderdiklerinde dağlık bölgelere geri çekilme zorunda kalmışlardır. Pençşir'de Milli Direniş Cephesi savaşçıları ise, dağlarda gizli mevzileri korumuş ancak henüz bir ilçeyi korumayı başaramamışlardır. Milli Direniş Cephesi'nin faaliyetleri, Pençşir, Parvan ve Kapisa vilayetlerinde genellikle darbe saldırıları, zaman zaman Taliban'ın arkadaki gözcüleri ve uzak hedefleri üzerine düzenlenen pusular ve nadiren Taliban yetkililerine yönelik suikastlerden oluşmaktadır (Crisis Group, 2022, s.12).

Pençşir ve çevresindeki çoğu silahlı muhalif gruplar, genellikle Milli Direniş Cephesi'nin komutası altında hareket etmektedir. Ancak bu, genellikle stratejik koordinasyonla gerçekleşir. Bu grupların liderliği çoğunlukla Afganistan dışında bulunur ve yerel komutanlar genellikle bağımsız olarak çalışırken, dışarıdan az bir yönlendirme alabilmektedirler. Bu esnek yapı, yerel memnuniyetsizlikler sonucunda Taliban'a karşı savaşa başlayan daha küçük grupları Milli Direniş Cephesi'ne çekme imkânını da sağlamaktadır (Langar, 2022).

Ulusal Direniş Cephesi, odağını kapsayıcı etnik haklara verme ve bu hakları savunmaya koymuştur. Bu grup, eski yönetim sistemine geri dönmeyi özellikle teşvik etmiyor ve hatta bazen eski devlet liderlerini Taliban'ın zaferine izin vermeleri nedeniyle eleştirmiştir. Ulusal Direniş Cephesi'nin yurtdışındaki görüşmelerde önemli figürleri, Taliban'la müzakere etmeyi ve onlarla bir anlaşmaya varmayı ifade etmiştir. Örneği, 23 Kasım 2023 tarihinde Moskova, Taliban karşıtı figürlerin katılımıyla bir toplantıya ev sahipliği yapmıştır ve bu toplantının sonuçları zamanla ortaya çıkacağını belirlemiştir (Azadi Radio, 2023).

3.3.2. Meşruiyet

3.3.2.1. Taliban'ın Meşruiyeti ve Güvenlik Endişeleri

Afganistan topraklarında onlarca yıldır çeşitli terörist gruplar faaliyet göstermiş ve Taliban, her biriyle farklı şekillerde bir ağ oluşturmuştur. Bunların arasında El Kaide de yer almıştır. Taliban ve El Kaide hedeflerini iletirmek ve yöntemlerini birleştirmek için hep birlikte çalışmıştır. Taliban, görünüşte Afgan topraklarında şariat kanunlarını uygulayarak ulusal hedefleri takip eden geleneksel bir aşırılık yanlısı dini gruptur. Ancak, diğer taraftan, camiler ve dini okullar gibi kurumlar aracılığıyla El Kaide ile bağlantı kurarak, bölge için her zaman bir tehdit oluşturmuştur (Thomas, 2021, s.14). El Kaide, hep uluslararası düzen için zorluklar yaratmak amacıyla Orta Doğu'da çok uluslu bir grup olarak faaliyet göstermiş ve davranışlarında şiddete çok fazla başvurarak diğer devletleri korkutmuştur (Berg, 2021).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin mevcut yaptırım listesinde Taliban'ın üst düzey yetkililerinin adları yer almaktadır. Bu kişilerin yaptırım listesinden çıkarılabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin tümünün onayı gerekmektedir. Bu nedenle, Batılı ve birçok diğer ülkeler Afganistan İslam Emirliği'ni tanımada Taliban'ın davranışlarını değiştirmek ve aşağıdaki belirtilen şartları yerine getirmek için bir baskı aracı olarak kullanmayı sürdürecektir gibi görünmektedir (Savari, vd., 2022, s. 89).

Bu şartlar şunlardır: 1. Taliban, El Kaide ve IŞİD gibi terörist gruplarla tüm bağlantılarını kesmelidir. Afganistan topraklarındaki bu grupların varlığına son verilmeli ve Afganistan topraklarının diğer ülkelerin çıkarlarına zarar

vermek için kullanılmasına engel olmalıdır. 2. Taliban, tüm etnik grupları ve toplulukları içeren kapsayıcı bir hükümet kurmalıdır. Bu hükümette, kadın hakları ve insan haklarına ilişkin asgari standartlar uygulanmalıdır (Azizi, 2021, S. 20).

3.3.2.2. Taliban'ın Meşruiyeti ve İnsan Hakları Endişeleri

İnsan hakları hukukuna göre, hükümetler, temel haklarının kurumsallaştırmak ve organize bir şekilde sağlamak için var olmuştur. İnsanlar; yaşam, özgürlük, mülkiyet ve diğer sivil, siyasi, sosyal ve ekonomik haklarını güvence altına almak için hükümete ihtiyaç duymuştur. İnsan hakları hukuku bağlamında, hükümetin meşruiyeti, kamuoyunun organize bir şekilde insan haklarını savunması isteğine dayanmaktadır. İnsan haklarını savunmak için hükümete olan etik ve hukuki yükümlülük, hükümetin devamlılığının meşruiyetini de sağlamaktadır. Bir devletin meşruiyetinin ölçütü, insan hakları ilkelerine ve düzenlemelerine uymasıdır (Fatemi, 2021, s. 209).

İnsan hakları meseleleri uluslararası veya ulusötesi bir nitelik kazanmıştır. Bu açıdan günümüzdeki devletler, camlı bir eve benzetilebilir. Herkes içeriye görebilir ve orada neler olup bittiğini ve olup bitenlerin uluslararası standartlara uygun olup olmadığını görebilir (Farmanian, 2013, s.7). Bu nedenle, devletlerin uluslararası meşruiyeti, yalnızca uluslararası taahhütlerine uymalarına bağlı değildir. Ayrıca, devletlerin iç davranışlarını da kapsar. Yani, ulusal egemenliğe sahip devletler, yasal meşruiyete sahip olmanın yanı sıra, ahlaki meşruiyete de sahip olmalıdır. Aksi takdirde, uluslararası kamuoyunun baskısıyla karşı karşıya kalacaklardır. Bu baskı, resmi insan hakları kurumlarının, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının açıklamalarından etkilenecektir (Sajjadpour, 2009, s. 70).

Taliban tarafından kurulan hükümet, Afganistan tarafından kabul edilen belgeler ve hatta ülkenin iç mevzuatı da dahil olmak üzere insan hakları yasaları ve uluslararası standartlara uymayarak ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır. Kadın ve kız çocuklarının haklarını özellikle ayrımcı tutumları, dünya toplumu ve kamuoyu tarafından şiddetle kınanmıştır. Ayrıca, sıradan insanların normal bir yaşam sürme hakkı olan çalışma ve eğitim hakları gibi konulardaki katı düzenlemeler uluslararası kurumlarını harekete geçirmiştir.

Özellikle kadın ve kız çocuklarının hakları ve azınlık hakları konusunda, Taliban Ağustos 2021'den itibaren şeriat yasalarına göre resmi davranış ve uygulamalarını yeniden başlatmıştır. Taliban, kadınların başörtüsü takmaları koşuluyla geçmişte olduğu gibi iş yerlerinde kalabildiklerini iddia etse de bu durum pratikte hala gerçekleşmemiştir (Thomas, 2021, s.20). 18 Eylül 2021'de Taliban Eğitim Bakanlığı, okulların yalnızca erkek öğrenciler ve öğretmenler için açılacağını ve kızlar için kapalı olacağını ve kadınların evde kalması gerektiğini duyurmuştur. Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahit, bunun geçici bir durum olduğunu ve koşullar uygun olduğunda kız okullarının açılacağını iddia etmiştir. Ancak, Taliban'ın iktidara gelmesinden bu yana iki yıl geçmesine rağmen, bu tür bir adım henüz atılmamıştır (Savari, vd., 2022, s. 92).

Taliban, Afganistan halkının haklarını gözetmediği sürece uluslararası toplumun meşru bir üyesi olması imkânsız görünmektedir. Taliban eğer resmiyet kazanmak istiyorsa, ilk adımda iç meşruiyetini kazanması ve halkın desteğini alması gerekmektedir. Ayrıca, ABD'nin Afganistan Kadın İşleri Temsilcisi, Taliban katı tutumlarından geri adım atmadığı ve davranışlarında değişiklik yapmadığı sürece onların meşruiyetini ve tanınmasını sağlamayacağını söylemiştir. Bu nedenle, Taliban demokrasinin en temel ilkelerinden ve özgürlük ve insan haklarına saygının en temel kavramlarından çok uzak olduğu görünmektedir. İç meşruiyet eksikliği Taliban hükümetinin uluslararası toplumda siyasi ve hukuki olarak tanınmasına engel yaratmaktadır.

3.3.2.3. Uluslararası Toplumun Taliban ile Karşılaşması ve Tepkisi

Hiçbir ülke şu ana kadar Taliban'ı tanımamış ve bu grubun Afganistan üzerindeki hakimiyetine meşruiyet kazandıracağı için bu gruba tanınma konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkmıştır. Hatta Afganistan'ın komşuları bile bu devletle ilişkiler kurmakta ve onu tanıma konusunda ciddi şüpheler yaşamıştır. Örneğin, 25 Haziran 2022'de Afganistan'ın komşuları ve özel temsilcinin katılımıyla Taşkent Konferansı düzenlenmiştir. Ancak bu konferansta Taliban'ın tanınmasına dair hiçbir karar veya hatta ima yapılmamıştır. Taliban temsilcileriyle yapılan görüşmelerde de onları tanımaya yönelik bir işaret içermemiştir. Örneğin, 22 Ocak 2022'de Norveç'te yapılan toplantıda, Norveç Dışişleri Bakanı, Taliban liderleriyle yapılan toplantıda,

Taliban temsilcilerini davet etmenin ve onlarla müzakere etmenin hiçbir şekilde Taliban'a meşruiyet kazandırmayacağı konusunda açıkça konuşur (İrna, 2022).

Afganistan'ın uluslararası örgütlerdeki ve Birleşmiş Milletler'deki temsilciliklerinin hala eski hükümetin temsilcisi tarafından kullanıldığı ve eski hükümetin temsilcilik bürosunun New York'ta faaliyet gösterdiği gerçeği de vardır. Hatta, Eylül 2022 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun yıllık oturumunda eski Afganistan hükümetinin temsilcisi konuşma yapmıştır. Taliban'ın temsilcilerinin kontrolünde bulunan büyükelçilikler ise şunlardır: Pakistan, İran, Çin, Rusya, Katar ve Türkmenistan'daki Afganistan büyükelçilikleri tamamen Taliban'ın kontrolüne geçmiş ve Dubai, İstanbul ve Meşhed'deki Afganistan konsoloslukları da bu grup tarafından kontrol altına alınmıştır. Ancak, bu ülkeler Taliban'ı resmen tanımamıştır. Buna ek olarak, birçok ülke, ABD hükümeti ve Hazine Bakanlığı dahil olmak üzere, Afganistan hükümetinin varlıklarını bloke etmiş ve bunları Taliban'a vermemiştir. Taliban, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'ndan defalarca borç ve yardım talebinde bulunmuş, ancak bu talepler, ülkenin ekonomik kaynaklarının serbest bırakılması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Ayrıca, Fransa, İrlanda ve Estonya gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde üç Avrupa ülkesini temsil eden temsilciler, Taliban ve Afganistan'a yönelik herhangi bir yaptırımın kaldırılmasını, demokratik bir sistem ve insan haklarının tesis edilmesine bağlamıştır (Savari, vd., 2022, s. 96) Bu nedenle, Afganistan'ın varlıklarının serbest bırakılması, Taliban temsilcilerinin kabul edilmesi ve Afganistan'a insani yardım sağlanması, komşu ülkelerin sınırlarını geçmişte olduğu gibi açması ve elbette uluslararası kurumların mali yardımları ve genel olarak Taliban'ın Afganistan halkı tarafından kabul edilmesi, Taliban'ın iç meşruiyetine bağlıdır.

Uluslararası toplumun açık tutumlarına ve kamuoyunun Taliban'ın güvenlik ve insan hakları konusundaki endişelerine rağmen, Taliban'ın uluslararası toplumla karşı karşıya kaldığı sert tutumu devam etmektedir. Dünya vatandaşları, bu grubun davranışlarında ve eylemlerinde sert ve esnek olmayan tutumlarını görmeye devam etmektedir.

Son birkaç ay içinde, Taliban, önceki hükümetten kalan bir grup devlet memurunu işten çıkararak hatta bazı durumlarda işkence etmiştir. Ayrıca, kadın ve kız çocuklarının haklarını koruma ve güvence altına alma konusunda da engeller oluşturmuştur. Taliban, Afganistan toplumundaki sosyal ve siyasi gereklilikleri görmezden gelmeye devam etmekte ve insanların temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaktan kaçınmaktadır.

Taliban yetkilileri, uluslararası yükümlülüklerle bağlı olduklarını ve bunu kabul ettiklerini defalarca iddia etmiş olsalar da bu ifadeler sadece sözlerle sınırlı kalmıştır ve bu hükümetin insan haklarına olan taahhütleri ve güvenlik endişelerini ele alma çabaları, eylem ve davranışlarında yeterince yansımamaktadır. Taliban tarafından yönetim ve insanlarla ilişkilerde, uluslararası toplumla ilişkilerde şiddet içeren ve ideolojik uygulamaların birçok belirtisi bulunmaktadır. Örneğin, son aylarda, Kabil'de intihar bombacılarının ve ailelerinin onurlandırıldığı bir etkinlik düzenlendiği ve hatta maddi destek sağlandığı geniş çapta rapor edilmiştir. Bu eylemler, aşırılıkçı ve intihar unsurlarının ideolojik ve pratik temellerini güçlendirmekte ve çözülmemiş güvenlik sorunlarını ve endişelerini devam ettirmektedir.

3.3.3. Taliban İktidarının İki Yılında Afganistan

3.3.3.1. Ekonomik Durum

Taliban, Afganistan ekonomisini göz önünde bulundurarak, Afganistan'ın idari sistemini küçülttü ve birçok kurumu Afganistan'ın idari yapısından çıkarmıştır. Bu sayede, idari maliyetlerini azaltmasını başarmıştır. Ancak, ülke çapında ve askeri düzeyde idarelerin mevcut maliyeti büyük bir ulusal bütçe gerekmektedir. Bu büyük mali bütçeyi sağlamak için Taliban, Afganistan'ın her yerinden tam vergi ve gümrük gelirlerini toplamaya başlamıştır. Uluslararası gözlemcilerin de kabul ettiği gibi, bu alanda başarılı olmuştur. Afganistan'ın vergi sistemi, son cumhuriyet dönemine kadar bir mali yolsuzluk kaynağı olarak gümrükleri ise, Afganistan'ın yerel komutanları ve liderleri için mafya gelirleri kaynağı olmuştur. Bu nedenle, önceki hükümetler, hatta normal ulusal bütçeyi bile sağlayamamıştır (Kamil, 2023).

Taliban, Afganistan döviz piyasasında bir kargaşadan sonra, Afganistan parasının değerini düşmekten hızla kurtarmayı başarmıştır. Taliban, ikinci

yılında, ilk yılındaki iktidarından daha iyi bir performans göstererek, döviz piyasasını yönetmek ve Afganistan parasının değerini korumak konusunda daha başarılı olmuştur. Dünya Bankası'nın raporuna göre, Afganistan geçici hükümeti, son aylarda Afganistan piyasalarında enflasyon oranını önemli ölçüde kontrol altına aldığını söylemiştir (Azadiradio, 2023).

Taliban, uluslararası yaptırımlar ve Afganistan Merkez Bankası'nın yurtdışındaki varlıklarının dondurulması gibi zorluklara rağmen, Afganistan'ın içinde ekonomik bir çıkış yolu olarak doğal kaynakların satışına yönelmiştir. Afganistan'da Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi ve Batılı ülkelerin yıllık milyarlarca dolarlık kalkınma yardımlarını kesmeleriyle ekonomik bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Taliban yetkilileri, dış yardımların azalması nedeniyle oluşan boşluğu doldurmak için yerel doğal kaynaklardan faydalanmayı hedeflemiştir (Voa News, 2023).

Taliban hükümeti, hiçbir ülke tarafından Afganistan'ın resmi hükümeti olarak tanınmasa da petrol, bakır, altın ve lityum gibi doğal kaynakların çıkarılması için Çin ve diğer yabancı şirketlerle milyarlarca dolarlık anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca, Çin şirketlerinden birisi Kuzey Afganistan'da petrol çıkarmak için önümüzdeki üç yıl içinde 540 milyon dolar yatırım yapmayı taahhüt etmiştir (RFI, 2023). Afganistan'ın maden zenginliklerinin trilyonlarca dolar değerinde olduğu tahmin ediliyor, ancak güvenlik endişeleri ve gerekli altyapının eksikliği nedeniyle yabancı yatırım zorlu bir görev olmuştur. Taliban, bu zorlukları aşmak için çaba sarf etmektedir (Anadolu Ajansı, 2023).

Taliban geçici hükümetinin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2023 yılında ekonomik altyapının gelişimi için bir dizi önlem aldığını ve tarım, madencilik ve işleme sektörlerinde 8 milyar dolarlık yatırım fırsatlarını sağlamak için birçok projeyi hayata geçirmeye başladığını söylemiştir. Bu yatırımların gerçekleşmesi halinde ülkenin ekonomik kalkınmasında büyük bir dönüşüm yaşanacaktır. 2022 yıl, ABD hükümeti bazı durumlar dışında Taliban tarafından kontrol edilen kuruluşlarla yapılan ticaret işlemlerine yönelik bazı muafiyetler vermiştir. Bu muafiyetler, doğrudan Taliban'ın yararına olan işlemler dışında ticarete izin verilmesini öngörmüştür (Voa news, 2023).

3.3.3.2. Kadınların Çalışma ve Eğitim Hakkı

Taliban Hükümeti, kız çocuklarının eğitimden mahrum edilmesinden iki yıl sonra, ikinci yılında da kızlara üniversite giriş sınavlarına girme izni vermemiştir. En son olarak, Taliban, birkaç vilayetteki ilkokullara, 10 yaşın üzerindeki kız çocuklarının kayıt ve eğitiminden kaçınmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Her ne kadar iki yıllık eğitim süresi kısa bir süre olsa da sınavdan mahrum bırakılan kızlar için bu, bir ömür boyu sürececek bir kader olarak kabul edilmektedir. Bu kızlardan birçoğu ya sonsuza kadar okuldan ayrılmış ya da erken evliliklere yakalanmıştır. Kızların ve kadınların çalışma ve eğitimden mahrum bırakılması, sadece kadınları etkileyen bir durum değil, aynı zamanda ülkenin tüm aile ve nüfusunu etkilemiştir. Taliban, kadınların ve kızların çalışmasından yasaklamaya karşı, şimdiye kadar uluslararası baskılara hiçbir şekilde boyun eğmemiş ve hatta ikinci yılındaki hakimiyetinde de tüm ülkedeki kadın kuaförlerini de kapatarak bir tepki eyleminde bulunmuştur (Kamil, 2023).

Taliban hükümetinin kız çocuklarının eğitimden ve iş hayatından menetmesi politik açıdan basit bir meseledir ve mevcut Taliban hükümetinin varlığını da tehlikeye atmayacaktır. Çünkü hiçbir ülke, Afganistan kızlarının eğitim ve çalışma hakkı için Taliban ile savaşa girmeyecektir. Ancak meseleyi sosyolojik bir bakış açısıyla ele alırsak, Taliban'ın kız çocuklarının ve kadınların eğitiminden ve özellikle iş hayatından menetmesinin, Afganistan'daki aileler arasında Taliban'a karşı derin ve yaygın bir nefret duygusu açıldığı görünmektedir. Bu nefret duygusu, ailelerdeki çocuklara da aşılacak ve Taliban'a karşı olan bu düşmanlık, Afganistan'daki aileler arasında yerleşik hale gelirse, Taliban'ın kamuoyundaki itibarını ve desteğini ciddi şekilde tehlikeye atabilir. Ayrıca, Taliban'ın radikal liderlerinin kız çocuklarının eğitime yönelik yasağına devam etmesi, Taliban liderleri arasında fikir ayrılıkları da neden olmuştur.

Genel olarak, Taliban hükümeti son iki yılda medya ve sivil toplum kuruluşlarının özgür ve bağımsız faaliyet alanını kademeli olarak sınırlandırmış ve protestocuları ve sivil aktivistleri tutuklamıştır. Bu değişiklikler ve eylemler, ülkede ifade ve eleştiri özgürlüğünün ihlal edilmesine neden olmuş ve sivil

toplum ve medya üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Taliban hükümeti şimdiye kadar 67 sivil aktivistin ve 98 gazetecinin tutuklandığını açıklamıştır (Kaveh, 2023). Afganistan toplumundaki bu kısıtlamaların ve tutuklamaların etkileri, bu değişikliklerin en tehlikeli etkilerinden biri olmuştur. İnsan hakları ve ifade ve eleştiri özgürlüğü, sivil toplumun temel ilkeleri olarak etkilenmiştir ve bu eylemler, ülkedeki gerilimi artırmıştır(Forough, 2023).

Taliban hükümetinin ikinci yılı da kızlar ve kadınlar için eğitim ve çalışma haklarını sağlama ve koruma konusunda geçmişteki gibi başarısız olmuştur. Bu durum, bu yıl dünya çapında daha geniş eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur.

3.3.3.3 Taliban'ın Askeri-Güvenlik Gücü

Taliban lideri Molla Hibetullah, Afganistan genelindeki liderlik hiyerarşisini ortadan kaldırmış ve tüm savaş bölgelerinde komutanlarına karar verme ve askeri operasyonlar yürütme yetkisini vermiştir. Bu askeri strateji, Taliban savaşçıların gücünü ve hareket kabiliyetini önemli ölçüde artırmıştır. Önceki Afganistan sisteminde, anayasanın hükümlerine göre, Cumhurbaşkanı Eşraf Gani kendini "Afganistan Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanı" olarak görüyor ve onun izni olmadan hiçbir komutan, Afganistan'ın hiçbir noktasında ateş açma yetkisine sahip olmamıştır. Bu durum, Afganistan komutanları ve askerlerinin savaş alanında hareket kabiliyetini ortadan kaldırmıştır (Kamil, 2023).

Taliban, Afganistan'daki ikinci yıl iktidarında, polis, ordu ve istihbarat yapılarını tamamlamak için yeterli fırsat bulmuş ve NATO ve ABD'den geride kalan modern ekipmanı kullanarak, ilk yıl iktidarına kıyasla Afganistan toprakları üzerinde daha fazla hakimiyet kazandırmıştır. Bu nedenle, Taliban'ın ikinci yılında, IŞİD ve Ulusal Direniş Cephesi'nin Taliban mevzilerine yönelik saldırılarının sayısı sınırlı kalmıştır.

SONUÇ

Afganistan tarihinin her sayfasında ve politikaların oluşturulmasında hiçbir zaman ulusal çıkarlar değil, bireysel veya özel grup çıkarları göz önünde bulundurulmuştur. Bu durum, Afganistan'ın ulusal desteğinden yoksun ve uluslararası sistemde tam olarak itibar sahibi olmayan bir ülke olmasına neden olmuştur.

1992'de mücahit grupları Kabil'e geldikleri andan itibaren iktidar üzerinde güç ve egemenlik elde etmek amacıyla bu gruplar arasında çatışmalar başlamıştır. Özellikle İslam Parti lideri Gülbeddin Hikmetyar ve Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani liderliğindeki Partiler ülke içinde şiddetli bir rekabet içinde savaşımıştır. Eğer bu partiler, gerçekten bir araya gelip grupsal ve kişisel çıkarlarından vazgeçmiş olsaydı, Afganistan'da bir felaket yaşanmaz ve dış güçler, Afganistan'ın içişlerine karışmaya asla cesaret edemezdi. Mücahitlerin iktidarı döneminde, Afganistan'da çok sayıda iç savaş yaşanmıştır. Bu savaşlar sonucunda Kabil şehri, tarihi, kültürel ve ekonomik açıdan yıkıma uğramış. Tüm bu olaylar Afganistan'da Taliban adında bir gücün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Afganistan tarihinin bir parçası olan Taliban, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkelerinin sağlamış olduğu eğitim destekleri sayesinde gelişmiştir. Taliban'ın örgütlenmesi ve yönlendirilmesi ilk olarak Pakistan'daki dini okullarda başlamıştır. Pakistan devleti, Taliban'a askeri, siyasi ve mali destek verilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Taliban, 1994- 1996 yılları arasında devlet ve mücahit partilere karşı sürekli savaşlarla karşılaşmış olsa da 26 Eylül 1996 yılında Afganistan'ın başkenti Kabil'i ele geçirmesiyle egemenliğini ilan etmiştir.

Taliban'ın ilk iktidar dönemi 1996-2001 yılları arasında olmuştur. Taliban'ı devlet olarak Pakistan, BAE ve Suudi Arabistan tanımıştır. Taliban'ın iktidarı sırasında aşırılık ideolojisi, Afganistan'ın coğrafi-dini koşulları ve siyasi-sosyal istikrarsızlığı nedeniyle, Taliban ile ortak bir temele sahip olan El Kaide gibi gruplar, faaliyetlerini arttırmak amacıyla Afganistan'ı bir üs olarak

kullanmıştır. O dönemde Taliban, insan haklarını ihlal eden baskıcı eylemleriyle dünya çapında faaliyet gösteren bir terör örgütü olarak tanınmıştır.

11 Eylül saldırıları, ABD için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki tarihte yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. ABD, kendisini dünyanın tek süper gücü olarak görmesine rağmen, bu saldırılar sarsıcı, korkunç ve aşağılayıcı olarak kabul edilmiştir. Bu saldırıları CIA tarafından takip edilen El Kaide lideri Usame bin Ladin'e bağlı kişiler tarafından gerçekleştirmiştir. Bin Ladin'i bu olayların sorumlusu olarak suçladıktan sonra onu yakalamak için ABD askeri bir saldırı hazırlığına başlamıştır. Bu kapsamda, savaş gemileri Körfez ve Hint Okyanusu'na gönderilmiştir.

ABD'nin Afganistan'a yönelik 7 Ekim 2001 yılında hava bombardımanlarıyla başlayan askeri saldırıları El Kaide'yi ve Taliban'ı ortadan kaldırmak amacını taşımıştır. Bu saldırıda ilk olarak, Afganistan'daki Taliban'ın kontrol merkezleri, komuta merkezleri, savunma tesisleri ve eğitim kampları bombalanarak füzelerle vurulmuştur. Saldırı sonucunda, Kabil, Kandahar, Herat, Celalabad, Mazar-ı Şerif ve Kunduz gibi stratejik öneme sahip şehirler Taliban'ın elinden alınarak, müttefik güçlerin kontrolüne geçmiştir.

ABD, müttefik güçlerin Kabil'e girmesinin ardından geçici bir yönetim kurmak ve uluslararası bir güvenlik gücü oluşturmak için harekete geçmiştir. Bu amaçla, ABD'nin arabuluculuğu ve hakemliğiyle, 2001 Aralık ayında Almanya'nın Bonn kentinde yeni Afganistan hükümetini seçmek için bir konferans düzenlenmiştir. Sonuç olarak, Hamid Karzai, Afganistan'ın geçici hükümetinin başkanı seçilmesinin ardından Afganistan'da cumhuriyet sistemi hüküm sürmeye başlamıştır. Taliban ise 2001'den sonra da farklı taktikler kullanarak savaşına devam etmiş ve 2021'de tekrar Afganistan İslam Emirliği'ni kurmuştur.

ABD, Taliban ile 20 yıllık savaştan sonra, Afganistan'dan çekilmesini kendi çıkarları açısından değerlendirmiş ve Taliban ile müzakereler çerçevesinde Doha Anlaşması'nı imzalamıştır. Amerika'nın Taliban ile imzaladığı Doha anlaşmasındaki amaç, Taliban ile Afganistan hükümeti

arasında barışı tesis ederek kendisinin Afganistan'dan onurlu bir şekilde çıkabilmesini sağlamaktır. Doha Anlaşması, bir yandan Taliban'ın uluslararası meşruiyet kazandırılmasına diğer yandan ise 5 bin Taliban mahkumunun serbest bırakılmasına ve Taliban mevzilerine yönelik hava saldırılarının durdurulmasına neden olmuştur. Afganistan devleti ve Taliban arasında barış anlaşması imzalanmadan ABD hükümeti 11 Eylül 2021'e kadar Afganistan'dan tüm kuvvetlerini koşulsuz olarak çekme kararı almıştır. Taliban, bu fırsattan yararlanarak önce ilçeleri, ardından eyalet merkezlerini ele geçirmiş sonra Amerika'nın bu duruma göz yumması ve Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkenin terk etmesi üzerine, Kabil'i ele geçirmiş ve 20 yıllık savaşın galibi olduğunu ilan etmiştir.

Taliban'ın iktidara dönüşü büyük ölçüde başarılı sonuçlanmıştır. Ağustos 2021'de hiçbir muhalefet ve geniş çaplı direniş olmadan önce Kabil'e giren Taliban, Afganistan'ın neredeyse 34 vilayetini ele geçirmeyi başarmıştır. Eylül 2021'de Taliban Pencşir vilayetini ele geçirmeden önce, Afgan Ulusal Direniş Cephesi bir ay boyunca o vilayetin kontrolünü elinde tuta bilse de Taliban'a karşı direnmekte başarılı olamamıştır. Afgan Ulusal Direniş Cephesi ve birçok diğer gruplar silahlı direnişlerini sürdürdüklerini iddia etseler de şu ana kadar birleşik bir cephe oluşturmayı veya önemli bir yabancı destek sağlamayı başaramadılar.

Aralık 2023 itibariyle, yani Afganistan'ın Taliban tarafından ele geçirilmesinden iki yıldan fazla bir süre sonra, hiçbir ülke Afganistan İslam Emirliği'ni resmen tanımamıştır. Ancak birçok ülke, Taliban yetkililerine elçilik ve konsoloslukları teslim ederek Taliban'ın atanan diplomatlarının yetkilerini onaylamış ve gayri resmi olarak diplomatik ilişkilerini sürdürdüremeye devam etmiştir. Mayıs 2023'te Taliban hükümeti sözcüsü Zabihullah Mücahid, Afganistan'ın en az 14 ülkeye diplomat gönderdiğini belirtmiştir.

Afganistan'ı 2 yıldan fazla bir süredir kontrol eden Taliban, hiçbir ülke tarafından tanınmamış olsa da dünyanın çoğu devleti, onları hâkim bir hükümet olarak onlarla etkileşim kurmak için pragmatist bir yaklaşım benimsemiştir. Bu politikanın nasıl ilerleyeceği, Taliban'ın insan hakları konusundaki

taahhütlerine ve kapsayıcı bir hükümet oluşturma yönündeki hareketlerine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- 8am. (2010). Afganistan'daki uluslararası güçlere karşı Taliban'ın Cihad Bildirgesi. <https://8am.media/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Abbas, H. (2023). The return of the Taliban. New Haven: Yale university press
- Afzali, Ş, F. (2020). Amerika'nın Afganistan'ı İşgali. Tahran: khalilian Yayıncılık
- Ağaceri, M. J. ve Kerimi, M. (2015). Afganistan'da Bölgesel Oyuncuların Taliban ve Sonrası Devlet Oluşturma Sürecinde Rolü. Uluslararası ilişkiler çalışmaları, 3 (8), 57-104
- Ahmadi, H. (1998). *Taliban: Kökenleri, ortaya çıkış nedenleri ve büyüme faktörleri. Siyasi ve Ekonomik Bilgiler dergisi* 1377, 131- 132
- Alevi, M, B. ve Habibi, M. (2013). *Afganistan'ın ikinci cumhurbaşkanlığı seçimlerinin başında yansıması. Sosyal Bilimler Dergisi*, (64), 194-196.
- Amiri, J. (2010). Afganistan'da demokrasinin kötü kaderi. Kabil: Saeed Yayıncılık.
- Andishmand, E. (2004). İstilalar ve direniş yıllar. Kabul: Peyman Yayıncılık.
- Ansari, k. B.A. (2003). Afganistan Petrol Ateşinde: Söylenmemiş Gerçekler. Kabul: Maiwand Yayıncılık.
- Anuri, R. (2011). Bonn anlaşmasına genel bakış. BBC, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/12/111128_k01_bonn2_agreement_review (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Arefi, E. (1999). *Taliban'ın dini ve etnik temelleri. Bilimsel Araştırma Dergisi*, 1 (4), 191-212
- Arvin, E. (2010). Afganistan'da Temsilciler Meclisi'nin siyasi sistemdeki rolü. BBC. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2010/09/100914_k02-pe-parliament-in-gov-system (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Arya, Z. (2020). Taliban'ın stratejisi ve savaş yöntemleri nasıldır? 8am,

<https://8am.media/what-is-the-talibans-strategy-and-methods-of-warfare/>
(Erişim tarihi: 15.12.2023).

Azadiradio. (2019). Taliban, uyuşturuca kaçakçılığı yoluyla elde ettiği parayla savaşma kabiliyetini güçlendiriyor. <https://da.azadiradio.com/a/30237369.html>
(Erişim tarihi: 15.12.2023).

Azadiradio. (2023). Moskova'da Taliban karşıtı figürlerin buluşması; meşru bir hükümet kurulması ve müzakerelere başlanması vurgulandı. <https://da.azadiradio.com/a/32697004.html> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Azadiradio. (2022). Taliban'a karşı direniş; Her geçen gün daha da büyüyen gruplar. <https://da.azadiradio.com/a/31823880.html> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Azimi, M.N. (1997). Ordu ve siyaset. Peşaver: Saba Yayıncılık.

Azizi, S. (2021). *Afganistan İşlam Emirliği'nin uluslararası hukuk açısından tanımlanması. Uluslararası ilişkiler dergisi*, 2. (18). 14.

Bahish, H. (2021). Doha anlaşmaları; Hükümet iki kampa bölündü. 8am. <https://8am.media/doha-agreements-the-government-negotiation-team-is-divided-into-two-camps/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Bahrami, M, R. (2010). Afganistan'a saldırı; NATO ilk kez anayasasının 5. Maddesini kullandı. Khabaronline, <https://www.khabaronline.ir/news/73851/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

BBC. (2001). George W. Bush'un 11 Eylül sonrası konuşması. https://www.bbc.com/persian/world/2011/09/110905_l78_bush_sp_2 (Erişim tarihi: 14.12.2023).

BBC. (2009). Hamid Karzai Afganistan Devlet Başkanı ilan edildi. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/11/091102_ram_election_cancelled (Erişim tarihi: 15.12.2023).

BBC. (2013). Molla Abdülğani berader kimdir? https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/09/130919_k03_profile_mulla_ghani_bradar (Erişim tarihi: 14.12.2023).

BBC. (2015). Gani ve Abdullah arasındaki farklar; Milli Birlik Hükümeti çıkmaza mı

- girdi?.https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/04/150408_zs_afghan_nu_g_differences (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- BBC. (2021). Taliban hükümetinin başı Muhammed Hasan Akhund kimdir?
<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58474927> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- BBC. (2022). Taliban'ın İçişleri Bakanı Sırajuddin Haqqani, 10 Milyon Dolar Ödüllü ABD Federal Soruşturma Bürosu tarafından Aranan, Yüzünü Gösterdi.
<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60623832> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Berg, K. (2020). The foreign policy of the Afghan Taliban harpviken. Oslo: peace resreach institute.
- Butto, B. (2020). Benazir Butto Doğu'nun Kızı. (Çev: A. R. Ayari). Tahran: Ettelaat Yayıncılık.
- Call, S. (2013). Afganistan: Bir Savaşın Anılarında. Lodon: Prestel
- Cebraili, H. (2018). Afganistan İslam Hareketi tarihine giriş. Mandegar,
<https://mandegardaily.com/?p=70378> (Erişim tarihi: 30.11.2023).
- Coll, S. (2004). Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan and Bin Laden, From the Soviet Invasion to September 10, 2004. New York: The Penguin Press
- Çeganizade, G. A. ve Sahraei, M. R. (2015). *Afganistan'da Barış Sürecinin Bonn Anlaşması Sonrası Değerlendirilmesi. Stratejik Politika Araştırmaları Dergisi*, 4 (14), 44-94
- Daghiq, Z. (2006). Mücahit Hükümeti ve Kutsallık Maskelerinin Çıkarılması. Esalat,
https://www.esalat.org/images/hokomate_mojahedden_va_barkenaari.htm (Erişim tarihi: 30.11.2023).
- Danesh, A. (2019). The Intellectual- Ideological Foundations of Taliban (İslamic Fundamentalism and Deobandi School), Quarterly of Contemporary Thought, Andisha Foundation Press, 18: 59-76
- Dawlatyar, A. K. (2021). *Taliban'ın iktidara gelmesinin faktörleri. Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5, (2). 433 – 455.
- Dışişleri Bakanlığı. (2023). Afganistan islam emirliği dışişleri bakanı amirhan

motaghi'nin biyografisi.
<https://mfa.gov.af/fa/%D8%A8%DB%8C%D9%88%DA%AB%D8%B1%D8%A7%D9%81%D9%8A-2/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Erol, M. S. ve Bingöl, O. (2012). Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler, Gazi Akademik Bakış, 5(10), 177.

Etilaatroz. (2018). Eşref Gani: Son dört yılda Afganistan'da 45 binden fazla güvenlik gücü öldü. <https://bard.google.com/chat/5b5f2186017f82b9> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Etilaatroz. (2020). Kıtlık krizi: İşsiz sayısı 9 milyondan 18 milyona yükseldi. <https://www.etilaatroz.com/102912/hunger-crisis-number-of-unemployed-has-increased-from-9-million-to-18-million/#:~:text=> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Euronews. (2018). Hakkani ağının lideri Celaleddin Hakkani kimdi?. <https://pars.euronews.com/2018/09/04/who-was-jalaluddin-haqqani-the-leader-of-haqqani-network> (Erişim tarihi: 14.12.2023).

Farmanian, A. (2013). Libya insani krizi'nde insan hakları ve insani hukuk kuralları. Yüksek lisans tezi: Payam Nur Üniversitesi

Fatemi, S. (2021). Çağdaş insan hakları. Tahran: Çağdaş görünüm yayıncılık

Ferzan, A. Ş. (2010). Afganistan: Mücahid yönetiminden Taliban'ın çöküşüne kadar. Mashhad: Ahange Ghalam Yayıncılık.

Furuğ, S. (2023). Afganistan'da Taliban'ın iki yılı: İfade özgürlüğü, medya ve gazetecilikteki zorluklar. Azadiradio, <https://da.azadiradio.com/a/32544332.html>

Ghazniwal, Ş. (2020). Başbakan Molla Muhammed Rabbani'nin Biyografisi. Afganistan İslamEmirliği, <https://www.alemarahdari.af/?s=%D9%85%D9%84%D8%A7+%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF+%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C> (Erişimtarihi: 14.12.2023).

Ghosh, P. (2021). Taliban Cabinet has no 'actual' power and that's why they are fighting: Report. Hindustantimes, <https://www.hindustantimes.com/world-news/taliban-cabinet-has-no-actual-power-and-that-s-why-they-are-fighting-report-101632412929817.html> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

- Ghubar, G. (2020). Afganistan'daki Mevcut ve Birleşik Hükümetler Arasındaki Yapısal Farklılıklar. <https://tolonews.com/fa/afghanistan/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Giustozzi, A. (2007). Afganistan: Savaş, Siyaset ve Toplum. (Çev: E. Şafai). Tahran: rfan Yayıncılık.
- Haqjo, M. A. (2001). Afganistan ve Dış Müdahaleler. Peşaver: Al- Azhar yayıncılık.
- Hasani, M. B. (2020). Afganistan'da Ulusal Kimlik Krizinin Tarihi Arka Planı ve Çözüm Yolları. İslam Tarihi Fikirler Aynasında, 18 (39), 95-133
- Independent Persian, (2021). IŞİD, Afganistan'da yeniden dirilmeye çalışıyor. <https://www.independentpersian.com/search/site/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Internetonal Crisis Group. (2022). Afganistan'ın Taliban yönetimi altındaki güvenlik sorunları. Asya raporu 326.
- Irani, J. (2021). Amerika ve Taliban nasıl ve neden anlaşmaya vardı? <https://translate.google.com/?sl=fa&tl=tr&text=> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Iranian Students' News Agency. (2001). BM özel elçisi ve Muhammed Zahir Şah'ın Roma'daki görüşmesi. <https://www.isna.ir/news/8007-00315/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Irna. (2021). Afganistan geçici kabinesi üyelerinin kayıtlarına bir bakış. <https://www.irna.ir/news/84463854/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Irna. (2022). IŞİD Horasan'ın Sürekli Terörist Saldırıları, Afganistan'da Taliban'ın Güçsüzlüğünü Sorgulamaya Çağırıyor. <https://www.irna.ir/news/84737574/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- İmami, H. (1999). Afganistan ve Taliban'ın Yükselişi. Tahran: Şab Yayıncılık.
- Jadoon, A. Vd. (2022). The İslamic State Threat in Taliban Afghanistan: Tracing the Resurgence of İslamic State Khorasan. CTC Sentine
- Kakar, j. H. (2012). Taliban Molla Obdullah'nın öldürüldüğünü doğruladı. Pajhwak, <https://pajhwok.com/fa/2012/02/13/> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Kakar, M. H. (2011). Taliban'ın Vatanına ve İslami Fundamentalizme Yolculuk. Kabil:

Şah Muhammed Yayıncılık.

Karagözlü, M. (2007). Afganistan: Fundamentalizmin yükselişi ve düşüşü. Tahran:

Ghasidehsara Yayıncılık.

Kaveh, A. (2023). Afganistan'da Taliban'ın insan hakları ihlalleri. 8am.

<https://8am.media/the-findings-of-a-research-the-taliban-have-committed-3329-human-rights-violations-so-far/> (Erişim tarihi: 15.12.2023)

kemil, A. (2023). Taliban'ın iki yıllık hükümet dönemindeki durumu ve performansının değerlendirilmesi. Institute for East Strategic Studies, <https://www.iess.ir/fa/analysis/3535/>

Langar, N. (2022). Afganistan Kurtuluş Cephesi varlığını duyurdu. Independentpersian, <https://www.independentpersian.com/node/221751/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Mahmudkhani. (2021). Taliban ve IŞİD; Dost mu, düşman mı?. Farsnews, <https://www.farsnews.ir/news/14001205000353/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Mamoon, R. (2010). Firavun'un Ayak İzi. Kabil: Saeed Yayıncılık.

Mandegar. (2017). Şahid Mesud'un Taliban'la görüşmesinde neler yaşandı?

<https://mandegardaily.com/?p=62146> (Erişim tarihi: 3.12.2023).

Mashid, M. (2011). Cumhurbaşkanı'nın milletin babası sıfatıyla sorumluluk kaçınmaları. Maşhal, <http://mashal.org/blog/category/%da%af%d8%b2%db%8c%d8%af%d9%87-%d9%85%d9%82%d8%a7%d9%84%d8%a7%d8%aa/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Mehrnews. (2021). Şeref Gani'nin düşmesinin nedenleri nelerdi? Afganistan, Amerika'nın yırme yıllık müdahalesinin kurbanı mıydı?. <https://www.mehrnews.com/news/5285722/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Milley, W. Çevirmen. Mohaqiq, A. G. (1998). Afganistan, Taliban ve küresel politikalar. Mashhad: tarane Yayıncılık.

Mirlotfi, P. ve Bakhshayeshi, A. (2011). *Siyasi Toplumsallaşmanın Afganistan'da Talibanizmin Oluşumunda Rolü. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler dergisi*, 14 (15), 29-56

- Mohajeri, A. M. (2012). Komuta birliği ilkesi. BLOGFA.
<http://amoozeshnezami.blogfa.com/post/1569> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Mohağiq, M. (2023). 25 yıl sonra Mazar-ı şerif'te Hazaraların katledilmesi: Taliban'ın amacı etnik temizlikti. Independentpersian,
<https://www.independentpersian.com/node/349386> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Motmain, A. H. (2015). Molla Muhammed Ömer, Taliban ve Afganistan. Kabil: afgan Yayıncılık.
- Mubarez, A. H. (1999). Kırallık sisteminin düşüşünden Taliban'ın ortaya çıkışına ve uygulamalarına kadar. Peşaver: Seba Kütüphanesi.
- Muradi, M. N. (2021). ABD'nin ve NATO'nun Afganistan'da başarısız olmasının 20 nedeni. Maşhal, <http://mashal.org/blog/20> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Mustafa, Z. (2021). Najibullah'ın Düşüşü; İç Parti Çekişmesi mi, Dış Basınç mı? Subhekabul,
<https://subhekabul.com/%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8-%D8%B3%D8%B1%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%B1/dr-najeebs-fall-intra-party-differences-or-external-pressures/> (Erişim tarihi: 07.12.2023).
- Mutmain, A. H. (2017). Molla Muhammed Ömer, Taliban ve Afganistan, Kabil: Afgantoplumu Yayıncılık.
- Navandish, E. (2017). Terörizmle Mücadelenin Ön Cephesi: Afganistan ve Pakistan'da Aktif 21 Terörist Grup Hangileridir? <https://khabarnama.net/1396/08/21-terrorist-groups-in-afghanistan/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Pehlivan, C. (1998). Afganistan: Mücahitlerin Çağı ve Taliban'ın Yükselişi. Tahran:Ghatre .
- Pikan, W. (2020). Noor Mohammad Saqib; Taliban'ın Genel Ustası. Independentpersian,
<https://www.independentpersian.com/node/76081> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Pikan, W. (2021). Taliban'ın Müzakerecileri Moskova'da; Rusya Bulanık Sulara Balık mı Tutuyor?. Independentpersian,
<https://www.independentpersian.com/node/118491/%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86/ajax/aggregate> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

- Pishkhan. (2021). Afganistan'da Afyon Ticaretinin Değişmesi İran'a Tehlikesi.
<https://www.pishkhan.com/news/243993> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Qaderi, H. (2020). *Dancing in the Mosque*. New York: HarperCollins publishing.
- Radiofarda. (2011). Barack Obama Afganistan halkından özür diledi.
<https://www.radiofarda.com/a/24494422.html> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Ramachandran, S. (2021). What Role Will the Taliban's 'Supreme Leader' Play in the New Government?. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/09/what-role-will-the-talibans-supreme-leader-play-in-the-new-government/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Raşid, A. (2003). *Taliban: Kadınlar, Mafya Ticareti ve Orta Asya'daki Büyük Petrol Projesi*. (Çev: N. Khandaq). Tahran: Bogheh Yayıncılık.
- Resuli, H. (2018). Yûnus Kânûnî: Karzî'ye dair karar Bonn Konferansı'ndan önce alınmıştı. *VOA* <https://www.darivoo.com/a/Bonn-conference-unspoken-things-by-younos-qanooni/4355676.html> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- RFI. (2023). İnsan hakları izleme örgütü araştırmacısı, taliban yönetimi altında yaşamı insan hakları kabusu olarak nitelendirdi. <https://www.rfi.fr/fa/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Rouhani, W. (2023). Taliban'ın Merkezi Dârü'l-Fetvâ-sı; Gizemli ama güçlü ve baskıcı. *Independentpersian*, <https://www.independentpersian.com/node/341511> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Sajadi, S. A. Q. (2001). *Afganistan'ın Toplumsal Siyaseti: Etniklik, Din ve Hükümet*. Qom: Bustan Ketab Qom yayıncılık
- Sajjadjpour, M. K. (2009). *Uluslararası İnsan Hakları ve Devlet Egemenliği Boyutları*. *Siyaset Bilimi Dergisi*, 4. (20). 70
- Salimi, H. (2019). Trump: Afganistan'da 19 yıllık savaş aptalcaydı. *Arezo*, <https://arezo.news/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Sarafraz, M. (2016). Amerika ve Taliban'ın ortaya çıkışı. *Rasekhoon*,

- <https://rasekhoon.net/article/show/1159312/> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Sarwari, M. A. (2011). Taliban'ın yıkılmasında Kuzey Cephesi'nin rolü. BBC, https://www.bbc.com/persian/world/2011/09/110910_l25_sept11_sarvari (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- Savari, A. Vd. (2022). *Taliban hükümetinin uluslararası hukuk açısından meşruiyeti. Kamu Hukukunda Yeni Gelişmeler Dergisi*, 2 (5), 82-101
- Sayed, A. (2021). ISIS-K is ready to fight the Taliban. Here's how the group became a major threat in Afghanistan. The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/08/29/abdul-sayed-isis-k-taliban-afghanistan-threat/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Scandrov, Q. ř. (2003). Afganistan: Taliban ve Terörist Merkezlerinin Oluşumu. (Çev: A. W. Khorram). Peşaver: Tac Mahal.
- Selahshor, H. (2020). Abdullah ve Ghani nihayet Afganistan'da hükümetin kurulması konusunda anlaşmaya vardı. Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/fa//1843996> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Sofuoglu, M. (2021). How the Taliban governs itself. TRT world, <https://www.trtworld.com/magazine/how-the-taliban-governs-itself-50274> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Fararu. (2023). Molla Yakub kimdir? <https://fararu.com/fa/news/636860/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Sorosh, A. J. (2018). Bonn Konferansı'nın Söylenmeyenleri; Yunus Kânûnî'dan bir rivayet. Jomhornews. <https://www.jomhornews.com/fa/news/103475/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Spanta, R. D. (2017). Afganistan siyaseti: İçeriden bir anlatı. Kabil: Aazem Yayıncılık .
- Sputnik. (2021). He war tax in Afghanistan from 2001-2021 has been two trillion dollars. <https://spnfa.ir/20210818> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- şafai, A. (2020). *Pakistan'ın Afganistan'a Yönelik Dış Politikası: Demokratik Barış Teorisi Çerçevesinde Bir İnceleme. Modern Bakış Bilimsel ve Uzmanlık Dergisi* 7-8

- Şafia, N. (2016). *Trump yönetiminin Afganistan politikasını belirleyen faktörlerin analizi. Uluslararası İlişkiler Araştırmaları Dergisi*, 24, 109-132.
- Şarifi, A. R. M. (2015). *Pakistan'ın Taliban'ın İdeolojik ve Milli Gelişimindeki Rolü. Siyasi-Ekonomik Bilgiler Dergisi*, 259-260
- Tamanna, F. (2010). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'daki Dış Politikası*. Tahran: Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Tasnim News. (2016). Afganistan Başkan Yardımcısından Cumhurbaşkanı'na Yeniden Eleştiri; Eşref Gani Dostum'un Yetkilerini Göz ardı Ediyor. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1395/06/11/1175660/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Tasnim News. (2018). Kerry, Afganistan'da ulusal birlik hükümetinin kurulmasını kutladı. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/06/30/505705/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Tasnim News. (2021). Güvenlik Konseyi'nin IŞİD'in Afganistan'daki faaliyetlerine ilişkin kaygısını dile getirdi. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1402/06/04/2947340/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Thomas, C. (2021). Taliban government in Afghanistan: background and issues for congress, <https://crsreport.congress.gov/R46455> (Erişim tarihi: 01.11.2023).
- Voa News. (2023). Taliban yönetimi altında yaşam. <https://projects.voanews.com/life-under-the-taliban-tale-of-two-eras/dari.html> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Wafai, M. (2022). Hakkani ağı nedir ve nasıl Taliban arasında egemen hareket haline geldi. Independentpersian, <https://www.independentpersian.com/node/209166/> (Erişim tarihi: 14.12.2023).
- White House. (2021). Remarks by President Biden on the End of the War in the Afghanistan. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).

- Yezdanpanah, K. Y. ve Amadi, S. J. (2020). *Afganistan'da 2001'den sonra siyasi yapı ve egemenliğin oluşumunda etnik grupların yeri. Politika Dergisi*, 15 (1), 311-334.
- Yousaf, M. ve Adkin, M. (2019). Ayı tuzağı veya Afganistan'da Cihadın Arka Planındaki Gerçekler. (Çev: M. Q. Osmi). Elektronik yayıncılık .